

DR. TECHN. ARCH.
CSÁK MÁTÉ

AZ ÉPÍTÉSZET
LÉNYEGE

DR. TECHN. ARCH.
CSÁK MÁTÉ

AZ ÉPÍTÉSZET
L É N Y E G E

I. ÁTDOLGOZATLAN KIADÁS

**DR. TECHN. ARCH.
CSÁK MÁTÉ**

AZ ÉPÍTÉSZET L É N Y E G E

I. ÁTDOLGOZATLAN KIADÁS

ELŐLJÁRÓBAN AZ ÉPÍTÉSZET NÉHÁNY ALAPFOGALMÁRÓL

Az ember van valamiképpen minden gondolatunknak a mélyén – idézem magamban évtizedek óta a költőt. Ha az építészetről beszélek, ha építésként gondolkodom, az ember primátusa megkérdőjelezhetetlen. Az építészet az ember tevékenysége, az építészet az ember(-iség) műve, az építészet emberi, emberközpontú, emberi indíttatású, emberarcú, emberhez kötött, úgy is mint emberalkotta, úgy is mint emberhez szóló. És ezért, vagy ettől kezdve, vagy ennek okán művészet – egy a művészetek sorából. Az építészet eredendően materiális, anyagközpontú, ezenközben út lélektől lélekig. Materiális és ideális, egyszerre terméke az emberi kéznek és az emberi szellemnek, küzdelem a gravitációval, és eszköze is meg terméke is a felemelkedésnek.

Az építészet emberhez kötött, emberi eredetű, még akkor is, ha láttam Ausztráliában több méter magas, hangyák által épített természetbolyokat; a kertemben fészket raknak az énekesmadarak, a Tisza löszfalában a kis üregek a parti fecskék barlangocskái. Ezekre éppen olyan jól emlékszem, mint nagyapám zagyvarékasi eresze alatt a fecskék sárból tapasztott vagy ugyanott a gólyák hatalmas fészkei a kéményeken. Tudom, hogy a hódok és a vidrák ugyancsak építenek a vízben, és ámulom a vakondok járatait. Látszólag egyik sem építés, ténylegesen mégis az. De akármennyire is bámulatra méltó, amit az állatok csinálnak, az nem építészet, és nem is lesz az soha. Az építészethez ember kell, az építészet fogalma az ember lényéből eredeztethető, még akkor is, ha magas szinten az építő ember, s kiválasztottja, az építész az organikus felfogás ihletésében ösztönzést merít az állatok, sőt néha a növények építőtevékenységéből is. Az építés nem egyszerűen az emberi munkamegosztás jegyében műveli szakmáját, egyszersmind sajátos funkcióra rendelt, erre hivatott és elhivatott személy. Manapság a környezet

védelme már több, mint divatos trend: törvényi előírás, az épített környezet védelme mindenképp előtérbe kerül. Egész életemet, munkásságomat a műemlékvédelemnek szenteltem, ez az, amit talán teljes bizonyossággal, hitelesen képviselnek műveim.

Nem tudjuk pontosan meghatározni a kezdeteket, mert maguk az emberiség kezdetei is ködös homályba vesznek. Néha egy-egy felfedezés (Vértesséki, Steinheim a. d. Murr, vagy Willendorf és Altamira) fényt visz ebbe a homályos világba, de így is csak nő a kérdések száma. Fokozzák a kételyeket. Az építészek oktatása és a nemzetközivé lett gyakorlat folyamatosan újabb és újabb ismereteket szolgáltat a természeti népek építési tevékenységéről s vele az építészet kezdeteiről, de ez csak az első lépés; fontos, nem a legfontosabb. Azért nem, mert az az út, amit járunk, az a kor, amelyben élünk, építészetileg példák olyan gazdag tárházát mutatja, hogy az ismeretek feldolgozása teljesen kimeríti lehetőségeinket, eléri képességeink határát. Miként személyiségünknek, olykor jótékony feledésre van szükségünk a dolgok egészséges továbbgondolásához. Egy egészen másik tudomány, az agykutatás foglalkozik azzal, hogy mi is az emlékezés. Alighanem van bennünk egy szerkezet (computer?), amelyik emlékeinket valamire (szalagra, lemezre, DVD-re) rögzíti. Eszünkbe sem jut, olyan természetes, hogy van emlékezetünk, de hogy ennek mi a szerkezete, az eszköze, a módja, ha eszünkbe jutna is, mint kérdés, megválaszolatlan. A társadalmi emlékezet, ha úgy vesszük, ennél egyszerűbb, mégis bonyolultabb. Ha visszatekintünk az egyiptomi, a görög, a római, a középkori és a távol-keleti, az amerikai, a közép- és dél-amerikai építészet mind teljesebben feltáruló kincseire, nem csoda, hogy még korábbra nincs bátorságunk visszahívni, az építészet lényegéről ezek hömpölygő áradatából is leszűrhetjük a szükséges tanulságokat.

Senki sem hiheti azt, hogy tisztában lehet az építészet lényegével; ahhoz hasonlóan, ahogy senki sem tudhatja, hogy mi a jog lényege, hogy mi az élet mibenléte. Nem hiheti senki, és hogy őszinte legyek, én sem hiszem. Az építészet megfoghatatlan tünemény, konkrét mozzanatok végtelenül összetett halmaza, csoda, csodálónak száma pedig ugyanúgy átláthatatlan, mint maga az emberiség. Minden materiális alapja mellett hitet igényel, és minden megfogható konkrétuma magyarázatot lelhet, nem csak magyarázatra vár. Az építészet valami sajátosan nagy dolog, az ember és az emberi társadalom terméke, egyben fokmérője is a társadalmi igazságnak, az egész társadalom igazságosságának akkor és ott. Itt és most, ha tetszik. Lehetséges, hogy ebben a könyvben erről is lesz szó, bár én ezt tudatosan kerülni szeretném, de kikerülni, elkerülni, megkerülni talán éppúgy lehetetlen, mint azt állítani, hogy rátaláltunk/rátaláltam az építészet lényegére.

A világ határtalan, a mindenség végtére megismerhetetlen. Ismereteink határa a kicsi felé csakúgy, mint a nagy felé a végtelen, a megismerhetetlen végtelenjének legfeljebb a megismerhetőség végtelenje állja útját.

Amióta építészet van, azóta létezik építészmélet is, nem csak abban az értelemben, hogy az elkészült művek elemzése szakadatlan, hanem úgy is, hogy az építészeti szempontrendszer, a program, a feladat is meghatározható. Valamiképp már az egyiptomiak is tudták, hogy mit várnak el és mit akarnak, és azóta is midig tudjuk, hogy mit várhatunk el és mit akarhatunk, és talán még azt is, hogy egy más kor embere mit várhatott el és mit akarhatott az építészettől.

A FUNKCIÓ

Így juthatunk és jutunk el az építészet mint halmaz egyik leglényegesebb összetevőjéhez, a funkcióhoz. Ez igen bonyolult és nagyon változékony fogalom, változásainak egyik összetevője maga az ember, az emberi társadalom, illetve annak változásai. A funkció az építészeti feladatrendszer meghatározó összetevője, amely békés, mert kikerülhetetlen egységben van az építészet egészének többi paraméterével. Néha előreszalad, olykor persze lemarad. Az előbbi esetben türelmetlen, ilyenkor keletkezik feszültség körülötte, mint történt a funkcionalizmussal (Bauhaus), illetve a lakógéppel (Le Corbusier). A funkció

bonyolultsági foka természetesen változik, gondoljunk a fejlődésre az első lakóházak egyszerű feladatrendszerétől a mai kor antiszeptikus műtőjéig, a hajdani kocsiszintől az atomerómű vezérlőterméig. Természetesen nem csak ilyen különbségekről lehet szólnunk, ha csak a lakást vesszük, akkor is hihetetlenül nagy a régi és az új között az eltérés. A klasszikustól olyannyira különbözik a mai (pl. az „Ah-watuki”) funkciója: az ajtónyitás új, bonyolult rendszerétől kezdve a fűtés, világítás, főzés, műsorszórás rendszeréig minden nagyon más. Ami ma egy villanyszerelő legelső kérdése, hogy az erősáram és a könnyűáram rendszere milyen legyen az új házban, korábban elképzelhetetlen volt. Egyszerűen fel sem merült.

A funkció függvénye a kornak, amikor az épület létesül, és azon belül az emberi munkamegosztás épületigényének: lakó, oktatási, ipari, egészségügyi, szakrális, kulturális, stb. jellegének.

Gondoljuk csak meg, hogy egyes épülettípusok (kórház, áruház, atomerómű, stb.) korábban egyáltalán nem léteztek. Amióta viszont vannak, tehát funkciójuk létezik, azóta is sokat változtak, nem csak megoldásuk mikéntjét, hanem feladatrendszerüket tekintve is. Itt él bennünk a Budapest–Vác vasútvonal indóházainak 160 éves képe, miközben megrendülten bolyongunk a berlini új főpályaudvar térrendszerében. Akkor persze a lovaskocsi volt a vasúti közlekedés viszonyítási alapja, ma pedig a Párizs–Avignon két órája az etalon. Stuttgartban a Mercedes Múzeumban ott sorakoznak az elmúlt öt évben született modellek, amelyek mutatják, mivé lett napjainkra az autó. Mára már az egész világot behálózzák az autópályák, népesítik a garázsok és mélygarázsok. Csupa új funkció.

Ha a funkcióról beszélünk, a feladatrendszer bonyolultságát is érintenünk kell. Ha úgy tetszik, a funkció fejlődését. Ezt a szót, hogy fejlődés, félve írom le, ha csak lehet, kerülm. A fejlődés, mint olyan, nem vonható kétségbe, az élet minden területén érzékelhető, a fejlődést tagadni felesleges lenne, értelmetlen és lehetetlen, azt azonban nem állíthatjuk, hogy az építészet építészetként is egyértelmű fejlődés. Példának okáért egy görög templom és egy mai templom összevetéséből korántsem következik a modern szakrális építészet fejlettebb kategóriába sorolása. Egy görög templom ugyanis építészeti tökéletességben felülmúlhatatlan, bár differenciáltsága meg sem közelíti a ma akusztikailag, gépészetileg jóval bonyolultabb templomokat.

A bonyolultság szó nem a fejlettség szinonimája, még kevésbé a tökéletességé. Nincs és nem is lesz a görög templom építészeti tökéletességének konkurense, mint

ahogy egy egyszerű munkadal sem tökéletlenebb korunk varázslatos zenéjénél. Nem sok szerényebb embert ismer-ni a ma legkiválóbb zeneszerzőinél és zeneművészeinél: ők egészen biztosan tisztában vannak ezzel.

ANYAG ÉS SZERKEZET

Amióta épít az ember, funkcionális igényeit anyagokkal és szerkezetekkel elégíti ki. Az anyag és az azokból következő szerkezet függvénye a helynek és az időnek; ezt a szakmában, sőt talán a szakmán kívül is általában trivialisnak tekintik. Nyilvánvalóan az, de emberi esendőségünk ezen a ponton számtalanszor megmutatkozik, logikánk megbicsaklik, ítéletünk csorbul.

A fa építésze a világ minden táján – értve ezen természetesen a Föld egészét – ismert, és nem egyszer egyeduralkodó is volt. Faépítészet Skandináviában, Japánban, a Mediterraneumban, Amerikában, Új-Zélandon, Afrikában, mindenütt létezett és létezik. A fa csodálatos anyag; szépsége, nyomó- és húzófeszültség felvételére alkalmas belső szerkezete miatt az építészet egyik első konstruktív eszköze. Azt többnyire csak a szakemberek tudják, hogy a fa szálirányban másképp viselkedik, mint keresztirányban, s egészen mások Hwitträsk bárdolt fagerendái, mint a ma már számítógép vezérelte szabászaton készülő szerkezetek gyalult-csiszolt felületű elemei.

Azt azonban sejtjük – laikusként is –, hogy milyen nagy a hasonlóság a hajóépítők faszerkezetei és az akkori fedélszerkezetek között. Több évig tanulják ezt a leckét az építészmérnök hallgatók.

Fából oszlopok, gerendák, ezek rendszerei épültek és önmagukban örömet keltenek szépségükkal, ahol a szépség a fa anyagának és az azt megformáló ács munkájának együttesen köszönhető.

A fát később a kő és az égetett agyag váltotta; ebben a helynek már komoly szerepe volt, hiszen ott, ahol kő volt, abból építettek, ahol pedig nem volt, ott sárból, majd égetett agyagból. Mezopotámiában ez utóbbi volt az uralkodó anyag, Görögországban, az Appennini-félszigeten, Ibériában viszont a kő. Az adott korban a kő fajtájára, a megmunkálhatóságára is figyelemmel voltak. Amikor Helsinki-ben a műemlék-felügyelőségen dolgoztam, érdekes volt megfigyelní, hogy amíg nálunk hajdan téglából építkeztek, de az ajtó- és ablakkeretet kőből faragták, addig egy finn műemléknél fordított a helyzet: többnyire kőből

épült, az ajtó- és ablakkeret viszont téglából van. Ott persze gránit, itt meg mészkő. A megmunkálhatóság, vagyis a kő anyagi tulajdonsága visszahatott az architektúrára. Palladio híres *Négy könyvé*ben még csak kétféle – természetes és mesterséges – kőről beszél.

Ez a kő, a téglá, a korábbi fa közötti különbség természetesen eltörpül az újkor acél- és függesztett vasbeton szerkezeteihez képest. Valamikor – ma is csodájára járunk – a völgyhidak sűrű oszlopállású kőboltozott szerkezeteiként aqueductusok és viaduktok épültek különleges precizitással, majd acél – korábban fa – vasúti hidak és lánchidak. Újabban pedig kábelhidak, furcsa, feszített szerkezetek létesülnek szerte a világban, és szerencsére itthon is. Az acélgyártás döntő változást hozott az építészetben.

Az ipari méretekben előállított hengerelt acél a századfordulón megteremtette a felhőkarcolók és rácsos távtartók építésének lehetőségét. Az acél minőségének további finomítása pedig új szerkezetekre adott lehetőséget.

A világ azonban nem tudta szellemileg követni a gyorsulást, az észlelés elszakadt a lehetőségektől, kullogunk az események után.

A vasbeton és a különleges acél világában nem egyszer érdekes nosztalgiát tapasztalunk a történelmi építészet megoldásai után.

Volt, nincs, nem lehet. Ma már más van. Más a funkcionális igény, és egészen mások a szerkezeti lehetőségek. Nosztalgiának van is és lehet is helye, de nosztalgikus megoldásoknak már nem. A premisszák már mások, ezt tudni és érezni: főleg az alkotás során alkalmazni kell.

AZ ÉPÍTÉSZET TÁRSADALMISÁGA

Az építészet egy valamiben minden más művészettől különbözik: a társadalmi körülmények hatnak a megvalósulására. E folyamat, tehát amíg egy építész gondolatából épület lesz, nagy mértékben függ a társadalmi feltételektől. Olyan nagy mértékben, hogy ez az építész gondolkodásmódjára is visszahat – egyszer fékezőleg, más-kor meg ösztönzőleg. Ezt így természetesen egyszerűsítve, didaktikai megfontolásból mondom. A feltételrendszer már a gondolat megszületését, annak minőségét is determinálja. Könnyű belátni, velem is könnyen beláttatták a Budapesti Műszaki Egyetem építészettörténeti tanszékén, hogy egy grafikus, legyen az akár Albrecht Dürer, az őt

körülvevő világtól viszonylag függetlenül alkothatja meg művét, szemben űlve a papírral, kezében a tollal. S ugyanilyen egyszerűn írhatja meg versét a költő, csak tőle függ, hogy az létrejön-e, szabadon alkothatja művét a szobrász, a drámaíró, az énekes, a zeneszerző vagy a táncos, de ahhoz, hogy egy piramis, egy könyvtár, egy katedrális, egy sportpalota létrejöjjön, sok tízezer ember munkája és az azt a munkát koordináló társadalom szükséges. Persze nem mondhatjuk, hogy Assisi Szent Ferenc *Naphimnusa* más korban is létrejöhetett volna, hogy Petőfi, Arany, Ady, Tóth Árpád, Radnóti, József Attila, Nagy László függetlenek a kortól és a társadalomtól, de munkájukhoz nem kellett az a társadalmi összefogás és háttér, ami az építészetben elengedhetetlen. Ugyanez érvényes Sibelius, Bartók és Kodály tevékenységére. Nemrég halt meg Jörn Utzon, ő tervezte a sidney-i operaházat, amelynek építése a magyar forradalom idején kezdődött. Akkori gondolatai akkori professzoraim legmerészebb álmát jelentették. Az az épület akkor hitet adott a reménytelenség körülményei között. Mögötte a Harbour Bridge pedig velem egyidős. Nem kérdésesek a megvalósulás társadalmi feltételei.

Ennek következtében viszont a társadalmat is leginkább építészeti alkotásai reprezentálják. Ezt Madách is érzékelteti *Az ember tragédiájában*. Az építészet és a társadalom között sokkal szorosabb az összefüggés, mint bármely más művészet esetében..

Az, hogy a magyar nyelvben lényegében nincs az architektúrára (architectus) közérthető kifejezés, a nyelvújítás, illetve egyfajta hangsúlyeltolódás következménye. Holott Kazinczy tisztában volt az építészet jelentőségével. Kassán ugyanazt a templomot látta, mint én gyermekkoromban. Talán ezért is lettem építész. Építészetünk mindig volt és mindig jelentékeny volt, műemlékeink nagy történelmi titkok hordozói, mégis egy magyar kisváros, vagy egy finn kisváros polgára másként tudja környezete építészetét. Ideje lenne ezen változtatni, de ez el fog tartani még jó ideig.

Ezek után nézzük, mi is az építészet mint művészet, miben áll és mik a sajátosságai?

A TÉR

Az építészet mindenekelőtt a tér művészete. A tér, egész pontosan a térformálás az építészet egyik leglényegesebb eleme.

„A belső tér az épület valósága” – állapította meg Wright.

Az építészet mint térművészet, a tér – a térérzet – az, ami az embert magával ragadja.

A tér természetesen méreteivel, arányaival, kialakításával, ezeknek egymáshoz való viszonyával, sajátos dramaturgiájával és belső mozgásaival hat a teret igénybe vevő emberre. Aki maga is változik, egyénileg is és társadalmilag egyaránt, hiszen mindenki egészen különböző hatásoknak van kitéve. Gondoljuk csak el, van ember, aki reggelenként a folyó vagy a tenger partján indul iskolájába, munkahelyére, templomába, hivatalába, ezek között van olyan, aki gyalog jár, más fogattal, lovaskocsival, esetleg már autóval. Az egyik ember jeges-viharos környezetben él, a másik ugyanakkor hőségtől szenved. Eleve különbözőek, ha csak ezt nézzük, de még inkább abban, hogy a gyermekkorukat más-más épített környezetben folytatódó tanulódó, felnőttkor és szépkor követi. Akad olyan is, aki már gyermekkorában több száz, esetleg több ezer évvel korábban és egészen más társadalomban létesült épületben is megfordul, más pedig mindig csak ugyanott, ugyanúgy él és eszmél. Egyikünk már gyermekkorától otthon van egy középkori vár, gótikus templom, barokk palota terei között, akár mint várúrnő, akár csak mint kályhafűtő inas. Azaz az ember, akiről összefoglalóan beszélünk, valójában mindenütt más és más. Olykor ugyanaz az egyén is változik. S ez a fentiek szerint igen sokféle lény milyen különböző épített környezetben, térben él és mozog. Ugyanaz a tér másként hat mindenkire, hát még egy másik nemzedékre, egy másik társadalom tagjára.

Belépek egy egyiptomi oszlopcsarnokba, és ugyanúgy elvarázsolódom, mint az, aki háromezer éve belépett. A kölni dóm, a Westminster Abbey, a San Pietro lenyűgöz, és vagy megállásra, vagy mozgásra késztet. Másként érzem magam a Hradzsínban, és másként a Zlata Ulickában, Lőcsei Pál házában és a fertődi Esterházy-kastélyban. Nagyon nem mindegy, hogy milyen lakásban járok: Pompeji, Herculaneum lakóházai egészen mások, mint Hajnan szigetén az otthonok a dél-kínai tenger partján, vagy Indonéziában a bambusznád épületek. Milyen más Trinidad vagy Mexikó, vagy Acapulco, milyen más La Paz és Machu Picchu, vagy a tilalmasi tanyák, vagy Sopronban az Óváros, de milyen más egy ház a sarkkörön túl az Ivalojoki partján, pedig ez is, az is lakás, és talán ugyanakkor épült. És milyen más egy kápolna Helsinki Otamiemiben, Ronchamp-ban vagy Csütörtökhelyen, vagy Nápolyban vagy Paestumban. Kápolna és kápolna. Pedig csak kápolna és kápolna, talán még a méreteik is ugyanazok. Megfog, és

remélem, egyre többünket fog meg az építészet varázsa, remélem, hogy néha már ezért is csak útra kelnek társaim, felebarátaim.

Soha nem jártam a Sainte-Chapelle-ben Párizsban, nem láttam sem karcsú felemelő szerkezetét, sem üvegablakait, de Helsinkiben a Tempeliaukio Kirko sziklatemplomban eszembe jutott, hogy bár ugyanaz, de mégis milyen más. Fénykorában láttam a finn építészetet, voltam Alvar Aalto műtermében, amikor még élt, beszéltem Arne Ernivel, és még ma is fáj elmaradottságunk e téren, amire végképp nincs semmilyen magyarázat.

A tér a romanikában, a tér a gótikában, a tér a reneszánszban és a tér a barokkban. Ugyanaz az emberi társadalom. Már megszűnt a rabszolgaság, már meg sem értenéd. Ma úgy-ahogy tisztában vagyunk a rabszolgaság fogalmával, a rabszolgával mint termelőerővel, de akkor már nem létezett, már középkor volt. Még nincs eredeti tőkefelhalmozódás és így nincs kapitalizmus sem, tehát feudalizmus van, és bár már letűnt Bizánc, és már útban vannak a felfedezők Amerika felé. Tehát ugyanaz a társadalom, a feudális rend uralja az ismert világot, de téralakításban mennyi változat: a román boltozat, a gótika, a bazilikális és a csarnoktemplom, a reneszánsz Firenzében és Rómában, majd a barokk mindenütt, ahol már aktuális, a tér az építész tere.

Olyan világ ez, amelyben csak kicsiny a mozgás lehetősége, a hír terjedése, az ismeret szárnyalása. A kézírástól a könyvnyomtatáshoz jutunk, de még sem vonat, sem táviró, sem televízió, sem internet, sem semmi nincsen, ami mára már egy gyermeknek is természetes. Korunk a tudományos technikai forradalom kora, a tér, a térképzés, a tér érzete, a térérzet esztétikája és ennek bírálata. Kritikája mégsem csak az építész, hanem az egész társadalom sajátja.

A TÖMEG

Az épület tömege: a tömegek játéka a fényben. Ez az egyik legfontosabb építészeti alkotóelem, ezt a legkönnyebb érzékelni, szemünk becsukása után is az épületet felidézve.

„Az építészet a fényben összegyűjtött tömegek mestere, korrekt és felséges játéka” – ahogy Le Corbusier fogalmazott.

Az építészeti tömegben és tömegformálásban a kubus milyensége lényeges, ez az egyik leglényegesebb eleme

az építészet mibenlétének. Nálunk két különböző dolgot jelölünk ugyanazzal a tömeg szóval: a kubust és az emberek sokaságát. A fizika tárgyának tömegéről nem is beszélve. Más nyelvben ezt nem kell szétválasztani, mert nincs összekeverve. Az emberek sokasága persze fontos, de itt és most az építészet lényegéről van szó, a tömegformálás módjáról és milyenségéről. Az építészeti tömegnek is szoros kapcsolata van a funkcióval, ezt példázzák a lakótornyok San Gimignano-ban, mégis elsősorban az anyagokkal és szerkezetekkel való összefüggések érdemelnek figyelmet. Az építészeti tömegképzés szép példái: Dzsó-szer fáraó lépcsős masztabája, a Keopsz-piramis, Kefren vagy Mükerniosz piramisai, az Akropolisz Athénban, a Notre-Dame Párizsban, de talán legmarkánsabban a firenzei dóm, illetve a modern felhőkarcolók. Ha épületről van szó, szakember is meg laikus is annak tömegét idézi.

Ha megállok a Giardino Bobolinál, Brunelleschi kupoláját látom magam előtt, és rajzaimat – útirajzaimat –, amelyeken Bautzen, Torun, Prága, Buda, Bazel jellegzetes szilüettjei villannak eléem. Nem kell különösebben felkészültnek lenni ahhoz, hogy a tömegképzést az épület szerkezetéből származtassuk. Ha egy kupolára gondolunk, már tudjuk, hogy a kupola szerkesztéséből adódik a kupolával fedett tér tömegképzése. Az már különös szakmai tudomány, hogy egy markáns kupola azért kettőződött, mert másmilyen ív optimális a belső tér, és másmilyen a külső tömeghatás szempontjából.

Az, ami például az enteriőrben már nem növelhető, a külső látványban még elégtelen. (Ez a magyarázata annak, hogy ma a két kupola közötti acélhágcsókon turisták sokasága élvezi a fölöslegeset.) Ezt persze tudni és alkalmazni kell; ha elmaradt a külső kupola, előfordult, hogy kínosan hatástalan maradt az épület tömege. Az is megesett már, hogy a kupola csak álság, hamisságból került az épületre. Az építész elborzad, az átlagember pedig hümmög. A tömeg mint építészeti makrovilág kapcsán általában nem jut eszünkbe, hogy az épület kora, tartalma és térrendszere szerint más is lehet, mint tömegképzése szerint. Ebből az észlelés során érdekességek adódhatnak. Vegyük például Krakkó főterén a Posztócsarnokot. Az épület az érett gótika remeke, amelyen reggel és napközben a csúcsíves nyílások sora a gótika méltó emlékét mutatja. Alkonyatkor, estefelé azonban a fény már nem a csúcsívekre esik, hanem az épület pártázatát emeli ki. Jellegzetes ez a pártázat, különösen a Felvidék, Lőcse, Kassa, Bártfa óvárosait, sőt Kőszeg reneszánsz pártázatát idézi. Ugyanaz az épület tehát a nappali fényben gótikus, alkonyatban már reneszánsz. Ez a jelenség a szerkezet- és a tömegképzés

másodlagos jegyei. Egy japán vagy kínai pagoda már tömegképzése jellegzetességével is meghatározó; e karakterisztikumokat annak idején tanították.

Az épületek közötti tér – az utcák, terek művészete – mára alapvető az építészet megítélésében. Ez az a környezet, amely az ember életének az épületen kívül is keretet ad. Kapcsolatban áll a belsővel: vagy úgy, hogy a kapcsolat nyílt, vagy úgy, hogy elhatároló, zárt. Ennek a különbözőségnek lehetnek persze éghajlati, hőmérsékleti okai is, és lehetnek társadalmi, kasztok közötti, olykor talán változást előidéző motivációi is.

A kérdéssel mára már külön tudományág, a városépítészet foglalkozik. Egyfelől vannak folyamatosan fejlődő és növekvő organikus városok, fallal körülvett középkori erődített települések, másfelől megtervezett, jobbára sakktáblás hálózatos települések. Ez utóbbiak a milétoszi Hippodamosz, a római castrumok óta. Ilyen New York és Frisco alaprajza. A terek művészete azonban több a városrendezésnél, ha mennyiségileg olykor kevesebb is annál. Tanárom, Pogány Frigyes volt e gondolat úttörője.

A STÍLUSOK

Látszólag talán másodlagosak, de valójában úgyszintén meghatározóak a formai részletek: a romanika nyugodtsága; a gótika csipkézettsége; a reneszánszban az antik méltóság újraélése; a barokk mint az ellenreformáció titkos ellentétéinek formai hömpölygése; az eklektika; majd a szecesszió és végül a modern építészet nagyvonalúsága. Ezek az építészeti elemek – szakadatlan változásaik – adták és adják az építészeti stílusokat. Talán ide kívánczik, amit a fejlődésről mondtunk, hogy van bonyolódás, komplikálódás, kibontakozás és letisztulás, de az építészet mint művészet fejlődéséről nem beszélhetünk. Arról igen, hogy a klasszikus építészet, a román, a gótika, a reneszánsz vagy a barokk, stb. volt-e hübb, pontosabb tükre társadalmának, de a tökéletesedés, fejlődés gondolatát elvethetjük.

Minden szavunk, minden gondolatunk, minden mondatunk vitatható, így is, úgy is értelmezhető. Így együtt az egész azonban folyamatában talán érthető, gondolatilag megemészthető. Szeretném, ha az lenne.

Az építészetet olykor többnek tekintik, mint ami valójában, de még gyakoribb, hogy kevesebbnek. Azzal érvelnek, hogy olyan alapos a társadalmi predesztináltsága,

hogy művészetnek már nem is tekinthető. Ugyanakkor ennek a nézetnek az ellenkezőjével is találkozunk; hogy ti. éppen az építészet fogja össze a többi művészetet. Ha nem koronázza meg őket, akkor az a stílus nem is létezik. Ezért vélekednek sokan úgy, hogy a szecesszió volt az utolsó, még minden művészeti ágra kiterjedő igazi stílus. De Antoni Gaudival véget ért az a világ, amelyben utoljára jutott az építészetnek ilyen a szerep. Ennek tudható be az is, hogy a kitaposott elméleti ösvény itt véget ér. Hiába tudjuk, hogy van, hogy lesz folytatás, hisz a világ, amely körülvesz bennünket, végtelen.

Nem gondolom, hogy az építészet lényegének meghatározását magamra vállalhatnám. Az sem biztos, hogy ez meghatározható. De úgy vélem, hogy szükség van – volna – rá. A példatár – képes-szöveges szemelvénygyűjtemény – talán kezdete lehet egy sokkal színesebb gondolatmenet papírra vetésének. Ez a néhány oldalas szubjektív elmélkedés talán több, mint előszó, de kevesebb, mint preambulum, természetesen az építészet laudációjára sem vállalkozik. Amikor arról beszéltünk, hogy az építészetet a társadalmi viszonyok determinálják, az építészeti megvalósulás pedig a társadalmi lehetőségek függvénye, nem kis részben a földrajzi adottságokra és a kor valóságára gondoltunk: de nem kevésbé döntő mindebben az, amit ma a GDP, azaz a nemzeti össztermék fogalmával jelölünk. A gazdasági lehetőségek határozzák meg az építészeti gyakorlat kereteit. Mindig, minden korban hatottak, mindig mások, de mindig alapvetők voltak. Ezt minden kezdő vagy éppen még tanuló építésznek meg kell értenie – elviekben meg is érti –, ezért visszatetsző és komikus, ha ezt nem tudja elfogadni és fájdalomában kesereg. A jelenből visszaneézve, a történelmi tanulság egyértelmű: mindig ott találunk jelentős építészetet, ahol a gazdasági lehetőségek és az építészeti törekvések találkoztak. Az egyiptomi, a mexikói, az inka és maya, az itáliai, a pápai, a kínai, stb. építészet éppen úgy ezt tanúsítja, mint ma Dubai, az Emirátus, Hongkong, Szingapúr, Tokió, New York, Peking, stb.

Amikor az építészet lényegéhez próbálunk közelíteni, óhatatlan, hogy a többi művészethez való viszonyáról is szójunk. Izgalmas az építészet mint matéria és az építészet mint idea kettősségének egysége önmagában is, de még érdekesebb, ha a többi művészettel vetjük össze. Ne várjunk mély tudományos elemzést ettől a kis könyvtől, mint ahogy e különbségek-sajátosságok elemzése eddig még csak keveseknek sikerült. Minden művészettörténész – érthető módon – a maga területére koncentrál. Márpedig egy élet sem elegendő arra, hogy valaki a valamennyi

művészeti ágat magában foglaló művészetelmélet megatudományát megalkossa.

Egyetemi tanulmányaim során Major Máté professzor minden építészettörténeti korszak bevezetőjeként a kor történelmi elemzését a művészetek elemzésével kezdte. Irodalmi idézetekkel tarkította az egyiptomi építészet tárgyalását, a modern építészetet a Blaue Reiter diáival vezette fel. Sok építész kollégám kötelezte el magát a festészet mellett, mások a színjátszás, az irodalom, a zene iránt érdeklődtek, én magam évekig jártam Füst Milán esztétikai szemináriumára. Az építészet és a többi művészet kapcsolatát átélni talán könnyebb, mint megfogalmazni. Sokan a zenével való összevetést, én magam az irodalommal, elsősorban a költéssel való összevetést favorizálom. Ady Endre verse, a *Milánó dómja előtt* bennem mindig az építészet és költészet rokonságát dokumentálja.

Általában a zene az, amit már régóta az építészetrel rokonítanak. Bartók II. Zongoraversenye kifejezetten épületszerű, a hangok boltozatot képeznek az ember feje fölé, és ebben a térben helyezkedik el a hallgató. Megfigyeltem, hogy amikor fiam szép és fiatal hölgynek telefonál, hangja megváltozik, és a beszéd muzsikája épületszerűen, védően veszi körül tárgyát. Számtalan azon példák sora, amelyek a zene, az építészet és a költészet hasonlóságára utalnak. De külön kell szólnunk azokról, amelyeket hagyományosan társművészeteknek nevez az építészet, neveznek az építészek. A festészet és a szobrászat az építészetnek szinte részei, művelőik az építészek társai. A Műegyetem építészeti újságjának „Megfagyott muzsikás” volt akkoriban a címe, amikor én az intézmény hallgatója voltam. Mára azonban valahogy megszakadtak a hagyományok. Mostanában minden művészet a maga útkeresésével van elfoglalva. Az új stílusnak neve nincs, olykor spekuláció helyettesíti a művet. A modernizmus lényegében komikus szó, a modern sem egzakt megjelölés, ugyanis a maga idejében a gótika és a barokk is modern volt, az pedig, hogy a kornak megfelelő, semmit nem mond. Ebből a helyzetből semmiképpen sem jelent kiutat a posztmodern, hiszen attól még nagyon messze vagyunk. Tisztában kell vele lennünk, hogy noha a világ összeszűkül, nem hogy 80 nap, de 80 perc is elég megkerülni a Földet, mégis óriásiak az egyenletlenségek. Ami másutt esetleg már bevett gyakorlat, azt egész földrészek, jó esetben is még csak kísérleti modellként szemlélük.

AZ ÉPÍTÉSZ EGYÉNISÉGE

Az építész az épület atyja, akkor is, ha történetesen hölgy az illető. Amiről eddig írtunk, az az építészeti mű létrejöttének szükséges, de nem elégséges feltétele. A funkció ki-elégítése az alkotás alapvető motívuma, eszköze pedig az anyag és a szerkezet. A társadalom már a gondolat megfogadásának is feltétele, a stílus szolgáltatja a szellemi muníciót. De maga az épület, mint műalkotás mindenkor az építész szellemének szülötte. Ő ugyanolyan alkotó, miként a zeneszerző, a drámaíró, a költő vagy a szobrász. Az építész tevékenysége nem lehet funkcióellenes, ismernie kell az anyagokat és szerkezeteket, a kor gondolatvilágát, a többi művészet eredményeit. Ezzel együtt is személyiségétől, művészi habitusától függ a műalkotás, maga az épület, épületegyüttes, város, táj, régió minősége. Az építészetet művelőjének tehetsége és kreativitása teszi művészetté.

Amikor az alkotó ember személyiségéről beszélünk, nem hallgathatjuk el, hogy a gyorsuló időben ugyanaz az ember máskor és máshol nem ugyanaz a művész. Erre egy magyar és egy nemzetközi példát hoznék. A magyar példa Hofer Miklós professzor, a Középülettervezés Tanszék vezetője, aki a forradalom után nem sokkal tervezte a miskolci Avasra a világszép tv-tornyt és kilátóját, amelyik mindmáig ez az egyik legszebb ilyen építmény. A tömeg töretlenül sugározza építésének meggyőződését. Mintegy évtizeddel azután készült a Nemzeti Színház terve a Városligetbe. Ugyanolyan alapos, lelkiismeretes építészeti alkotás, mint a korábbi, de már egészen más építész, egy másik ember, egy másik Hofer Miklós munkája. A másik példát Norman Foster szolgáltatja, aki tízévenként vált mássá, évtizedenként újult meg. Az 1975-ös Ipswich, az 1986-os Hong Kong és az 1997-ben Frankfurtban létesült irodaház után épült meg az új évezred szimbóluma, a London 30 St. Mary Awe. A legtöbben a Reichstag modern kupoláját ismerik tőle.

Az építész személyének az épület létrejöttében – mint alkotónak – meghatározó szerepe van. Az épület azonban a létrehozó társadalom alkotása. Az építész és épülete nem azonos, már csak azért sem, mert van építész, akinek sok épülete van, néha viszont több építész tervez egy épületet szinkronban (mint pl. az ENSZ Székház New Yorkban), néha több egymás után (pl. a Budavári Palota Budapesten, a San Pietro Rómában) a tervező, övé(k) az érdem, és nevüket alkotásuk örzi örökké.

Kassa, Kelet-Szlovák Galéria

HELYETTEM VALLANAK

AZ ÉPÍTÉSZET FELADATA ..., HOGY HASSON

És mondának egymásnak: Jertek, vessünk téglát és egés-sük ki jól; és lőn nekik a téglá kő gyanánt, a szurok pedig ragasztó gyanánt.

És mondának: Jertek, építsünk magunknak várost és tornyot, melynek teteje az eget érje, és szerezzünk ma-gunknak nevet, hogy el ne széledjünk az egész földnek színén.

Az Úr pedig leszálla, hogy lássa a várost és a tornyot, melyet építenek vala az emberek fiai.

És monda az Úr: Ímé e nép egy, s az egésznek egy a nyelve, és munkájának ez a kezdete; és bizony semmi sem gátolja, hogy véghez ne vigyenek mindent, a mit elgon-dolnak magukban.

Nosza szálljunk alá, és zavarjuk ott össze nyelvöket, hogy meg ne értsék egymás beszédét.

És elszéleszté őket onnan az Úr az egész földnek színé-re; és megszűnének építeni a várost.

Szent Biblia. Ford. Károli Gáspár. Mózes I. könyve, 11. fejezet 1–8. Bp. 1944, Brit és külföldi bibliatársulat, 13. old.

Oly éles még a képe, ahogy agyamba csap, – első versem közölte az este egy kis lap. Ott ültem zord zugomban, pipázva és henyén s a sűrű füstből rámgyult a frisszavú remény. «Tornyos kastélyt építek. Csucsá az Égbe fagy. Két súlyos szárny keríti; egy kicsi meg egy nagy. A nagyobbikban él majd egy halhatatlan bárd; a kisebb egy lányé lesz, aranyos, cifra, zárt.» Nekem úgy tűnt, hogy mindez harmónikus remek;

de aztán átok verte gyönyörű tervemet. Amint a mester higgad, műve is kétesebb: a nagy szárny csúful szűk lett s a kis szárny szétesett.

Ibsen, Henrik: Építési tervek. Fordította: Hajdu Henrik. Nyugat, 1928. 7. szám

Az építészet feladata ..., hogy hasson. Építészeti hatásról akkor beszélhetünk, amikor a mű a világmindenség olyan hangjait szólaltatja meg bennünk, amelynek alávetjük ma-gunkat és csodáljuk a törvényeit.

Le Corbusier: Új építészet felé. (1923). Ford. Rozgonyi Ádám. Bp. 1981, Corvina, 24. old.

*– Tudom jól, hogy kell olyan is
Ki homokot hord, vagy követ farag:
Nélküle nem emelkedik terem.
De ez csak a homályban tévelyeg,
S fogalma sincs arról, miben segít. –
Csak az építész látja az egészet,
S bár megfaragni nem tud egy követ,
A művet ő teremti, mint egy isten. –
Ily építész nagy a tudásban is.*

Madách: Az ember tragédiája. (1860). Bp. 1958, Magyar Helikon, 150. old.

Mindennemű tett közül pedig legtökéletesebb az épí-tés. A mű szeretetet kíván, elmélyedést, azt, hogy legszebb gondolatodnak engedelmeskedj, törvények teremtését lel-kedben, s megannyi mást, amit csodálatosképpen kihoz

belőled, holott nem is sejtetted, hogy benned lakoznak. Ez a mű életed legmélyéről fakad, és mégsem téveszthető össze veled. Ha tehetsége volna a gondolkodásra, sejtelnem lenne létezésedről, de soha se lenne képes létrehozni, vagy akár csak világosan felfogni téged. Számára te volnál az Isten.

Valéry, Paul: Két párbeszéd. Eupalinosz vagy az építész. (1923). Ford. Somlyó György. Bp. 1973, Gondolat, 86. old.

*A ház is alszik, holtan és bután,
Mint majd száz év után,
Ha összeomlik, gyom virít alóla
S nem sejtí senki róla, hogy otthonunk volt-e vagy állat óla.*

Kosztolányi Dezső: Hajnali részegség. (1933). Hét évszázad magyar versei 2. köt. Bp. 1966, Magyar Helikon, 646. old.

*Kaviccsal rakott targoncák kúsznak a fameredélyeken fölfelé.
Fönn a tetőn már májusi bokrétát lenget a koratavaszi szél.
A három emelet váza, mint egy mamut lerágott húsú bordázata ...
Az! az lesz e ház is, ha az építkezés sebeiből fölépül:
Mammut, óriási, harapós állat,
amelynek gyilkos fogsora,
– a késélű lépcsők – véresre morzsolja és telhetetlen bendőjébe:
a sötét, pállott zugokba lökdösi áldozatát, a bús mai embert ...
Pallérok, görnyedt kőművesek, homokhordók, elszánt légtornászai a kurta falatnak, meztelen mellel, válluk bronz a feszülve, némák, mint a halottak, gép valamennyi csupán ...
Ám most a Sacré Ceur tornyában, a Ménesi-úton a tizenkettőt veri az óra ...
... Dél van ...
Megállnak a gépek. Egy tapodtat sem tovább!
És a fameredélyeken lefelé megindul a pallérok, görnyedt kőművesek, homokhordóleányok hosszú rabszolgasora ...
Bús bábeli emlék ...
És az a fickó, aki még az imént*

*fent lengett az emelet bádogereszén,
mint a széltépte rongy:
most már alulról, szájátva, élve, lihegve lesi egy gömbölyű munkásleánynak feltűrt és lépteitől libegő szoknyája alól ki-kivillógó térdét ...
Kemény fehér fogsora szétnyíl ... de beléharapna! ...
Lassan előveszi kését, kinyitja,
s az élesre fent, hosszú pengét mohón belevágja egy nagy darab barna kenyérbe ...
Szája csámcsogva falja a barna kenyeret,
szeme meg a gömbölyű, krémszínű térdet ...*

Somlyó Zoltán: Épülő ház (1926). Bp. 2002, Új Palatinus Könyvesház Kft.

Az építész társadalmi felelőssége abban áll, hogy művészi eszközeivel segítse áthidalni a társadalom és az egyén közötti szakadékot ... az építésznek és a képzőművésznek olyan látható jeleket kell teremtenie, amelyek új formát adnak a belső igazságoknak, és végül is a kulturális egység mindenki számára érthető szimbólumai lesznek.

Gropius, Walter: Apolló a demokráciában. (1967). Ford. Veress Anna. Bp. 1981, Corvina, 41. old.

... fontos küldetés az építészé, aki egyszerre idealista és realista.

Vago, Pierre: Egy mozgalmas élet. Bp. 2002, Holnap, 35. old.

Szép ez a munka, mert az emberiség ősi ösztöne hajtja. Az építés öröme.

Finta József: Építőkockák – Épületkockák. Bp. 1970, Corvina, 45. old.

*Apukám házat épít.
Először a kéményt, borzasztó nagy füsttel.
Aztán a ház tetejét.
Azután az ablakokat,
Nem látunk át rajtuk, olyan feketék,
Csak a falakon látok keresztül, mivel még nincsenek.*

*De meg kell építeni a falakat is,
Meg a szobákat külön-külön.
Mikor a ház leér a földig,
Apukám azt mondja: Ujjé!*

Weöres Sándor: Kisfiúk témáira. (1968). In: Weöres Sándor: Egybegyűjtött írások 2. Bp. 1986, Magvető, 583–584. old.

... a szép és sajátos ház megalkotása az építész igazi kötelessége és öröme, a használnak pedig természetes joga.

Makovecz Imre: Miskolci kiállítási ismertető '81. In: Makovecz Imre műhelye. Szerk. Gerle János. Bp. 1996, Mundus, 116. old.

... számomra nincsen múlt, nincsen jelen és nincsen jövőendő az építészetben, hanem van ÉPÍTÉSZET. Egy 3000 vagy 4000 évvel ezelőtti görög templom, vagy Pheidiasznak az egyik szobra, vagy más ismerős vagy ismeretlen szobrok vagy építészetek rám gyakorolt hatása a fontos, mert szinte tudattalanul is érzem őket és emlékezem, és az az érzésem, hogy az építészet misztikus örök csodája és varázsa az, hogy megvéd a külső világ retteneteitől, vizeitől, szeleitől, betöréseitől, gonoszságaitól, és ha még a templomom is tud lenni, és egy kicsit a kuplerájom és a barátaim fogadó tere is, és szépítő hajlamaimnak külső-belső búvköre, akkor számomra ez az építészet esszenciája, maga az építészet. Nem hiszem, hogy jobban kell szeretnem a mai építészetet, mint a régit, vagy a régit jobban, mint a maít. Erre vágyom az építészetben és úgy ahogy van, állati módon szeretem, rendkívülien összetettnek és csodálatosnak tartom, hiszen olyan fantasztikumok egyesülnek benne, ami végül is mindannyiunkat nemesíteni próbálna, ha a nemesítésre egyáltalában fölmagasztósítottak vagyunk.

Vadász György: Vallomások. Bp. 1997, Kijarat, 17. old.

*Kérem, a kisfiam nagyon sokat mesélt önről ... Mondta azt is, hogy maga építész.
– Ez igaz – válaszoltam.
– A házamat szeretném átépíttetni.
– A házát? – ámuldoztam. – Miért?*

*– Ócska ház. Régi. Vastagok a falak, és az a vén kerítés ... Valami modernebbet szeretnék. Könnyű formákkal.
– Igen – dadogtam, – lehet róla beszélni. Ámbár ...
Várta a folytatást, de abbahagytam. Az ő háza, azt csinál vele, amit akar. Nem igaz?
– A kisfia nem hiszem, hogy örül majd az átalakításnak – próbáltam mosolyogni.
– Furcsa kölyök – mondta elgondolkozva a férfi, aztán felélénkülve így folytatta: – Erről jut eszembe a pajta. Ezt a pajtát hamar le kell bontani, és a helyére még az átalakítás előtt egy melegházat építeni. Azt szeretném, ha egy melegházat tervezne először.
– Miért? Nagyon helyes kis pajta – mondtam ijedten.
– Csúnya az egész kert. Nagyon vad. És tudja, a fiam fantáziája! Mindenféle állattal népesíti be ezt a pajtát. Nem szeretem.
– Istenem, gyerek még – védelmeztem.
– Én is voltam gyerek – mondta Kassai, és legyintett.
– A pajtát sürgősen le kell bontani. Oroszlánostul – tette hozzá fölényesen, és mosolygott.*

Lázár Ervin: A kisfiú meg az oroszlánok. Bp. 1978, Móra, 47–49. old.

... minden ember – kényszerűségből, ösztönösen elfogultan – ért az építészethez. Hiszen az építészeti környezet a születéstől a halálig meghatározója életünknek.

Kerényi József: Vallomások. Bp. 1998, Kijarat, 16. old.

Janesch Péter mesélt egy japán sinto templomról, amely el volt zárva az emberi szemek elől, csak a papjai láthatták. Nem azért épült (20 évenként újra és újra sok századon át), hogy nézzék, hanem hogy csak legyen, hogy olyasféléképpen létezzen, mint ahogy az istenek létezését képzeljük. A szépség, amely e templomegyüttes épületeiben tartózkodott, így lassan párolgott bele a környező cédruserdő levegőjébe, mégsem fogyott. Nem táplált senkit, a látványt- és -látványt követelő tekintetek nem koptatták, mint a Notre Dame-ot. Ennek a szentgyörgyvári, 25 éve készült háznak az építője alacsony, idősebb ember. A vakolásra azóta sem tellett. Most jöttünk és kinyilatkoztattuk neki, hogy szép a háza. Nemigen értette, de érdeklődő pillantásában valami elhatározásfélét láttam, hogy jó, ha szép így, mert akkor nem is igen kell erőltetni

azt a bevakolást. A távoli sinto templomba akaratlagosan rejtették el a szépség kincseit. Hogy itt Szentgyörgyváron mi történt, azt nehezebb felfogni és megállapítani.

Janáky István épületei, rajzai és írásai: a hely.
Bp. 1999, Műszaki Könyvkiadó, 212. old.

Az építészet tudniillik kollektív művészet, nemcsak azért, mert másoknak épít, de maga a tervezés, az építkezés is csapatmunka. Társadalmi összjáték.

Ekler Dezső: Ember és háza.
Bp. 2000, Kijárat, 7–8. old.

Az ókori világ hét csodáját évezredek óta számon tartja a művelt világ emlékezete. Olyan alkotások tartoznak közéjük, amelyek páratlan kivitelük, technikai bravúrral megoldott szerkezetük, méretük, megformálásuk és művészi színvonaluk révén egyszeri, megismételhetetlen teljesítményt jelentenek. Sokáig formálódott az általános vélemény, hogy mely építészeti vagy szobrászati remeket soroljuk fel ezek között. Ma az alábbiakat tartjuk számon világcsodaként:

Kheopsz piramisa
Szemiramisz babiloni függőkertjei
Az epheszoszi Artemisz-templom
Mauszolosz síremléke Halikarnasszoszban
A pharoszi világítótorony
Zeusz szobra Olümpiában
A rhodoszi kolosszus
Nem véletlen, hogy a hétből öt az építészet mesterműve.

Seidl Ambrus: Mesélő épületek – mesélő építések.
Bp. 2004, Holnap, 7. old.

1. Az építés ember-építéssel kezdődik, az autonóm emberé;
2. A mestertől emberi tartás és szakma egyaránt tanulható;
3. A mestert tanítványai választják és becsülik;
4. A mester nem a tömeget menti, de az egyént nemesíti;
5. Mesterré az önjelölés és a közönségsiker nem emel.
6. Az a tanítvány válik mesterré, aki többet ad tovább;
7. A műhely szelleme bizalomra és kölcsönös felelősségre épül;

8. A műhelyben a meggyőzés eszköze a beláttató értelem;
9. A műhelyben a feladat ürügy, a tudás eszköz csupán;
10. A műhelyben nincs „munkafegyelem”, de munka van és fegyelem;
11. A műhelyben nincs „korkülönbség”, csak kor van és különbség;
12. A műhely a munka, a játék, az alkotás és hangulatteremtés ünnepi helye.

Plesz Antal: Vallomások.
Bp. 2004, Kijárat, 18. old.

AZ IGAZ TÖRTÉNELEM AZ ÉPÍTETT KŐ

Amikor a tűz feltalálása révén az emberek között kezdetben a gyülekezés, majd az egyesülés és az együttélés is kialakult, és egy helyre sokan összejöttek, lévén hogy a természet minden más élőlénnel szemben kitüntette őket azzal, hogy nem lehajolva, hanem kiegyenesedve jártak, és így megláthatták a világ és a csillagok nagyszerűségét, továbbá kezükkel és tagjaikkal mindent könnyen megmunkálhattak, amit csak akartak; ebben a gyülekezetben egyesek lombból kezdtek kunyhókat csinálni, mások pedig barlangokat vájtak a hegyekbe, ismét mások a fecskék fészket és építkezését utánóznán ágakból és sárból csináltak olyan helyeket, ahol meghúzhatták magukat. Aztán megfigyelve mások kunyhóit, saját elgondolásaikból újításokkal egészítették ki azokat, napról napra jobb házakat építettek.

Vitruvius: Tíz könyv az építészetről. I. sz.
Ford. Gulyás Dénes.
Bp. 1988, Képzőművészeti Kiadó, 52. old.

Futólag essék még szó az ugyancsak Egyiptomban található piramisokról is, a királyok vagyonának hasznátalan és ostoba fitogtatásáról, mert megépítésük oka, ahogy a legtöbben állítják, valójában az volt, hogy utódaiknak vagy a lesben álló vetélytársaknak ne hagyjanak hátra pénzt, vagy hogy a nép ne legyen tétlen. E tekintetben ezeknek az embereknek mérhetetlen volt a hiúsága ...

A legmagasabb piramis arábiai bányák köveiből épült. Azt mondják, hogy 360 000 ember építette 20 éven át. A három piramis 88 év és 4 hónap alatt épült fel ... A véletlen igazságosan úgy hozta, hogy elfeledték azokat, akik ekkora hiúság kiötlői voltak ... A harmadik piramis ... etiópai kövekből megépítve emelkedik a magasba ... Az építkezésnek semmilyen nyoma nem lelhető fel, körös-körül mindenütt tiszta, lencséhez hasonló homok van, amilyen Afrika nagyobb részén található. A fő kérdés az, hogyan rakták egymásra a kőtömböket ekkora magasságig. Egyesek szerint a növekvő művel együtt sziksót és sót raktak fel rétegesen, és miután elkészültek, a folyó odavezetett vizével kimosták belőle. Mások úgy vélik, hogy hidakat építettek vályogtéglából, amit a munka befejeztével magánházak építésére osztottak szét. Szerintük ugyanis a Nílus vizét nem vezethették oda, mert a folyó sokkal lejjebb van ...

Idősebb Plinius: Természetrajz (XXXIII–XXXVII.).
I. sz. Ford. Darab Ágnes és Gesztelyi Tamás.
Bp. 2001, Enciklopédia, 251–253. old.

Kétezer év óta mindazok, akik látták a Parthenónt, megérezték, hogy benne rejlik az építészet egyik sorsdöntő pillanata.

Le Corbusier: Új építészet felé. (1923).
Ford. Rozgonyi Ádám. Bp. 1981, Corvina, 183. old.

Egy kereszténykorabeli görög történetíró, Diodoroszmondotta, hogy az egyiptomiak házaikat átmeneti helyiségeknek tekintették és csak sírjaikat állandó lakóhelynek.

Reinach Salamon: A művészet kis tükré.
Ford. Lázár Béla. Bp. 1933, Athenaeum, 20. old.

Könnyű volt belátnunk, hogy a régiek kő építőművészete, ha oszlopsort használt, a fa építőművészetről vette a példát. E tárgyban Vitruvius szárnyra bocsátotta a kunyhó-mesét, a teoretikusok zöme felkapta és kanonizálta; én mindazonáltal szentül hiszem: a magyarázat sokkal egyszerűbb.

Az egykori Magna Graecia területén és Szicíliában mindmáig látható, legrégebb fajú dór templomok, melyeket Vitruvius nem ismert, azt a nagyon is természetes gondolatot

sugallják, hogy nem holmi fából összetákolt viskó szolgált igen távoli mintájukul.

Goethe, Johann Wolfgang: Építőművészet. (1788).
Irodalmi és művészeti írások.
Ford. Görög Livia és Tandori Dezső.
Bp. 1985, Európa, 291. old.

Phaidrosz: Emlékszel még azokra az építkezésekre, amelyeket Pireuszban láttunk?

Szókratész: Emlékszem.

Phaidrosz: Az emelőkre, a megfeszített munkára, amit a fuvolák hangja könnyített; a pontos műveletekre, a munka egyszerre oly titokzatos és oly világos előrehaladására? Kezdetben micsoda összevisszaság, amely aztán szinte felolvadt a rendben! Micsoda szilárdság és pontosság létesült e függőónok között, a gyöngé huzalok hosszában, amelyek mentén kellett növekednie a téglafalaknak?

Szókratész: Máig őrzöm e szép emléket. Ó anyag! Szépséges kövek!..Ő, miért is váltunk mi ilyen könnyűvé?!

Phaidrosz: Hát arra a templomra emlékszel-e, Boreász ol-tára mellett, a falakon kívül?

Szókratész: A Vadász Artemiszére?

Phaidrosz: Arra épp. Egy szép nap arra jártunk. A Szépségről vitázva ...

Szókratész: Ó, jaj!

Phaidrosz: Barátomként tisztelhettem, aki azt a templomot építette. Megarába valósi volt, és Eupalinosznak hívták. Szívesen beszélt nekem művészetéről, a gondokról és ismeretekről; segített, hogy megértssem, amit együtt láttunk az építkezéseken. De mindenekelőtt az ő megdöbbentő szelleme hatott rám. Orpheuszi erőt éreztem ebben az emberben. Előre megmondta a körröttünk heverő alaktalan kő- és gerendahalmazok fenséges jövőjét, és szavára mintha mindez az anyagok arra az egyetlen helyre lettek volna szánva, amelyet az istennőnek tetsző végzet számukra kijelölt. S micsoda csodás módon beszélt a munkásokkal! Nyoma se maradt szavaiban a súlyos éjszakai töprengéseknek. Csak parancsokat és számokat közölt velük.

Szókratész: Ez az Isten módszere is.

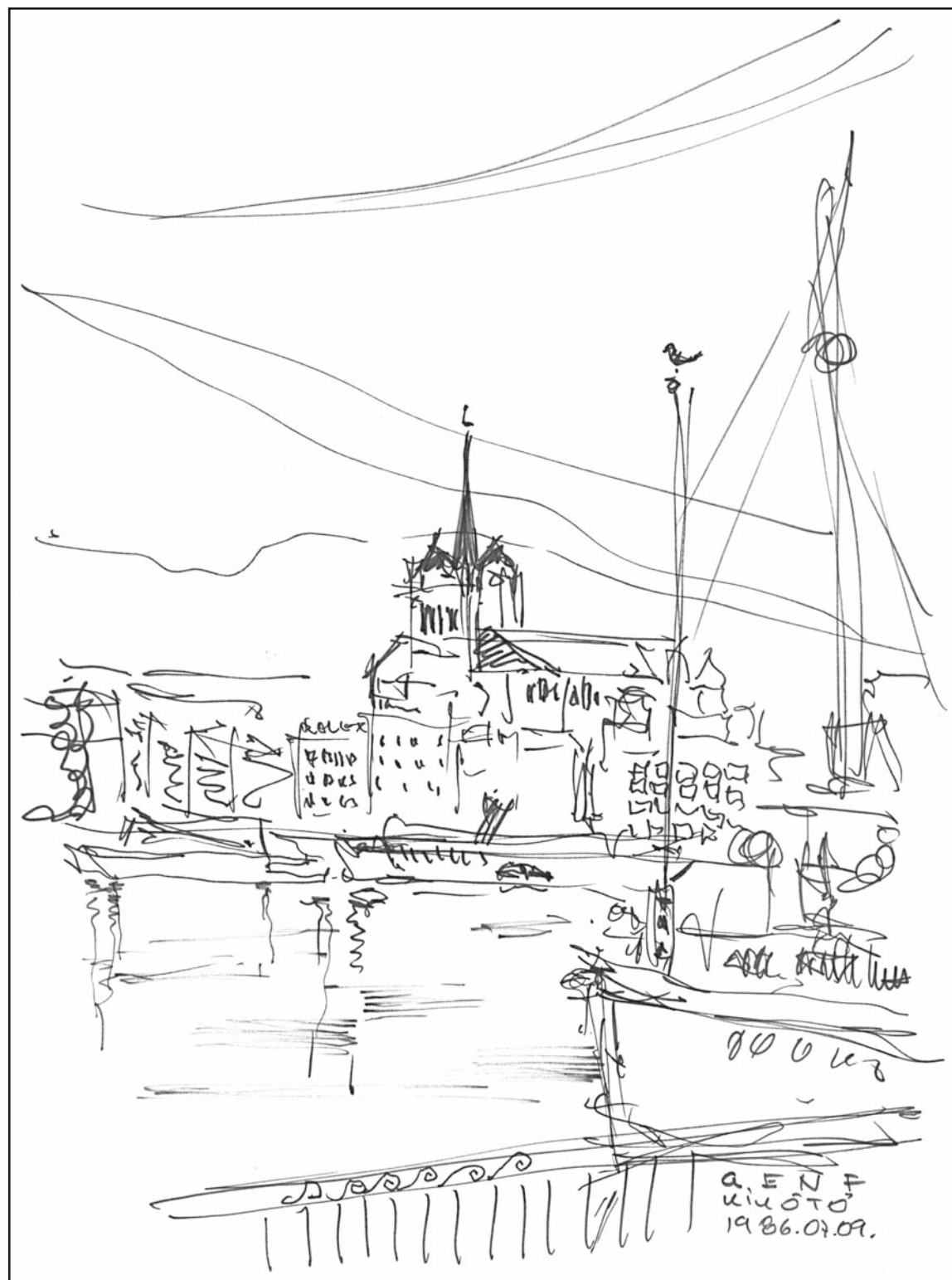
Phaidrosz: Az ő szavai és amazok cselekedetei oly tökéletesen illeszkedtek egymáshoz, mintha azok az emberek csak az ő tagjai lettek volna. El se hiszed, Szókratész, milyen boldogság volt a lelkemnek, megismerkedni valamivel, ami ily szépen elrendezett. Azóta nem tudom elválasztani egy templom eszméjét a megépítésének

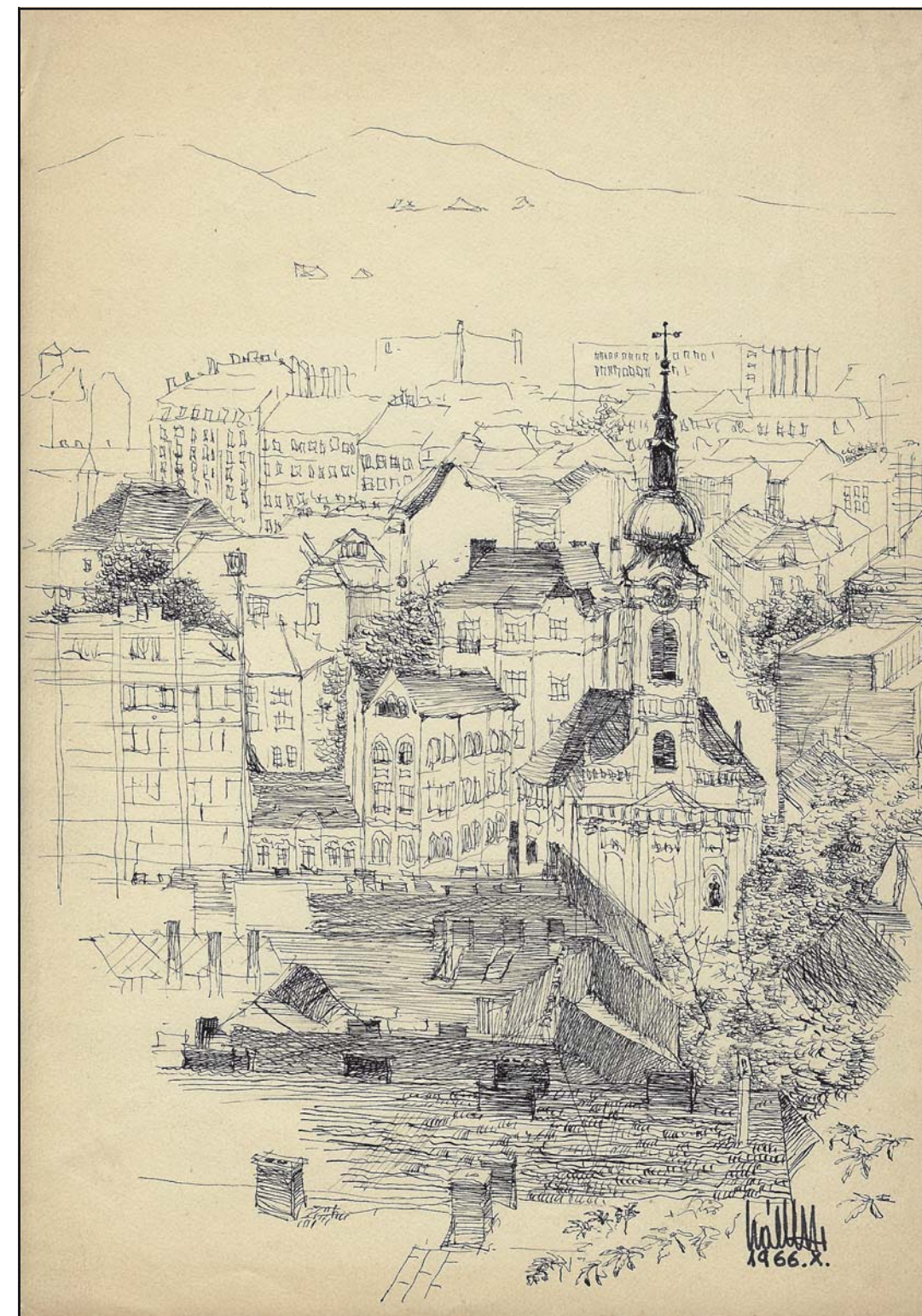
Kairó, városkép

A Kínai Nagy Fal

Genf. Az óváros a tó felől. Náray Péter emlékére

Buda. A Krisztinaváros az ablakomból, a várból. Ildikónak

eszméjétől. Ha előttem áll, egy csodálatos tettet látok, amely dicsőségesebb minden győzelemnél, és még mélyebb ellentétben áll a természet nyomorúságával. Rombolás és építés fontosságra egyek, mindkettőhöz lélekre van szükség; de nekem az építés a legdrágább. Ó boldog Eupalinosz!

Valéry, Paul: Két párbeszéd. Eupalinosz vagy az építész. (1923). Ford. Somlyó György. Bp. 1973, Gondolat, 12–13. old.

A görögök sima márványból emeltek templomot az Akropolisz ormán, öt-hat láb átmérőjű oszlopokkal; ezek konkáv-konvex illeszkedései helyenként kétezer év után sem tűnnek szembe! Még ma is rendkívül nehéz feladat lenne ilyen gondosan végezni a méréseket és az illesztéseket. Sőt a görögök, bár az építményeknél a legnagyobb pontosságra törekedtek, nyers gránitszklákból készítették utat templomukhoz. Nem csiszolták fényesre, nem faragták négyyszögletesre őket, építési felfogásban. És ezekre a durva, csupasz sziklákra emelték kristálytiszt, végtelen gonddal kidolgozott épületeiket. Ez tette naggyá a görög építészetet: a koncepciók között feszülő ellentét, a nap és árnyék ellentéte. Minden munkájukban érvényre juttatták ezt az elvet: középületeiket úgy tervezték, hogy külső képük legyen a leghatásosabb, lakóházaikat viszont ezzel ellentétes módon építették. A görög lakóház csak tömör kőfalával fordult az utca felé. A sima kőfalat csupán egyetlen keret törte meg, ez a durva felületbe illesztett egyszerű derékszögű keret az ajtó volt, ezen át közlekedett a család. Odabent egy belső udvar tárult ki, oszlopokkal és szobrokkal, itt zajlott a mindennapi élet. Minden szoba erre a belső udvarra nyílt. A görög magánház tökéletesen befelé fordult; a középületek egytől egyig demonstratív módon kifelé. És ezen a ponton a görög építészet több, mint architektúra ... több, mint stílus: filozófia, amelynek minden anyagi, technikai és fizikai vetülete az élet művészetéről, a görög gondolkodásmódról vall.

Breuer, Marcel: Nap és árnyék. (1956). Ford. Falvay Mihály. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 359. old.

Bent a régi városrészben, az Akropoliszon és környékén járva a régi romok, régi kövek közt olyan mély megilletődés fogott el, mint még soha és sehol idegenben. Nem hagyott el a gondolat, hogy ez a görögség mentette meg

akkor Európát a barbárságtól, ez adta a világnak a legnagyobb költőket, művészeket, gondolkodókat, mikor Európa még nem élt. Ennek a vérét szípolyozták a rómaiak, a velenceiek, a kereszteshadak, a törökök. Ez volt Európa hálája ... már szállómból láthattam a Parthenont, amely Athénnek olyan emlékjele, mint Rómának a Szent Péter templom. Már messziről láttam oszlopaait az Akropolisz tetjén, amely úgy emelkedik Athén fölé, mint a Duna fölé a budai várhegy. Tömör azürkék égbolt háttéréből válnak ki oszlopai, fehér márványukat itt-ott aranyszínűvé festette az idő. Romos állapotban van ez a nagyszerű mű; a törökök a Parthenont puskaapor-raktárnak használták, s egy velencei hadi gálya bombája felrobbantotta. Most csaknem naponként odafönn jártam, a tömérdék márványdarab közt, és egy ilyen márványra ülve merültem el a hatalmas mű szemléletébe, s mindig az volt az érzésem, hogy még e romos állapotában is monumentális nagyság egyesül benne fölséges ünnepélyességgel a legnemesebb harmóniává. Tagozatról tagozatra, részletről részletre vizsgálgattam e csodálatos alkotást, s meggyőződtem, hogy ami e mű egészéről áll, az arányosan jellemzi a legkisebb részletet is. Így sorba vettem ezeket az oszlopokat is. Dór szabásuk nagy egyszerűsége eszembe juttatta, hogy azóta is hiába igyekeztek Európa építészei ennél tökéletesebbet létrehozni, pedig hosszú évszázadokon át, hány új, s újabb stílus talált ki különböző oszloptípusokat. A Parthenon diadalmasan állta a versenyt. Úgy látszik az egyszerűségé az öröklét.

Lyka Károly: Vándorlásaim a művészet körül. Bp. 1970, Képzőművészeti Alap, 211–212. old.

A megérkező előtt feltáruló kép festőien mozgalmas, de kiegyensúlyozott. Az aszimmetrikus kompozíciónak köszönhető, hogy a Parthenon nemcsak főhomlokzatával, hanem kissé oldalról is, plasztikusan, tömeghatásban érvényesülhet. A teljes épülettömeg a legelőnyösebb látószög alatt tekinthető át. Könnyen helyezkedik el a szem látómezében, nem feszíti azt túl, s ezért – bár lenyűgöző hatása – nem semmisíti meg környezetében az embert, mint az egyiptomi piramis, vagy a középkori katedrális. A kompozíció emberi léptéke és könnyű, tiszta áttekinthetősége miatt ezekkel az alkotásokkal szemben az ember mindig ember marad.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 17. old.

Görögországi utam élménye szabadított fel bennem minden felgyülemlett gátlást, amely nem engedett közel az építészet lényegéhez; elfeledtettem velem a tankönyvek, egyetemi emlékek és izasztó vizsgák kellemetlen mellékízét, s tette olyan természetessé, megfoghatóvá és végtelenül egyszerűvé ezt a „szakmát” – életem olyan velejáró elemévé –, mint a nap és az eső ... Az aranymetszés szabálya ... az a szerkesztési mód tehát, amelyet már az egyiptomiak alkalmaztak építkezéseik során, s később a gótika, majd a reneszánsz, vagy napjaink építészetében például Le Corbusier, a nemrég elhunyt nagy francia építész is felhasznált

Finta József: Építőköcsák – Épületköcsák. Bp. 1970, Corvina, 8–9. old.

... az építészeti trükköket a rómaiak természetesen eltanulták a görögöktől. Traianus császár híres diadaloszlopán, amely csodálatos módon megmaradt, s amelynek csigavonalban emelkedő domborművén a rómaiak al-dunai átkelése is meg van örökítve, a felfelé futó domborműves szalag egyre szélesedik, hogy a földről szemlélő egyenletes vastagságot érzékeljen.

Seidl Ambrus: Építészeti kuriózumok. Bp. 1995, Gondolat, 66. old.

... mindig azon a véleményen voltam, hogy az antik rómaiak, mint sok más dologban, a helyes építkezésben is messze megelőzték mindazokat, akik utánuk voltak, mesteremnek és vezetőmnek Vitruviust választottam, aki ennek a művészetnek egyetlen antik írója ...

Palladio, Andrea: Négy könyv az építészetről. (1570). Ford. Hajnóczi Gábor. Bp. 1982, Képzőművészeti Alap, 13. old.

Az idősebbek ... a Capitolium alépítményeit csodálták, azonkívül a csatornákat, a legnagyobb szerűbb alkotást mindazok közül, amelyekről szó esik. Ugyanis átfúrtak a hegyek alatt, és ... Róma városa függővárossá és a föld alatt hajózhatóvá lett ... Hét együvé terelt folyó szeli át a várost, és miként a hegyi patakok, sebes folyásuktól hajtva minden magukkal ragadnak és elsodornak, ezenfelül még az esővíz tömegétől is hajtva verdesik a csatornameder alját

és oldalát, s olykor még a visszaáramló Tiberist is magukba fogadják. A különféle eredetű vizek egymással küzdenek belül, az építmény rendíthetetlen szilárdsága mégis ellenáll ... a csatornák Tarquinius Priscus óta, csaknem 700 éve legyőzhetetlenül fennállnak ...

Idősebb Plinius: Természetrájs (XXXIII–XXXVII.). I. sz. Ford. Darab Ágnes és Gesztelyi Tamás. Bp. 2001, Enciklopédia, 261. old.

... a Pantheon előtt ismét tér fogad. Az épület az egész környezetet szinte magához szívja. Róma belvárosának közepén vagyunk, de ha engedünk az ellenállhatatlan vonzásnak, és belépünk az épületbe, a Pantheon kupolája alatt már nemcsak a város, hanem egy ember alkotta kozmosz centrumában érezzük magunkat.

Pogány Frigyes: Róma. Bp. 1967, Corvina, 294. old.

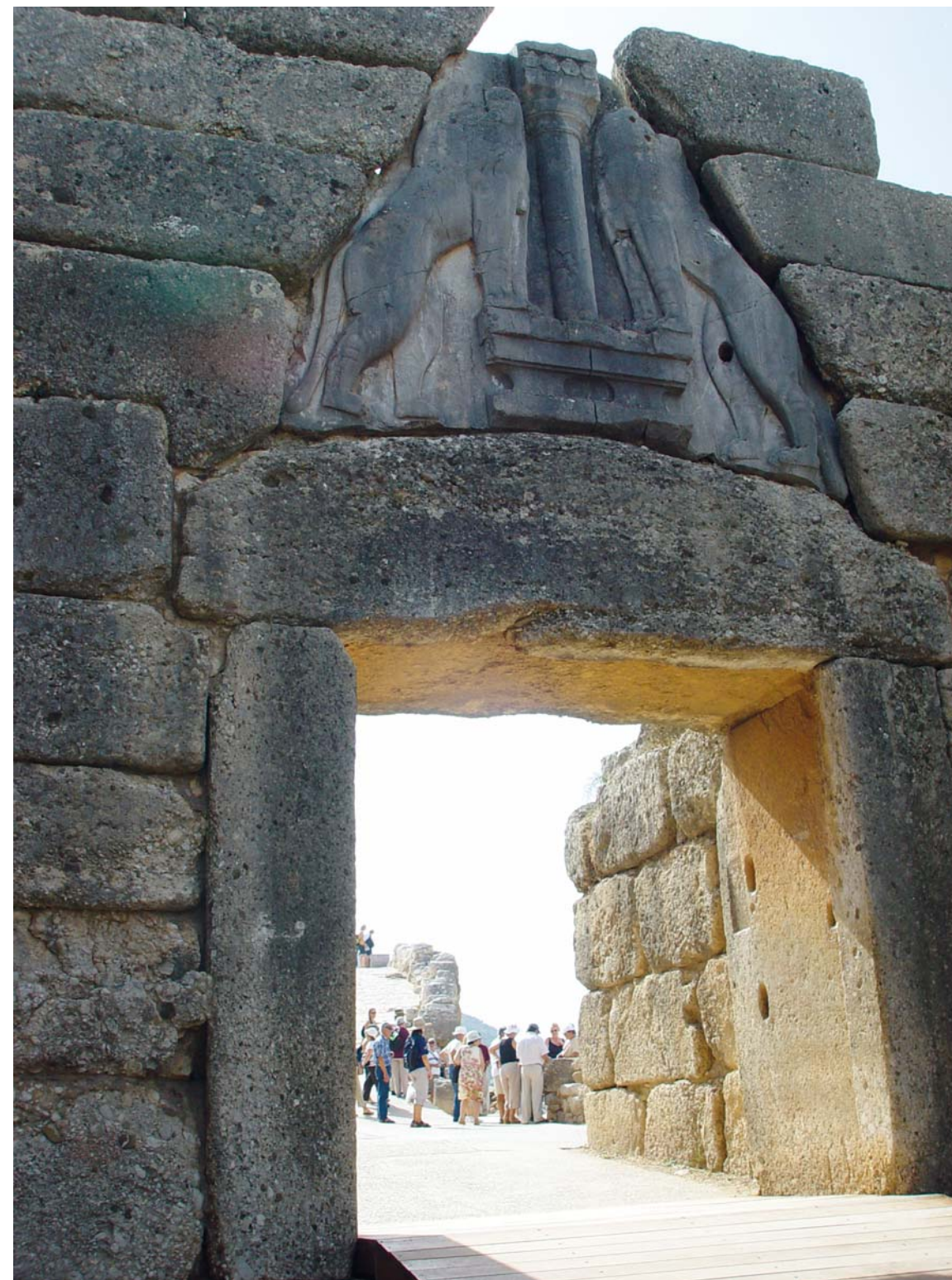
Amíg a legközelebbi célt tartották szem előtt, és inkább az anyag uralkodott az emberen, s nem fordítva, nem is lehetett művészetről szó, és felmerül a kérdés, volt-e az etruszkoknak ilyen értelemben valaha is építészetük? Hiszen ha csak találomra rakosgatják össze az itt-ott lelt jókora köveket, alak s irány nem számít: bizony, még a véletlen sem ösztönözheti a kézművest a szimmetriára így. Rakja egy darabig a négyyszögre sarkított oldalú köveket vízszintesen; s jó idő múlva jut csak eszébe, hogy szelektálhatna is, ahol aztán a hasonlóak kerülnének egymás mellé, szimmetrikusan fektetve, vagy azonos méretűre faragva.

Goethe, Johann Wolfgang: Építőművészet. (1788). Irodalmi és művészeti íráok. Ford. Görög Livia és Tandori Dezső. Bp. 1985, Európa, 315. old.

Első utam természetesen a Hagia Sophiába, az Isteni Bölcsesség templomába vitt. Sohasem fogom elfelejteni azt a lenyűgöző benyomást, amelyet belseje bennem keltett. Úgy éreztem, hogy a téralakítás fölséges remekével kerültem szembe, amelyhez hasonlót még nem láttam. A fölöttem domborodó óriási kupola s a hozzá csatlakozó félkupolák ünnepélyes decrescendóban szegik be a hatalmas belső teret, és harmonikus egységbe foglalják. A

Japán fatemplom

Mykene, az oroszlános kapu

tér ilyen kormányzására ekkora arányban alig van valahol példa. Ha igaz is, hogy itt antik nagyság ötvöződött Kis-Ázsia képzeletével, a hosszhajós rendszer a centrális rendszerrel, ez mégsem keverék, hanem önálló teremtménye egy magasrendű építőművészetnek. Itt egy merész elő-ázsiai újítás hatalmas méretben való felhasználásáról van szó: négyszögletes alapú térnek félgömbös kupolával való fődéséről. A remek új szerkezet utóbb döntőn hatott egész Európa kupolái építésére. Ilyen szerkezeti megoldásnak ekkora méretben ez a legrégebb ismert példánya, egyben példa arra is, hogy egy kitűnő technikai megoldás új esztétikai értékekkel ajándékozhatja meg a művészetet.

Lyka Károly: Vándorlásaim a művészet körül.
Bp. 1970, Képzőművészeti Alap, 232. old.

A boltozatot már a római és bizánci építészet biztosan és sokat alkalmazta. A román kor nagy érdeme, hogy újraélesztette és továbbfejlesztette a boltszerkezetek építését, hiszen a románt követő stíluskorszakok megannyi eredménye és találmánya az akkor újra csírázó boltozatrendszerekből táplálkozott. A fokozatosan karcúsodó s mind bátrabb, nagyobb áthidalásokra vállalkozó szerkezeteket egyre dúsabb és egyre több fantáziával, mesélő kedvvel alkotott díszítések kísérik. Bár napjaink építészetének valamennyi irányzata, „divatja” ilyen racionálisan tiszta, őszinte és egységes architektúrát eredményezne, mint a román kor székesegyházai, szelíd ritmusú oszlopos kolostorkerengői, mint a korabeli várak zömök lakótornyai – mint itthon Ják, Zsámbék vagy Bélapátfalva!

Finta József: Építőkockák – Épületkockák.
Bp. 1970, Corvina, 16. old.

A keresztény bazilika térrendszere határozott irányra, tengelyre rendeződik. A teret sodró dinamika járja át; minden az eszmei célpont, a szentély felé mutat, melynek fókuszában az oltár áll. A keresztény bazilika sohasem üres. Elsősorban Isten háza, akinek szimbolikus jelenléte állandó feszültséggel telíti, akkor is, ha csak egy-két hívó lépked hangtalanul az egyetlen hangsúlyos irányba, a szentély felé.

Pogány Frigyes: Róma.
Bp. 1967, Corvina, 121. old.

Villard de Honnecourt évtizedes utazásai során minden fontosabb építészeti látványt, figyelemre méltó épületet, szerkezeti részletet, festményt, bravúrosan megfaragott követ gépet, geometriai szerkesztésmódot lerajzolt a vázlatkönyvébe. A franciaországi városok említésén kívül csak Magyarországról ír könyvében. Az egyik rajz mellett ez áll: „Egyszer Magyarországon voltam, ahol néhány napig laktam, és itt láttam egy így készült templompadlót.” Magyarországi tartózkodását 1235 tájára teszik a kutatók, éppen a tatárdúlás előtti évekre. Egyesek szerint járt a kassai Szent Erzsébet-székesegyházban, mert vázlatkönyvében arra utaló alaprajzi megoldás szerepel.

Seidl Ambrus: Mesélő épületek – mesélő építészek.
Bp. 2004, Holnap, 75–76. old

Gyakran álmodtam azt, hogy nyitott szemmel úszom a víz alatt, talán azért, mert gyermekkoromban sokáig nem mertem kinyitni a szememet a vízben. Így láttam előbb álmomban azt az áttetsző, valószínűtlen, és mégis anyagszerű kékséget, amire azután egyszer, már egyetemista koromban, a Keleti-tengeren csakugyan rá is nyitottam a szememet. Akkor még híre sem volt a békaembereknek, a bűvárszemüvegeknek, de ma megértem ezt a szenvedélyt. Csak a repülés kéjéhez tudom hasonlítani.

Ez tért most vissza a Sainte Chapelle színes üvegablakai előtt. Különleges, sohasem látott kékeslila fény tölti be az egész kápolnát, szinte párás tőle a levegő. A festett üveg szakértői azt mondják, hogy ezt a színt a véletlen keverte ki. A piros és a kék foltokat eleinte fehérrel választották el egymástól, a színek átütöttek, összevegyültek, és így jelent meg ez a bűbajos lila. Később már szándékosan állították elő, de a színek csak az eredeti mestereket segítették. A Sainte Chapelle-ben sikerült, másutt sehol ...

Másnap néztük meg a Saint Séverin templomot, éppen egyvonalban a Notre-Dame-mal, a Szajna bal partján. Körülbelül egyszerre kezdték építeni a katedrálissal, de a szegény egyházközségnek nem volt annyi pénze, mint Párizs püspökének. Két évszázadon át építették, s ez fájdalmas lehetett akkor a híveknek, de a mi számunkra azt eredményezte, hogy a gótikus stílus közben teljesen megérett, már-már saját barokkját termelte ki a Saint Séverin szentély-körüljárójában. A kettős oszlopsor pilléreinek ágai, erei és koronái úgy összefonódnak, hogy az ember hullámozó tengeren, dülöngélő hajón érzi magát. A függőleges vonalakat ez a folyondár-gótika feloldja, esküdni mernék, hogy egyik-másik oszlop megdől, ha néhány lépésről né-

zem. Ha melléje állok, látom, hogy az ön zsinórja nem lehet függőlegesebb, de most meg az az oszlop dől és hajlik, amely mellett az előbb álltam.

Boldizsár Iván: Rokonok és idegenek.
Bp. 1965. Gondolat, 244–245. old.

Tizenkét kőmíves összetanakodék,
Magos Déva várát hogy fölépítenék,
Hogy fölépítenék félvéka ezüstér,
Félvéka ezüstér, félvéka aranyér.
Déva városához meg is megjelentek,
Magos Déva várhoz hozzá is kezdettek,
Amit raktak délig, leomlott estére,
Amit raktak estig, leomlott reggére.

Megint tanakodott tizenkét kőmíves,
Falat megállatni hogy lesz lehetséges,
Míg elvégre ilyen gondolatra jöttek,
Egymás között szoros egyességet tettek:
„Kinek felesége legelőbb jó ide,
Szép gyöngén fogjuk meg, dobjuk bé a tűzbe,
Keverjük a mészbe gyöngé teste hamvát,
Avval állítsuk meg magos Déva várát.

Kőmíves Kelemenné.
In: **Hét évszázad magyar versei. 1. köt.**
Bp. 1966, Magyar Helikon, 24–25. old.

A Déva várához fűződő történethez megdöbbenően hasonló az agresi kolostorhoz tartozó székesegyház története. Ilyen befalazásról tanúskodik Krainburg (ma Szlovénia) vára, itt a falban megtalálták az áldozati gyermek csontvázát. Hasonló leletre bukkantak az 1800-as évek elején Plessen váránál. Anglia egyes vidékein – az építési áldozat különös csökevényeként – sonkacsontokat falaztak be az épület falába úgy, hogy a csont egyik bütykös vége a homlokzaton kiállt ...

Seidl Ambrus: Mesélő épületek – mesélő építészek.
Bp. 2004, Holnap, 68. old.

Az tény, hogy az ősidőktől kezdve a keresztény időszámítás tizenötödik századának végéig az építészet volt az emberiség nagykönyve, az embernek úgy is mint

erőnek, úgy is mint értelemnek legfőbb kifejezési formája a fejlődés különböző állomásain.

Az első emlékművek közönséges sziklatömbök voltak, amelyeket nem fertéztetett meg kőfaragó vas, ahogy Mózes mondja. Az építészet is úgy keletkezett, mint akármelyik írás. Ábécének indult. Felállítottak egy követ, ez volt a betű, ahány betű, annyi jel, és minden jelen egy-egy gondolatcsoport, mint oszlopfő az oszlopon. Így tettek az ősi népfajok, mindenütt, egyazon időben, az egész föld kerekén. A kelták emelt köveit megtaláljuk az ázsiai Szibériában, az amerikai pampákon.

Később szavakat alkottak. A kőre követ tettek, gránit-szótagokat rakosgattak össze, az ige különféle változatokkal próbálkozott. A kelták dolmenjei és cromlechjei, az etruszkok tumulusai, a zsidók galgaljai: megannyi szó. Némelyike, kivált a tumulus, tulajdonnév. Olykor, ha sok volt a kő és a síkság téres, mondatot írtak. A karnaki kőrengeteg már kész beszéd.

Végül könyveket csináltak. A jelképnek épületben kellett kivirágoznia. Az építést tehát az emberi eszméléssel együtt fejlődött; ezerfejú, ezerkarú óriássá lett, s a szétfolyó jelképiséget örök időkre szóló, szemmel látható, kézzel fogható alakba rögzítette. Amíg Daedalus, az erő, méricskért, amíg Orpheus, a szellem, dalolgatott, azalatt a betűpillér, a szótag-ívsor, a szó-piramis a geometria s egyszersmind a költészet törvényétől megelevenedve összetömörült, elvegyült, egybeolvadt, alászállt, fölemelkedett, felsorakozott a földön, az égre törekedett, míg csak egy-egy korszak vezérlő eszméjének szavára meg nem írta ezeket a könyvnek is, épületnek is csodálatos műveket: az eklingai pagodát, az egyiptomi Ramszesz-szentélyt, a Salamon templomát.

A szülőszeme, az ige, ezeknek az épületeknek nemcsak a belsejében élt, hanem a formájában is.

De az épületeknek nemcsak az alakja fejezte ki azt az eszmét, amelyet képviseltek, hanem az építkezés helyének megválasztása is. A kifejezendő jelkép hol kellemes volt, hol komor: Görögország szemgyönyörködtető templomokkal ékesítette a hegyek taréját, India ellenben kivájta a hegyek gyomrát, hogy gránitelefántok gigászi sorainak hátára ott faragja ki szörnyű föld alatti pagodáit.

Így hát a világ fennállásának első hatezer esztendejében, Hindusztn emlékezet előtti időkbeli pagodájától kezdve egészen a kölni dómig, az építészet volt az emberi nem egyetemes írása.

... Minthogy a gondolatnak csak egyetlen útja nyílt a szabadsághoz: az építészet, mindenfelől ide törekedett.

Dalmácia, Primosten az Adrián

Gibraltár, a repülőtér Tarik vezér sziklájáról

Ezért árasztotta el oly tömérdek székesegyház egész Európát; olyan elképesztően nagy a számuk, hogy az ember még akkor is alig hiszi, ha meggyőződött róla. A társadalom minden anyagi ereje, minden szellemi képessége egyetlen pontra, az építészetre irányult.

A többi művészet fejet hajtott, és engedelmesen szolgált az építészetet. Ők voltak a nagy mű robotosai. Az építész, a költő, a mester egyesítette magában a szobrászatot, amely a homlokzatait faragta, a festészetet, amely az ablakszemeit színezte, a zenét, amely a harangjaiban csengett, az orgonáiban búgott.

Ennélfogva volt Gutenberg előtt az építészet a legfőbb, az egyetemes írásforma.

Hugo, Victor: A párizsi Notre-Dame. Ötödik könyv. II. Ez elpusztítja amazt. (1831). Ford. Antal László. mek.oszk.hu

Lehet-e vajon beszélni a combray-i templom apszisáról? Hiszen olyan vaskos volt, annyira híján a művészi szépnek s minden vallásos lendületnek! Az egész falazat sokkal inkább egy börtönéhez, mint egy temploméhoz hasonlított. S bizonyos, hogy későbben, mikor a legmagasztosabb apszisok közt válogathattam az emlékeimben, sose gondoltam volna arra, hogy bármelyiket is közülük a combray-ivel vessem össze. S mégis egy nap, egy vidéki kis utca fordulójánál, egy hármás útkeresztezésnél dísztelen és magasbított falazatot vettem észre, éppen olyan, éppen olyan aránytalant s éppolyan magasan vágott üvegfestményekkel, mint a combray-i templom apszisán. Akkor aztán nem azon gondolkoztam, mint Chartres-ban vagy pedig Reimsben, hogy vajon a vallásos érzés mily erővel fejeződik itt ki, hanem csak felkiáltottam önkéntelen: „A templomunk.”

A templomunk! Milyen meghitt ...

Proust, Marcel: Az eltűnt idő nyomában. I. Swann. (1913). Ford. Gyergyai Albert. Bp. 1961, Európa, 84–85. old.

A túlsó parton ott gubbasztott Vajdahunyad vára, a nagy Hunyadi János fő erőssége, egy olyannyira fantasztikus és színpadias építmény, hogy első pillantásra teljesen valószínűtlennek látszott. Mint annyi más várat, valaha ezt is tűz pusztította, de eredeti alakjában újjáépítették, ennek ellenére teljesen hitelesen eredeti. A híd egy magas őrtoronyban nyíló bejárathoz vezetett,

az őrtorony hegyén, fön­n a magasban, oszlopsoron szédítő, ék alakú tető nyugodott, és akár a nagy prágai őrtornyokon, fémből vagy zsinde­lyből készült dárdák sorakoztak ott, hogy el­kaszálják a sötétedés után támadó pokolbéli lovasságot. Különböző magasságú, egymásra torlódó tornyok álltak ki a fölfelé törő épülethalomból, némelyik szögletes, némelyik kerek alaprajzú, és valamennyi lőrés­ekkel és talprésekkel cifrázott. Az őrtorony hatalmas szögletes csuklyáját tartó pillérek közt átsütött a nap, amitől az egész vár légies, emelkedett és enyhén valószínűtlen jelleget kapott, s a függőleges támfalak egymásutánja még féktelenebbé fokozta a fölfelé törő lendületet. A kőből rakott pillérek lent a mélyben, a szakadé­kban álltak és töretlenül szöktek fölfelé a tornyok közti fal s a börtöntorony mentén, a díszterem oldalában, majd pedig fent a magasban félig kiugró, félig támaszkodó, nyolcszögletű oldaltornyok sorává bomlottak ki, s ezek mindegyikébe függőleges osztású, mérműves, csúcsíves ablakokon jutott be a fény; késő gótikus, áttört csipkézet való­ságos szövedéke fonta körül és díszítette őket a francia flamboyant stílus erőteljes lendületével és részletgazdagságával.

Fermor, Patrick Leigh: Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben. Ford. Vajda Miklós. Bp. 2000, Európa, 154–155. old.

Kik hozták létre a kövek e szimfóniáját, e roppant épületegyüttest, mégpedig oly kiváló minőségben, hogy még a perui dzsungel könyörtelen markában eltöltött öt évszázad alatt is csak a szalma- és nádtetőktől tudta megfosztani? Az építészeti megoldások félreismerhetetlenül az inkák sajátja; e jegyek eredetét azonban a sziklabástyák közt gomolygó kora reggeli köd­höz hasonló sűrű homály fedi.

Bluer, Richard: Machu Picchu: a mesés inka fellegvár. Ford. Deák Márta. In: Mítoszok földjén. Bp. 1993, Magyar Könyvklub, 142. old.”

Városesztétika a gótikában! Ha azt kérdeznék tőlem: a stíluskérdésektől függetlenül miben látom az urbánus beépítésnek, egy városkép szépségének esztétikai kritériumait, valami olyasmit felelnék: egyrészt beépítetlen terek, utcák, sikátorok, és beépített terek, épülettömbök, kubusok egymással összekapcsolódó s szétválasztódó szimmet-

riájában, ritmusában. Másrészt a kubusok horizontálisai­nak és vertikálisainak harmóniájában.

Mintha a gótikában az építészeti funkció s az esztétikum nem két dolog lenne, hanem egy. Vagyis a funkció, a technikum és a szépség az építészetnek s az azt dekoráló épületplasztikának csupán kettős arculata.

Bizonyos, hogy a gótika és a reneszánsz építőművészei az aranymetszés törvénye alkalmazásának virágkorában századokra szóló monumentumokat emeltek. Abban a törekvésükben, hogy „a kisebb úgy arányolják a nagyobbhoz, mint a nagyobb az Egészhez”, törekedtek arra is, hogy természeti mű és emberi alkotás összhangban legyen egymással. Mintha az aura sectionak ez az Egészfogalma, a középkori panteizmus módján, maga lenne a természet, mint Műalkotás. Az emberi mű pedig: a természet miniatűr mása.

Zolnay László: Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Bp. 1982, Magvető, 336. old.

A polgári hatalmat reprezentáló városi terek egyik leg­szébb példája Siena főtere, a Piazza del Campo ... Teljesen szabálytalan, minden geometriai kötöttségtől mentes, rendkívül változatos szerkezete van e szép toszkán városnak. De éppen Siena példája kiválóan alkalmas arra, hogy meggyőzzön bennünket: a középkori város kötetlensége, szabálytalansága nem pusztá esetlegesség, nem a vak véletlen és tervszerűtlenség szülötte.

Ha a város rendeltetésszerű tagolását, a tájhoz, terephez való észszerű kapcsolódását, az útvonalak központ felé való áramlását, s végül a központ elhelyezkedését, kialakulását tekintjük, Siena szabálytalan szerkezetében már nem a véletlen és esetlegesség fog szemünkbe tűnni. A középkori város sajátos életel­vei világosodnak meg előttünk. A terek­ekhez simuló utcák és ház­sorok, a város életét orga­nizáló terek és épületek elhelyezésében természetes logika rejlik. A középkori város szükségszerű és szerves alakulat.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bp. 1954, Építügyi Kiadó, 31. old.

A dél-amerikai indián építészetbe az inka birodalom kialakulása vitt döntő változást, s összegezte egyben a korábbi eredményeket. Az inka építészet legtipikusabb alkotása az erőd, technikai sajátossága a megalitikus épí-

tésmód. Kevés díszítőelemet alkalmaz, valódi szépsége a finom kivitelezésben rejlik ... Valószínűleg a spanyol hódítók közeledtének hírére épült Machu Piccu inka erőd­város Cuzcótól 70–80 km-re, a hegyek köz­é rejtve. Ez a birodalom bukását túlélő inka menedék szinte járhatatlan hegyoromra épült. A város körül a sziklafalat mesterséges teraszok lépcsőzik, melyekre termőföldet hordtak fel. Machu Picchu a természetet meghódító emberi munka jelképes erejű emléke.

Bucur Horváth Ildikó: Építészet mérnökszemmel. Bukarest, 1995, Kriterion, 29–30. old.

2000 méter magasban, 400 méter magasból uralva az Urubamba folyását, mi lehetett a Machu Picchu szerepe? Úgy tűnik, hogy a várost őrhelynek építették, hogy kivédhessék az erdei törzsek betöréseit, akiket meg kellett akadályozni abban, hogy elérhessék a légvonalban 70 km-re lévő Cuzót.

Stierlin, Henri: Ősi korok építészeti csodái. Ford. Nemes Tibor. Bp. 2006, Scolar.

Nagy kortársai mintha kissé háttérbe szorították volna Palladiót ... Tehetsége számára az antik modellt képes volt mindvégig hasznos ösztönzőként, mintaképként megtartani, s ez nem zavarta alkotói önállóságát. Így volt képes olyan egységes és önmagában teljes építészeti életművet létrehozni, amely a quattrocento eszméitől a barokk realitásig ívelve, az igazi művészet kohójában eggyé olvasztotta a kor és egyéniség nagy ellentmondásait. Utóéletében Palladio a reneszánsz nagyjai közé emelkedett. Miután a világ megismerte műveit – amelyeknek legjobb ajánlója saját építészetelméleti értekezése volt –, nevét méltán jegyezte be Michelangelo, Sansovino, Bramante és a többiek sorába.

Hajnóczi Gábor: Andrea Palladio. Bp. 1979, Corvina, 7., 9. és 85. old.

Isten a tanúm, hogy tíz évvel ezelőtt III. Pál pápa akaratom ellenére erőnek erejével vett rá, vállaltam el a római San Pietro építésének vezetését, s ha kezdettől fogva mindmáig úgy dolgozhattunk volna, ahogyan a kezdet kezdetén dolgoztunk, akkor már ott tartanánk, hogy amint hõn kívánom

Stonehenge

London a Tate Modern felől

Spanyolország, Ronda városa

Sidney, híd a kikötőben. Velem egyidős

hazamehetnék Firenzébe; de éppen most, amikor az építkezés legnehezebb és legkényesebb részeit kellene elvégezni, pénzhiány miatt a munka nagyon lelassult; így hát, ha ez idő szerint abbahagynám e vállalkozást, csak hallatlan szégyen és kár érne, mert elveszíteném az Isten iránti szeretetből tíz éve végzett fáradságos munkám gyümölcsét.

Michelangelo levele Vasarihoz. In: A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek élete. (1550).
Ford. Zsámboki Zoltán. Bp. 1983, Európa, 369. old.

... a Szent Péter-templomba mentünk; azt is bera-gyogta a tiszta ég tündöklő világossága, csupa fény és derű volt minden része. Áadtuk magunkat az élvezet-nek, gyönyörködtünk a nagyságban és pompában; ezút-tal nem hagytuk, hogy túlságosan finnyás vagy nagyon is józan ízlésünk megzavarjon, és minden élesebb ítéletet elfojtottunk magunkban. Annak örültünk, ami valóban örvendetes.

Goethe, Johann Wolfgang: Utazás Itáliában. (1817).
Önéletrajzi írások. Ford. Györffy Miklós és Rónay György. Bp. 1984, Európa, 163. old.

A Szt. Péter-templom ... Át meg át kell sétálnunk az egymásba szövődő tereken, hogy a nagyszerű alkotás, mint megbonthatatlan organizmus alakuljon ki tudatunk-ban. A spontán feltáulás reneszánsz igénye helyett tehát a végigjárás időbeli, dinamikus élményének igénye for-málta most már a központos térszervezetet ... Tér- és tö-meghatás kíséri lépteinket, s e hatások egymást fokozzák. Hol elszűkül, hol kitarul a rendszer a boltozatok, kupolák harmonikus egymásutánjában, szinte hullámzik a tér, s e hullámozás a közép felé halad, ahol Szt. Péter sírja fölé bo-rul a világ legszebb kupolája.

Pogány Frigyes: Róma.
Bp. 1967, Corvina, 190–91. old.

Kevés templomot támadtak annyit, mint a San Pietrót. Főként Madernót kárhoztatják a középhajópályaudvarszerű meghosszabbításáért s a súlyos homlokzatért, baj továb-bá, hogy szemből az Obeliszk nincs a főkapu metszés-pontjában, az épülethez közelítve pedig lassan süllyed, végül teljességgel eltűnik a Kupola. Ez igaz, de hát nem a

falak tövéből kell azt nézni, hanem ama spirituális határon innen, amelyet az utód, della Porta sem lépett át ...

Mindmáig sokan próbálják megfejteni a Kupola titkát. Bizonyára jó úton jár, aki felfedezi: nincsenek benne önál-ló részletek, egyetlen feszes, összefüggő, a fény ösvényén áradó energiából telítkező, mozdulatlan éteri lebegés az egész.

A Capitolium kozmikus harmóniája, az anyagban la-kozó energia és a szellem közös diadala erővonalával a végtelenbe vezet, ahonnan görbéivel a Kupola hoz vissza a földre, s kibékítve egymással a világ ellentéteit, felemel magával, szüntelenül sugározván Isten lényegét – a sze-retetet.

Kiszely Gábor: A legnagyobb keze nyoma. Michelangelo. Korunk, 1998. március.

Itáliát az Úr Michelangelo tervrajzai alapján teremtette.

Mark Twain. In: Olyan kicsi krumplik vagyunk.
Ford. Salamon Gábor, Zalotay Melinda.
Bp. 1993, Biográf, 105. old.

Velence a világ közepe. Az egyik közepe legalábbis, mert a világnak több közepe van, tengelye többfele haj-lik, és sok az egyedül érvényes igazság, számos az „egy a szükséges”. A Szent Márk téren a világ közepén érzed magad, és Rómában több helyen is, és Párizsban a Pla-ce de l’Opérán. Londonban nincsen közepe a világnak, pedig London a legnagyobb város és a legnagyobb nép fővárosa, mégis valahogy kint van a világ perifériáin, és nem középpont, nincs Szent Márk tere, Valéry Larbaud joggal beszélhet London falusias magányáról. Aki a Szent Márk téren sétál, tudja, hogy sétálása által valahogy funk-ciót tölt be, ott van, a Szent Márk téren, a világ közepén, és hagyja, hogy a világ körülötte keringjen.

Velence a közelség városa. A legemberszabásúbb vá-ros. Itt csődöt mond a nyugati kultúra fausti végtelenbe-törése, Velence nem „fejlődhet”, nem lehet nagyobb, mint amekkora, mert a rendelkezésére álló szárazföld minden izinkjét ősidőktől fogva betöltötte már. És ez a szárazföld nem sok. A város bármely pontjára eljuthatni fél óra alatt, és majdnem mindenhová gyalog. Minden közel van, és ami messze van, az is odajön tapintható közelbe: a nagy hajók ott állnak meg az utcák közt, házhoz jön az óceán. Ezért talán, hogy minden más városnál városabb, teltebb,

otthonabb. Alkonyodik a Móló előtt a lagunán, a San Giorgio Maggiore, a Guidecca sziget és a Santa Maria del-la Salute körvonalai kiéleződve még inkább a táji és ember alkotta szépség iskolás példájává, ragozási mintájává amo-amas-amatjává lesznek, mint egyébkor, a városon kiömlik a téglavörös-rózsaszín szerenitás, ami örök magatudatlan nosztalgiaként él abban is, aki még sose látta, úgyhogy aki először jön Velencébe, az is úgy érzi, hogy már látta valamikor.

Szerb Antal: A harmadik torony. (1936).
Bp. 2007, Magvető, 8–9. old.

A Szent Péter bazilika előtt sétálva nem egyszer jutott eszembe, hogy a régi népek az isteneik, védő démonjaik tiszteletére emelték templomaikat ... A nagy templommal szemben ülve latolgattam a barokk művészet térkiszabó mesterfogását az előttem elterülő hatalmas térben, amely-nek olyan meglepő hatást juttat a nagyszabású oszlop-övezet.

Lyka Károly: Vándorlásaim a művészet körül.
Bp. 1970, Képzőművészeti Alap, 127. old.

A monumentális barokk térkompozíciók között ki-magasló helyet foglal el a római Szent Péter-tér. A tér építészeti kialakítása Lorenzo Bernini élete főművének tekinthető. A feladat eszmei jelentősége rendkívüli volt. Közismert Bernini vázlata, a karjait kiterjesztő s az egész világot szimbolikusan magához ölelő emberalakkal. A tér kolonnádjai a kitárt karokat jelképezik. A templom tömege, de főként kupolája az egész város látképének legfontosabb motívuma. Michelangelo kupolájának vá-rosképet szervező jelentősége számos pontról érvényesül, de hatása a Tiberis partjáról már különösen lenyűgöző. A hatalmas téren szinte elvész az ember, ösztönösen az épület, vagy az oszlopsor közvetlen környezetét keresi. Az architektúra közelségéből a tércsoport méreteit is jobban érzékelhetjük ... Közvetlen közléről, mintegy kitapintható módon, mindenekelőtt az oszlopok és galéria valódi nagy-ságát ragadhatjuk meg. Ezek a motívumok önmagukban is rendkívül monumentálisak az oszlopok, pillérek hatalmas méretét vetíti át szemünk a templom homlokzatára. Ezért a templom kolosszális méretét leginkább ilyenkor – tehát az átvezető motívumok közvetlen közelében – érzékelhet-jük. Az oszlopsorok és galériák sorozatos elemeikkel lép-

tékkapcsolatot létesítenek a monumentális főtéma és az ember között ...

Ez a tér, noha centrális jellegű, nem él öncélú életet. Beletartozik a nagyszerű áramlásba, amely ma már a Ti-berisnél kezdődik s végső fokon bent a főépületben, Mi-chelangelo kupolája alatt ér kiteljesedéséhez.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete.
Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 105–106., 112. old.

A barokk művészet megjelenésekor elsősorban temp-lomépítészettel kapcsolatos, és az ellenreformáció eszkö-ze: a katolikus templom látványossággal, mozgalmassággal igyekszik visszahódítani a híveket ... A mindenben uralko-dó dekoratív elv fűz osztatlan egységbe szerkezeti, térszer-vezési, szobrászati és festészeti elemeket ... A barokk épí-tész a hatáskeltés művésze. A cél érdekében, mondhatni, szinte semmilyen eszköztől nem riad vissza.

Bucur Horváth Ildikó: Építészet mérnökszemmel.
Bukarest, 1995, Kriterion, 101–103. old.

A barokk ember sem hitte, hogy a kupola boltozata helyett valóban a mennyországot látja, de igényelte ezt a látványt, és feloldódott az illúzióban.

Pogány Frigyes: Róma.
Bp. 1967, Corvina, 355. old.

A civilizáció állt előttem. Távolból, a túlpartról idelát-szott az úti célom: azóta, hogy még reggel legelőször megpillantottam, egyfolytában nőttön-növekedett. Szirt-fal szögellt ki itt a folyamnak egy hosszú szakasza fölé, s ezen a párkányon fehér templomkolosszus terpeszkedett, mely a római Szent Péter-bazilikát idézte föl.

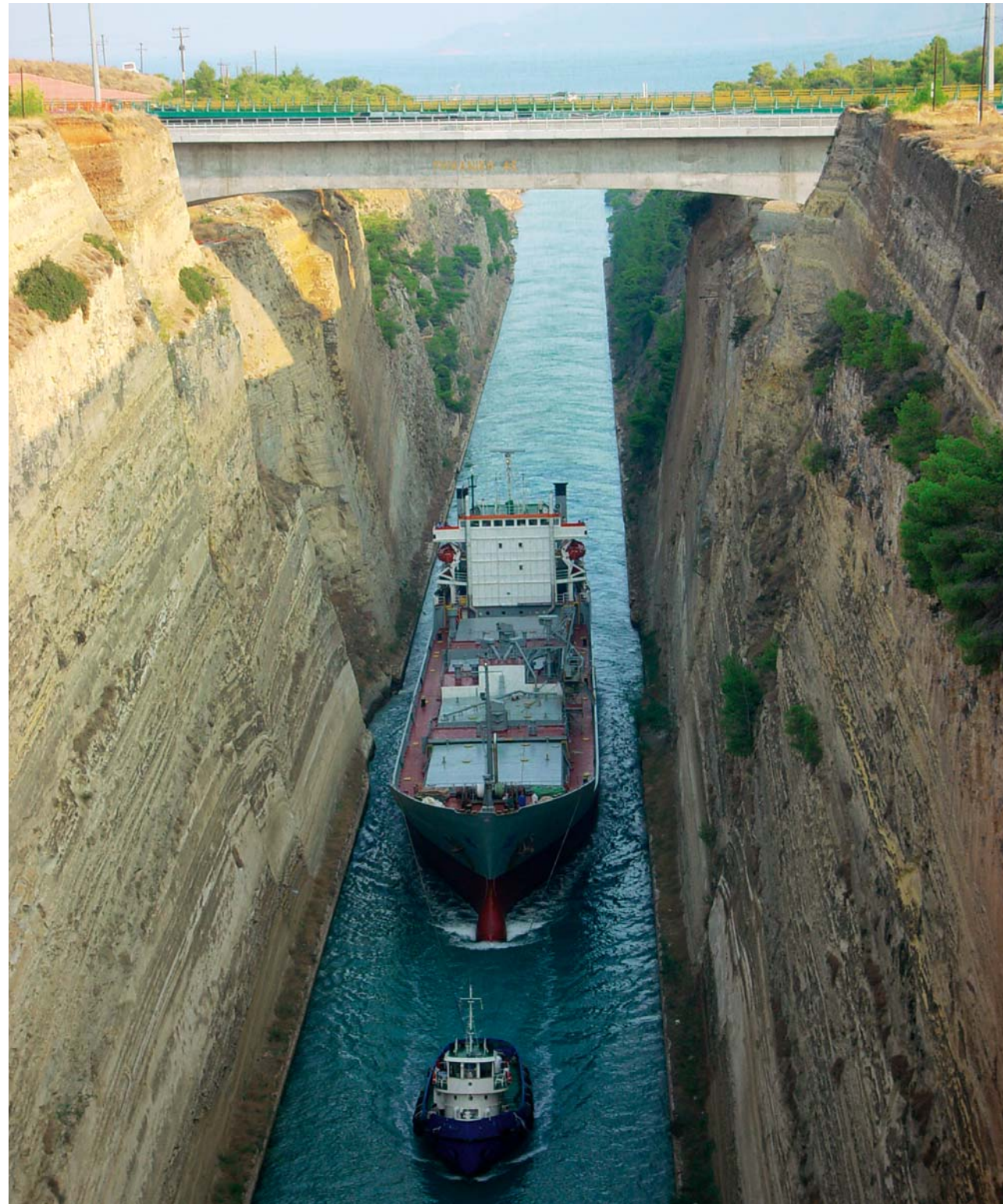
Kör alakú, könnyed oszlopsor fényes kupolát emelt az égre. Drámai, titokzatos és olyan valószerűtlen volt ez a látvány, akár a délibáb, és a sokmérőldnyi folyós és szí-lárd pusztaság fölé tornyosuló jellegzetes forma uralta az egész tájat. Az esztergomi Bazilika, tudtam Magyarország legfőbb temploma, az egész királyság legnagyobb egyházi építménye ... a Bazilika ragyogó és lenyűgöző épület, de nem régi. Magyarországnak ezen a részén nem sok ma-radt meg a tatár és a török dúlása nyomán. A visszafogla-lás után mindent előről kellett kezdeni. A város azonban

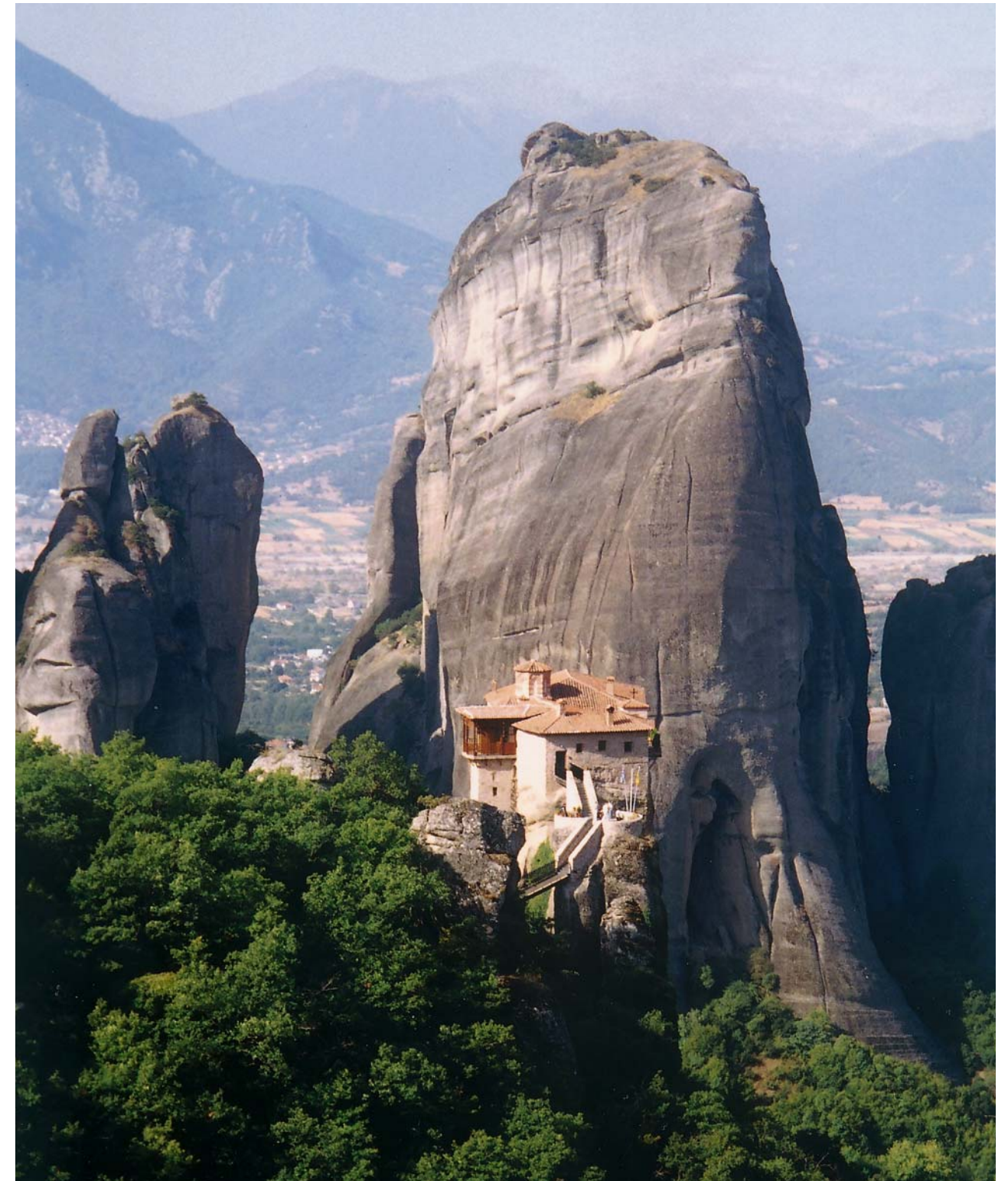
Mexiko, Tula

Hemingway lakóháza Kubában

A Korinthoszi-csatorna

Görögország, kolostorok a Meteoráknál

– a római Strigonium s a német Gran – az ország egyik legrégebb városa. Keresztény Magyarország első apostoli királya a honfoglaló Árpád leszármazottja itt született Esztergomban, itt is koronázták meg, s a történelem azóta halmozódik itt, mítosszal átszőve. Az én gyalogösvényem felől nézve nem is látszott más épület, csak a Bazilika. A meredek hegyoldalon álló városka kolostorai, templomai, palotái és könyvtárai mind mögötte-alatt takarásban voltak. A hatalmas épület kupolás iker harangtornyaival, kör alakú oszlopsorával és nagy, gyöngyház fényű kupolájával úgy lebegett a víz, az erdők, az árterek fölött, akár valami festményen egy régi város, melyet szárnyak sosem fáradó csapdosása tart meg a levegőben.

Fermor, Patrick Leigh: Erdők s vizek közt. Esztergomtól Brassóig gyalogszerrel 1934-ben. Ford. Vajda Miklós. Bp. 2000, Európa, 11–12. old.

A 19. század első felében a hazai építészet uralkodó stílusa a klasszicizmus. Ennek az építészeti kivirágzásnak ... vezető egyénisége volt Pollack Mihály. Mint a Szépészeti Bizottság építészé és József nádor kedvelt mestere egészen a 30-as évek derekáig domináló szerepet játszott ... Élete fő tartalmát az építészet jelentette, minden ennek érdekében folyt. Jó viszonyban állt a vele dolgozó kő-, fa-, vasmunkákat végző mesterekkel, a lakatos Dlachynak házat tervez és épít, az ácsmester Spiegellel utazik. De ugyanilyen jó viszonyban volt építettőivel amit nemcsak a tengelici Csapó Dániellel folytatott levelezése, de az a körülmény is bizonyít, hogy többször épített ugyanannak a családnak, például a Zichyeknek vagy a Festeticheknek. Legfontosabb munkaterületének a középületeket tekintette, e téren nemcsak művészileg kiválót és célszerűt alkotott, hanem ezek mindegyikét olyaná formálta, ami mind a helyi hagyományoknak, mind az új polgári társadalom reprezentatív igényének megfelelt. Gondos tervezés és kivitel, a belső kialakításnak apró részletekig menő finom mívű formálása egyforma gonddal történik. Talán ez az évforduló segít lefűjni az emlékét már-már beborító port.

Zádor Anna: Pollack Mihály születésének 200 éves évfordulójára. Magyar Építőművészet, 1973, 6. szám, 61. old.

1852–71 között Haussmann, Párizs prefektusa hajtott végre a nagyarányú városrendezési munkálatokat.

A város testébe belehasító új utak méreteinek, vonalvezetésének megszabásában Párizs kulturális jelentősége miatt esztétikai szempontok is lényeges szerepet játszottak. Haussmann az úthomlokzatok magasságát, a légtér arányát, az emeletek számát is meghatározta.

A párizsi út a nagyvárosias, monumentális utak típusává vált. Nem vitatható, hogy a klasszicizmus jellegzetes alakítása érezteti hatását az új párizsi utak viszonylagos egyöntetűségében. Az Opera körüli városrész szinte klasszicista jellegű úthomlokzataiban a nyugodt ritmus és egységes kiképzés hagyományaként él. A párkányok, erkélyek átfutó vonalainak erős felületosztó szerepük van, ezek a vonalak az úthomlokzatot jó arányú sávokra bontják. De mindezekén túl az esztétikai hatás döntő tényezője mélységbe futó ellenállhatatlan lendülete ... A nagyvárosi út lendülete szinte szívja, sodorja az embert a világváros imponáló forgatagában.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 143–144. old.

A XIX. század építészetének közvetlen elődjéül a rokokót tarthatjuk. XV. Lajos udvarában, a XVIII. század első negyedének végén bontja ki gazdag ornamentikáját. Ebben az ornamentikában, s nem valamely új szerkezetben, sarkallik lényege. A rokokómesterek a francia udvarnál s egyebütt is jóformán kizárólag a bensőségek díszítésével foglalkoznak.

Az építész minden szerkezeti munkáját együttes erővel hatályon kívül helyezik a díszítőmesterek.

E kendőzött világnak teljesen megfelelt ez a művészet. A tarka pillangóélet farsangja azonban rövid volt. Fél-század alatt lepergett a rokokó szülőházájában, valamivel tovább élt más országok udvarain, arisztokrata kastélyaiban.

Feszés, kimért, hideg építészet követi. A kijózanodás teljes. Nem a fantázia csapongása, hanem a legtudósabb archeológia jut most kizárólagosan szóhoz. A kacér kaland után Franciaországban s azután mindenfelé jól kipróbált szerkezeti stílusért nyúlnak vissza klasszikus antik időkbe az építészek. Ez a törekvés néhány változatában eluralkodik a XIX. század derekáig is. Ha csak arról volt szó, hogy a régi klasszikus formák új életre keljenek, úgy e kívánságnak a legnagyobb mértékben s rögtön meg tudtak felelni. A műtörténeti formák e szabad kiaknázása azonban nem áll itt meg. Kellett építészeknek akadniok, akik megérezték, hogy végre is lehetetlen minden modern gondola-

tot görög hexameterekben elmondani. Az építészek egy része az elé a dilemma elé került, hogy merőben új formákkal oldják meg az új feladatokat, vagy körülnéznek a műtörténet nagy múzeumában „megfelelőbb stílus” után. Hogy az utóbbira határozták el magukat, mutatja, mily kevéssé voltak radikálisok ...

Az építészet archeológiai tudománnyá lett. E sorscspás azonban nem érhetne volna, ha a nagy megrendelő, az új mecénás nem lelte volna ebben a történettudományi építésben örömét. A parvenü göggyével ült bele bérházaiba,, amelyeknek neve most már „bérpalota”. Büszke volt a habarcsból vakolt rusztikára, amely oly szemfényvesztően emelte őt a firenzei oligarchák rangjába. Dús korintusi oszlopfők díszítették az ő hajlékát is, mint egy cézárét, de az akantusz gipszből vagy sajtolt bádogból volt ...

A modern építészet még sokkal lassabban bontakozott ki, mint a szintén eléggé lassan alakuló modern szobrászat. Mindazonáltal megjelent Európa színterén. Az anyag és a szükség parancsoló szava állította a küzdőporondra.

Az anyag, amelyre itt célzunk, a vas. Nem az építészeké, hanem a szerkesztő mérnököké az érdem, hogy rendkívül beható tanulmányok révén felismerték azokat a szerkezeti lehetőségeket, amelyeket ez az anyag magába rejt. Már hatalmas gőz- és villanygépeik szerkesztése közben világossá válhatott előttük, hogy csekély térfogat mellett mily nagy a vas tart-, kötő-, hordóereje. Ily tanulságokon alapulnak a mérnökök hatalmas lánchidai, csarnoktetői. A modern vasúti pályaudvarnak aránylag kis helyen aránylag nagy forgalmat kell hirtelen lebonyolítania: de milyen anyag- és helypazarlás volna a pályaudvart római vagy gótikus ívvel, vagy antik oszlopok és gerendázat felhasználásával földni. A mérnökök tehát üveggel földik, s az üveget csekély térfogatú és biztos tartóerejű vasszerkezet foglalja. A legpontosabb kísérletek és számítások révén ismertté lett a vasszerkezetek optimuma. A mérnökök most már bármily feladat megoldására bátran vállalkozhatnak. Egy ily különleges feladat vasból való megoldására jó példa a párisi Eiffel-torony ...

De a polgári osztály kereskedelmi életének hatalmas megnövekedése még újabb feladatokkal kényszerítette az építészeket, hogy a vasszerkezethez nyúljanak. Láttuk, mint zárja ki a vasanyag az akadémia ajánlotta történeti építésformákat s készíti a mestereket megfelelőbb új formák kitalálására. De hogy a vas így bevonult az építész szertárába, ez a modern mecénás új kíváncsainak kény-szere alatt történt ...

A családi házak problémája kezdő foglalkoztatni a modern építész, egyre sűrűbben, egyre nagyobb számban. – Megrendelője egészen mást kíván most tőle s más feltételeket is szab neki, mit a belvárosi bérpalota ura, vagy mint egy középület hatósága. Az új megrendelőnek első óhajta az, hogy jól, olcsón, kényelmesen lakják ...

A század második felében Angliában, Hollandiában, Németországban sok építész került össze az effajta új megrendelővel, új mecénással. A tehetséges építészek kész örömmel veszik át a problémát.. Mert hiszen ebben az esetben szabad nekiök saját eszükkel gondolkodniok s nem kell magukat beleképzelniök a rég megholt mesterek szellemébe ...

Friss életerejű lett a kis családi ház a modern mesterek kezén. Meghitt bensősége, eredeti formái, őszintesége népszerűvé tették. Ott ismerkedett meg újra s most már bensőn az építész az anyag s a szükség szavával. Most kezdett csak valójában anyagszerűen gondolkodni a téglá, a fa, a kő nyelvén ...

Még egy vonás kezd kibontakozni az ily irányú építkezésen: a helyi bélyeg. Bármily könnyű és sokágazatú is a közlekedés, az emberek életrendje, szokásai mégsem lettek egyformává Európában s az építész, midőn e szokásoknak, ennek az életrendnek szerepet juttat házain, már ezzel is elkülöníti annak formáit más vidékektől ... Sok helyütt élénk figyelemmel kísérik az építészek a nép művészkedését s felhasználják a tanulságokat házaik helyi vagy nemzeti jellegének kiemelésére. A XIX. századnak egyik új tudománya, a néprajz sietett e ponton segítségükre.

Lyka Károly: A modern építészet. In: A művészet könyve. Bp. 1909, Athenaeum, 516–534 old.

Az Eiffel-torony ... Uralkodik környezete fölött, de karcsúsága s könnyed, lendületes vonalai következtében mégsem préseli össze szomszédságát; sőt, szinte ünnepélyes keretbe foglalja a tengely két végpontját ... A torony tehát számos gesztussal kapcsolódik a környék városépítészeti kompozíciójába, s nem csodálkozhatunk azon, hogy modern környezetkultúránk, térszemléletünk kialakításában olyan döntő szerepet játszott. Száz méter oldalhosszúságú négyzetes térség fölött lendülnek át az acélívek. A pillérek között – a torony megépítésekor – addig még nem tapasztalt, még soha át nem élt térhatás fogadta a belépőt. Ez a tér nem zárult önmagába. A Mars-mező tágas légtere átszővi a torony teljes kubusát. Tér és tömeg összeölelkezik. Külső és belső valójában

La Habana, Hemingway kocsmája, az El Medio

Szakkara, Dzsoszer fáraó lépcsős masztabája

egyetlen térvilágot alkot, pedig ezt szabdalja érzékelhető, szinte megfogható darabokra az acélszerkezet. A torony kitör szűkebb környezetéből. Végtelen perspektívát tár a párizsiak elé.

Pogány Frigyes: Párizs.
Bp. 1965, Corvina, 161–162. old.

A század vége mégis mutat valami eredményt. Amerika egyik nagyvárosában, Chicagóban működik néhány építész, s épít Luis Sullivan, aki megfogalmazza a következő század építészetének alapelvét: „A forma mindig követi a funkciót (a feladatot), és ez törvény”. Már a XX. században vagyunk.

Finta József: Építőkockák–Épületkockák.
Bp. 1970, Corvina, 28. old.

A vas, az üveg, a beton a vasbeton születésének illetőleg, nagyipari termelésének forradalma ez, ami – szoros kölcsönhatásban éppen a polgárság összetettebb térigényeivel – rohamosan bontakozik ki. És még e századba olyan csarnokokat hoz létre, melyeknek szabad fesztávolsága megtöbbszörözi a Pantheon fesztávolságát, amit pedig egészen a XIX. sz. derekáig egyetlen építésznek sem sikerült felülmúlnia. És még e században olyan magas házakat – felhőkarcolókat – produkál, a vázas szerkezet modern változata révén, amelyeneket soha eddig, de most már nem kőből, amit a gótika oly nagyszerűen megoldott, hanem acélból, melynek lehetőségei szinte korlátlanok. A XIX. sz. utolsó éveiben kirajzolódik már a XX. sz. építészetének perspektívája.

Major Máté: Építészettörténet. Tőkés és szocializmust építő társadalmak építésze.
Bp. 1960, Műszaki Könyvkiadó, 232. old.

Wright vízesésháza klasszikusan organikus épület. Egyetlen hatásvadász, felesleges részletet sem tartalmaz. Úgy tapad a környezetéhez, mint csiga a házához. Nyitott könyv, olvasható, visszalapozható. Ezt a könyvet gyakran leveszem a polcról.

Erdélyi Zoltán: Vallomások.
Bp. 2003, Kijarat, 28. old.

Aki szeret olvasni és sétálni, annak alighanem feltűnik a regény és a város hasonlósága, rokonsága. Bele lehet bújni, el lehet veszni benne, úszni lehet a sodrásával. A 19. században lettek mind a ketten naggyá, polgárok művei, akár a szimfóniák és a monográfiák. Dickens Londona, Balzac Párizsa, Dosztojevszkij Pétervára elválaszthatatlan párok, egyikről nyomban eszünkbe jut a másik. Alig van olyan jelentős regényíró, akinek neve ne idézne föl egy városnevet is. A regényes város hívta elő a költőjét? Vagy az omnipotens mester tette rá az olyanamilyen városra a maga akarnok látomását? Mondjuk, hogy ketten teremtettké egymást.

Konrád György: A regény és a város. Előadás.
Elhangzott a belgrádi PEN-konferencián, 2008. november 1-jén.
Mozgó Világ, 2008. 12. szám, 85. old.

Az igaz történelem az épített kő.

Vágó József: Budapest művészi újjáépítése.
In: Hogyan épüljön Budapest? Szerk. Juharos Róbert.
Bp. 2005, Vertigo Publishing, 195. old.

A forgalom tokiói szemmel nézve abszurdan gyér volt ... Kumiko valahogy mégis úgy érezte, mintha egy helyben állna; London alkotórészei kezdtek kikristályosodni körülötte ... Ahogy figyelt, a város kezdte meghatározni magát ... Ez a hely nem olyan volt, mint Tokió, ahol a múltat – már ami megmaradt belőle – ideges gonddal őrizték. A történelem ott mérhető mennyiséggé vált, igazi ritkasággá, a kormányzat porciózta ki részletekben, s a törvény és a korporációs tőke őrködött biztonságán. Itt a történelem alkotta a dolgok alapmintáját, mintha az egész város egyetlen kő- és téglatenyészet lenne, jelek és üzenetek megszámlálhatatlan földtani rétege, korszakról korszakra amit az évszázadok során az áruforgalomnak és a nagyhatalmi gőgnek mára értelmezhetetlenné vált DNS-e alakított ki.

Gibson, William: Teljes Neurománc Univerzuma.
Mona Lisa Overdrive. (1984).
Ford. Kornya Zsolt. Bp. 2005, Szukits, 434. old.

Nagy munka rendbe tenni az építészetet – olyan rendbe, ahogyan Palladio fejében állt, a mai, sokkal bonyo-

lultabb szinten, sokkal gazdagabb lehetőségekkel. Ezt a munkát egy ember már nem tudja elvégezni ...

Az építészetet a közösség programozza. Nem csak saját korunknak építünk, az épület száz évig áll, tehát a következő generációk számára is elfogadhatót kell létrehoznunk.

Petróczy Gábor: Jánossy György pályakezdése. Interjú.
In: Jánossy György építőművész. Szerk. Ferkai András.
Bp. 2001, 6 BT Kiadó, 22. old.

AZ ÉPÍTÉSZET NEM UTÁNZÓ MŰVÉSZET

Az építészet olyan művészet, amely a társadalmi élet legfontosabb szükségleteit elégíti ki.

Boullée, Étienne-Louis: Gondolatok az építészet fontos és hasznos voltáról ... Az építészet poézise. Ford. B. Szűcs Margit.
Bp. 1985, Corvina, 22. old.

Hogy valamely művészetben mi dicsérendő és mi korhollandó, ezt eldönteni nehezebb, mint hinnők; hogy mármost az építészet megítélésében valamiféle normánk legyen, vállalkozom az itt következő dedukcióra, s eljáróban csak azt jegyzem meg, hogy mondandómból egy s más minden művészetre áll; a kételyek elkerülése végett most csupán az építészettel kapcsolatban említek mindent.

Az építészet feltétele oly anyag, amely háromféle célra fokozatonként használható.

Az építész megtanulja az anyag tulajdonságait, s ezután vagy tűri, hogy tulajdonságai parancsolhassanak neki, például, hogy a kő csak függőlegesen tart s tartani is így lehet csupán, a fa azonban nagy távolságban tart vízszintesen is – elegendő ehhez a közönséges kézművesmunka –, vagy a maga akaratát kényszeríti az anyagra, így a kőre a boltívet, a kapcsokat, a gerendákra a függesztőket, s ehhez már mechanikai ismeret és tapasztalat szükséges.

Mi itt három célt vizsgálunk, ezek: a legközelebbi, a magasabb és a legmagasabb rendű cél. A legközelebbi, ha csupán szükséges, nyers természeti kontárkodással érzéken elérhető; ha ez a szükségszerűség differenciálódik, vagyis hasznos lesz, eléréséhez már kézművesügyesség is kell; ezt a legközelebbi célt s megítélését többnyire a jól-rosszul művelt emberi értelemre bízuk, mely a szükségest könnyen elvégzi.

Ahhoz azonban, hogy az építkezés a művészet nevet kiérdemelje, szükséges és hasznos dolgok mellett érzéketes-harmonikus tárgyakat kell létrehoznia. Ezt az érzéketes-harmonikus egészet minden művészet más-más feltételekkel határozza meg; megítélése csupán a maga közegében lehetséges. Ezek a feltételek erednek pedig az anyagból, a célból és annak az értelemnek a természetéből, melynek jegyében az egésznek harmonikussá kell válnia.

Azt gondolhatnánk, az építészet – szépművészet lévén – csak a szemnek dolgozik; ez tévedés, elsődlegesen – bár erre ügyelnek a legkevésbé – az emberi test mechanikus mozgásának értelmét követve kell munkálkodnia; kellemes érzéssel tölt el minket, ha meghatározott szabályok szerint mozgunk a táncban; hasonló érzést kellene kiváltanunk bárkinél, ha szemét bekötve vezetjük végig egy arányosan épített házon. Itt bukkan fel máris az arányok nehéz és bonyolult tana, mely az épület jellegének s különböző részeinek kialakítását lehetővé teszi.

Hanem ugyanígy figyelembe kell vennünk mindjárt ama legfőbb célt is, melyből, ha szabad így mondanunk, az értelem végletes kielégülése fakadhat, s ez is a rendje: hogy a művelt szellem így bámulatot és elragadtatást érezhesen; létrehozója csupán a zseni lehet, aki egyéb követelményeknek is eleget tett; ez az építészet legköltőibb része, ahol tulajdonképpen a fikció hat. Az építészet nem utánzó művészet, hanem önmagáért való; ám legmagasabb fokán már nem nélkülözheti az utánzást; valamely anyag tulajdonságait színleg átviszi egy másikra, ahogyan például minden oszloprendező elv a faépítészetet utánozza; az egyik épület tulajdonságait átviszi a másikra, ahogyan például oszlopokat és pilasztereket fallal köt össze; teszi ezt azért, hogy változatos és gazdag legyen; ám nemcsak a művész döntheti el nehezen, mikor jár el megfelelő módon, ugyanígy nehéz az értő dolga is, ha azt kell elbírálnia, helyesen járt-e el dolgában az építő.

A különféle céloknak ez az elkülönítése segítségünkre lesz a különböző épületek szemlélése során, és vezérfonalunk az építészet történetéhez.

Goethe, Johann Wolfgang: Építőművészet. (1788). Irodalmi és művészeti írások. Ford. Görög Lívia és Tandori Dezső.
Bp. 1985, Európa, 313–315. old.

Építészek keze alól nem csupán egyes, mulandó házak kerülnek ki, hanem egész városrészek, sőt egész városok megmaradó képe. Innen a rájuk nehezedő felelősség tetézt súlya s innen velük szemben az előrelátás követelménye

A siklósi vár kápolnája

Az esztergomi bazilika a Dunáról

nemcsak egyes házak, hanem egész városrészek rendelte-tését, jellegét, jövőjét illetőleg. Az építésznek azon kívül, hogy egyes házat emel, azt is meg kell értenie, hogy annak a háznak környezete, az egész városrész, milyen irányban és szellemben fog fejlődni a mutakozó jelek szerint.

Lechner szabadon alkotó szellemének éppen az egyik legszebb cselekedete, hogy ő nem az anyagtól az ideához, hanem az ideától az anyaghoz tette meg az utat.

A célszerűség és anyagszerűség naturalizmusának kö-zepette a szellemi momentum elsőbbségének elvét ez a magyar építész tartotta fön­n a legnagyobb veszedelmek árán is. Küldetésének ez az egyetemes jellege.

Fülep Lajos: Magyar építészet. (Magyar művészet I.) Nyugat, 1918. 8. szám

Az építészetnek más értelme és más célja van, mint hogy megmutassa a konstrukciót vagy igényeket elégítsen ki. Az építészet a par excellence művészet, amely eléri a platóni nagyságot, a matematikai rendet, gondolkodást, s érzelmi kapcsolatrendszerek segítségével a harmónia ér-zését kelti. Ez az építészet végső értelme.

Le Corbusier: Új építészet felé. (1923). Ford. Rozgonyi Ádám. Bp. 1981, Corvina, 98. old

Szókratész: Két olyan művészet van tehát, amely az em-bert bezárja az emberbe; vagy inkább, az élő­t a művébe, és a lelket önnön cselekedeteibe és cselekedeteinek ered-ményébe, miként a mi hajdani testünk volt bezárva abba, amit a szeme teremtett, az őt körülvevő látványok közé. Az ember tehát két művészet révén kétféleképp veheti kö-rül önmagát, belső törvényekkel és szándékokkal, amelyek egyik vagy másik anyagba, kőbe vagy dallamba öltöztek.

Phaidrosz: Látom, hogy a Zenében és az Építészetben, mindkettőben egyaránt megvan ez a mélységes rokonság velünk.

Szókratész: Mindkettő egy-egy érzék teljességét ragad-ja meg. Az egyik elől csak belső elszakadás útján szökhe-tünk meg; a másik elől csak mozgás révén. És mindkettő mesterségesen alkotott igazságokkal és alapvetően embe-ri dolgokkal tölti be tudatunkat és életünk terét ...

– Itt vagyok én, mondja az építő, én vagyok a tett.

Valéry, Paul: Két párbeszéd. Eupalinosz vagy az építész. (1923). Ford. Somlyó György. Bp. 1973, Gondolat, 39–40, 89. old.

Hogyan lett irodalom a művészeti, elsősorban építészeti élményből?

– Én, bizony isten, alig tudom elválasztani, hogy nálam mi az irodalom, és mi az építészet. Úgy látom – de le-het, hogy ez tisztán az én bolondériám –, hogy a kettő énnálam csak anyagában különbözik. Az építész felhú-zza fából, kőből, téglából, vasbetonból a maga épületét. Az író pedig felépíti a nyelvből a mondandóját. Az egyik megnézi a házat, a másik megnézi az embert. De mind a kettő jól szemügyre veszi a tájat, a környezetet, amibe ház is, ember is beleilleszkedik. A kettő bennem együtt élt. Hogy először melyikben fejeztem ki magam? Hát az építé-szetben, hiszen ez volt a tanult mesterségem. De mellette mindig élt valami más is. Szerettem az embert és szeret-tem az ember környezetét. És ahogy mondtam, szerettem a históriát. Az embernek mint embernek a történetét. A teremtő, a gondolkodó embernek a múltját.

Építést és írást én így alig tudom magamban elválasztani. Éppen olyan kedvvel csináltam az egyiket, mint a másikat.

„A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni”. Benkő Samu beszélgetései Kós Károllyal. Bukarest, 1978, Kriterion, 86. old.

... bizony pátosz ez az építészet, lehet, hogy romanti-kus filozófiai kísérlet, mégis mennyire reális, mennyire po-zitívan létezik, mennyire kő, vas, fizika és aritmetika. És ez a realitás megmenti attól, hogy kinevessük: kompromis-szum, a híd a valóság és álomszisztéma között; egzaltált és számító, égi és földi és kézzelfogható, jobban szeretem, mint a gondolatokból kártyavárolt ódát.

Szentkuthy Miklós: Fájdalmak és titkok játéka. (Naplójegyzetek és naplóillusztrációk) 1925–1942. Bp. 2000, Magvető, 151. old.

Az építészetnek egyrészt használati objektumokat kell produkálni, mégpedig a szó „fizikai” értelmében jól hasz-nálhatókat és egyidejűleg, – a kettőnek a legmagasabb hőfokon összeforrásában, – esztétikai objektumokat, te-hát a szó szellemi értelmében jól használhatókat.

Major Máté: Zűrzavar mai építészetünkben. In: Vita építészetünk helyzetéről. Bp. 1951, Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Építőművészeti Szakosztály, 17–28 old.

De bármilyen céltudatos tervszerűséggel és technikai-lag kifogástalan kivitelben is van megoldva egy épület, az igazi érték­ké csak akkor válik, ha az épület úgy egészé-ben, mint összes részleteiben tökéletes formaképzéssel és igazi művészettel van megoldva. Az igazi építőművészet magából a technikai feladat helyes megoldásából születik meg és azzal elválaszthatatlan egységet képez. A technikai megoldás az épületnek csak testét képezi, de a művészet az építészetnek lelkét és életét jelenti.

Ugron Gábor: Előszó. In: Új magyar építőművészet. (Magyar Művészeti Könyvek 1. köt.) Bp. 1933. Budai István, 168. old.

Az építészeti tevékenység anyagi vetülete egy ország életének – szellemi tevékenység, mely igen erős öntudatot teremt. Kerete a képződő formáknak, épp úgy, mint a fa-lak közt élő embereknek.

Jánossy György: Gondolatnaplók 1959–1963. In: Jánossy György építőművész. Szerk. Ferkai András, 2001, 6 BT Kiadó, 110. old.

Kezdetről fogva tűrhetetlen volt számomra a Bauhaus-ra hivatkozó „nemzetközi” stílus demagógiája és diktatú-rája. A tehetségtelenek és hatalomvágyók stílusa volt ez. Azoké, akik kertes villában laktak és a tömeges lakásépítés apostolainak adták ki magukat, azoké, akik elhittették az ifjúsággal, hogy az építészet elsősorban erkölcsi és gazda-sági feladat, nem pedig szellemi és személyes dolog.

Makovecz Imre: Miskolci kiállítási ismertető ’81. Makovecz Imre műhelye. Szerk. Gerle János. Bp. 1996, Mundus, 116. old.

Bachman tér-tákoló, nem építész, térítész. Ésre is, az érzékeire is. Ál-tereket hoz létre, idegen perspektívákat érvényesít. A plafonon mászkáló légy szempontjai is figye-lembe vétetnek. Senkik vagyunk valóban, senkik, de akkor legalább Nemo kapitányok.

Egy agyban vagyunk, mondhatnám széplelkűen. Bach-man fütyül a technikára, türelmetlen, azonnal látni akar. Ha muszáj, legyen papírból. Provizórikusan. Nem építészet ez, nem is installáció. Itt a lépcső nem azért van, hogy föl lehessen menni rajta, de föl lehet menni rajta. A lépcső ta-

lán a „föl” miatt van. Bachman úrhajói viszont rozsdásak. Nem repülnek. Vagy „máshol”?

Bachman nem otthonos, nem kellemes, inkább „veszé-lyes”, nem jó, de dús, sőt olykor zagyva. A zagyvaság mint humor, a humor, mint tévedés és viszont. Élvezzük a teret. Le a köjál-ellenőrökkel.

Esterházy Péter: Egy kékharisnya följegyzéseiből. Bp. 1994, Magvető, 135. old.

Ne túlozzuk el teljesítményeink értékét azzal, hogy azokat a kizárólagos és fenntartás nélküli művészetek kategóriájába soroljuk; ne is nevezzük magunkat építőművészeknek, legyünk csak jó építészek, ez is igen érdemes foglalkozás, és elismerő minősítés. Hogy azután épületeink művészi teljesítményűek lesznek-e, avagy sem, azt az utókor fogja megállapítani, függetlenül attól, hogy minek neveztük magunkat.

Kotsis Iván: Visszaemlékezések a múlt­ra, és tanulságok a jelenre. A Magyar Építőipar, 1970. 5. szám. In: Szontagh Pál: Kotsis Iván. Bp.2003, OPKM, 118. old.

A külső feltételeknek, a környezetnek az emberre gya-korolt hatásfolyamatában már nem a „mi”, hanem a „ho-gyan” a döntő. Ez pedig az építész, a tervező dolga ... és ez már pszichológiai kérdés is: a szándékos hatni akarás meddig mehet el, hogy a szándékkal azonos irányú hatást váltson ki ... nálunk az építészethez mindenki ért. Nem rögződött a köztudatban, hogy az építészet külön tudo-mány, éppen úgy, mint például az orvostudomány. Ha va-laki beteg, akkor az esetek többségében orvoshoz fordul, de ha házat akar építeni, nem biztos, hogy építészt keres fel. Az épület szerkezeti ismerete pedig úgy viszonylik az építészethez, mint az ABC az irodalomhoz. Következés-képp nem mindenki építész, aki házat tud építeni.

Szokolay Örs: Néhány gondolat építészeti környezetünkről. Magyar Építőművészet, 1973, 4. sz. 57. old.

A görög archi, a szóösszetételek előtagjaként régiséget, ősiséget jelent, a tektúra szórész is a görög építő szóból eredeztethető. Mindkettő latin közvetítéssel terjedt el. Te-hát a más népek által is értelmezett „architektúra” szó ősi gyökerekre visszavezethető építést, építészetet jelent. Az

Ciprus, görög színház

Helsinki, a dóm

ősiségben pedig mindig rejlik valami varázslatos, vagy csak szellemi szinten értelmezhető.

A magyar épít szóból viszont kitűnik egy sajátos világ-szemlélet, miszerint az ép az tökéletes, és aki épít, az egy előre megálmodott, vagy korábban megvolt tökéletes-séget teremt meg. Az építészet tehát egy megfelelő és tökéletes környezet létrehozásáért van, de érezhető egy múltra utaló vonása is, miszerint a csorbát, sérültet ki lehet javítani, éppé lehet tenni.

Amíg tehát a görög eredetű szó szerint a múltból, a hagyományokból eredeztetve, addig a magyar változat módján egy kívánt (esetleg korábban tökéletes formában volt) jövőt elképzelve hozunk létre alkotásainkat. Mindkét gondolat vállalható, mert az építészet egy-egy lényegi vonását hangsúlyozza ki.

Kalmár Miklós: Az intelligens otthon építészeti vonatkozásairól. Kortárs Építészet, 6. évf. 3. szám.

Egy nagy építkezés mindig nagy alkalom, hogy az ember vagy közösség álmát az új életről kövekbe rögzítse.

Németh László: Lakásépítés – országberendezés. Kortárs. 1961. 3. sz. Bp. 1981, Corvina, 222. old.

Credo

 1. Az építészet számomra elsősorban az ÉLETRŐL, s az EMBERRŐL szól – vagyis nem az építészetről.

 Másképpen:

 – József Attila után: Építész vagyok, mit érdekel engem az építészet maga.

Bodonyi Csaba: Vallomások. Bp. 2006, Kijarat, 31. old.

Korábban azt mondták, hogy a forma követi a funkciót, csakhogya formának azért sok minden máshoz is köze van. Hála Istennek, az épületeimben működnek a mellék-helyiségek, éppúgy, mint a kijáratok és bejáratok. De hol voltak a vécék a Parthenonban?

Calatrava: Santiago. In: Az építészet ma! Szerk. Jodidio, Philip. Ford. Wesselényi–Garay Andor. Bp. 2004, Vince, 36. old.

A falak és tetők, az utcák és terek az építő és használó ember szenvedélyének, érzelmeinek, sikereinek és kudarcainak – életének a tanúi. Városaink és falvaink építészete kultúránk és történelmünk látható és tapintható kőbehúlt drámája.

Kerényi József: Vallomások. Bp. 1998, Kijarat, 5. old.

Az építészet törvényei ősiek, minden műben mégis mindig újak; az építészet a tér, az anyag, a természet, a társadalom, az alkotóművész egyénisége itt és most adott belső törvényszerűségeinek kibontásából születik.

Vámossy Ferenc: Korunk építészete. Bp. 1974, Gondolat, 143. old.

Az építészeti forma nem vezethető le egyedül a funkcióból, kifejtésére a művészi önmegvalósítás keretei között kell sort keríteni.

Hecker: Zvi. In: Az építészet ma! Szerk. Jodidio, Philip. Ford. Wesselényi–Garay Andor. Bp. 2004, Vince, 74. old.

A TÉR CSODÁJA

... terek és utcák a városok szerkezetének ősi alapelemei. Az élet térbetagolódásának természetes folyamata szüli őket; a mozgásban és célhoz érésben kell keresnünk létük indokait.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 13. old.

... a használat megkívánja, hogy a városokban nagyságuk szerint, több, vagy kevesebb tér legyen, ahol az emberek összegyűlnek, hogy a számukra szükséges és hasznos dolgokról tárgyaljanak; és mert különféle dolgokra veszik igénybe, ezek mindegyikének meg kell adni a saját és megfelelő helyét. Ezek a tágas terek, amelyeket a városokban hagynak nagyban díszére is válnak azáltal, hogy

egy-egy utca torkolatában szép és kiteresedő hely található, ahonnan rálátunk valamilyen szép épületre s főként valamely templomra ...

Palladio, Andrea. Négy könyv az építészetről. (1570). Ford. Hajnóczi Gábor. Bp. 1982, Képzőművészeti Alap, 206. old.

Ma még csak kevesen képesek átélni a megformált tér csodáját ... az építőanyag csak segédeszköz, amennyiben téralkotó és tértagoló viszonylatok hordozójaként alkalmazható. a legfontosabb alakítóeszköz mindig maga a tér, amelynek törvényszerűségeiből az alakításmódnak következnie kell ...

az embernek a lakásában az elemi fizikai követelmények kielégítésén túl a tér élményét is át kell tudnia élni. a lakás ne a tér elől való visszavonulás legyen, hanem a térben való élet; szerves egységben kell lennie a térrel, vagyis az ember lakását nem határozhatja meg árkérdés és építkezési tempó, s nem lehet pusztán a használati cél, anyag, konstrukció és gazdaságosság többé-kevésbé kívülről szemlélt viszonylataink függvénye sem. a jó pszichológiai közérzet alapfeltételeként hozzátartozik a lakásban élő ember térélménye is.

Moholy-Nagy László: Az anyagtól az építészetig. (1929). Ford. Mándy Stefánia. Bp. Corvina, 197–211. old.

Az építészet térművészet. Célja zárt teret létesíteni különböző rendeltetéssel. A zárt tér alakításához különböző szerkezetekre van szükség. Ezek művészi alakításai eredményezik legnagyobbbrészt az építészeti formákat, mert az építőművészet fejlődéstörténetének tanúsága szerint minden építészeti forma valamely szerkezeti gondolatban gyökerezik.

Lechner Jenő: Az építőművészet kis tükre. Bp.1940, Officina, 3. old.

Figyelemreméltó a tér és az anyag viszonya az építészeti alkotásokban. A korai kőépítményekben még több az anyag, mint a tér és ez a viszony a fejlődés folyamán csak lassan változik a tér javára. De minden időben – az egyiptomi templom komponálási módja következtében – a tér

és az anyag viszonya a főtengely irányában változik: befelé – a szentély felé – az anyag tömege folytonosan nő ...

Ugyancsak figyelemreméltó az egyiptomi reprezentatív építmény és a táj viszonya. A piramisok és más ó- és középbirodalmi épületek geometrikus formája mintegy uralkodik a sivatagi táj felett.

Major Máté: Építészettörténet. Ősközösségi és rabszolgatartó társadalmak építészete. Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 51–52. old.

... a tér sokoldalúan determinálja az abban folyó emberi tevékenységet. Az építészet életformát teremt, az életet alakítja. Az építésznek tehát ismernie kell az életet.

Vámossy Ferenc: Korunk építészete. Bp. 1974, Gondolat, 210. old.

A tér használatának rendszere finoman szabályozza a csavarvonalakat, kisiklani belőle nehéz. A járdán lépkedve olykor hajlamos vagyok elhinni: mehetek, amerre kedvem tartja, itt átvághatok, amott befordulhatok, páratlan görbéket hurkolhatok a háztömbök köré; igyekszem azonban kötetlen paranoiás sejtelmét elhárítani, s alávetem magam a nekem szóló, de a többiekével szigorúan összehangolt menetvázlat előírásainak. Az út parancsol a gyalogosnak, a kapu a belépőnek, a lépcső a fölfelé baktatónak, az asztal meg az ágy, a pohár meg a kés a hazaérkezőnek.

Konrád György: A látogató. Bp. 1969, Magvető, 81–82. old.

Az építész, miközben épületeit tervezi, a végtelen térből olyan kisebb-nagyobb határozott rendeltetésű térformákat szakít ki, határol körül, amelyek az ember védelmére és különböző életfunkcióinak elvégzéséhez szükségesek ...

 A tér és a teret határoló burok állandóan együtt formálódik az ember folyamatos változásban, fejlődésben alakuló igényeivel, s a térrel szemben támasztott igények fejlődése egyben az építészet történetének folyamatát is meghatározza.

Finta József: Építőkockák – Épületkockák. Bp. 1970, Corvina, 6. old.

La Habana, partrészlet

Lisszabon, a Belém torony

Angliában jöttem rá arra, ami valahogyan mindig elke-rülte a figyelmemet, hogy mennyire izgalmas lehet az a tér, amiben az ember jár, hogy tud lélegezni egy tér. Szűkül-bővül, újabb és újabb impulzusokat és élményeket ad.

Jurcsik Károly: Vallomások.
Bp. 1998, Kijárat, 17. old.

... ha az építészet tartalma a belső tér, az építészet-történet a belső terek története. Mindenki elismeri, hogy a legnagyobb, Lechner Ödön szakított az eklektikával, új építészetet „talált” ki. Magyar építészetet akart, de indiai motívumokkal díszítette épületeit.

Azt azonban mindenki elfelejti, hogy a szecesszió és Lechner új, jellegzetes belső tereket alkotott. Az Iparművészeti Múzeum galériás előcsarnoka mai napig jól használható, nagyszerű tércsoport.

Kerényi József: Vallomások.
Bp. 1998, Kijárat, 16. old.

Gyakran alábecsüljük a tér anyagtalán tényezőit ... a hangot bizonyos rezgéseket, a fényt, én azt gondolom, hogy a fény a tér.

Piano, Renzo. In: Az építészet ma! Szerk. Jodidio, Philip.
Ford. Wesselényi–Garay Andor. Bp. 2004, Vince, 140. old.

Különösen a II. világháborút követő években – részben az új fizikai térfogalomnak a közkinccsé válása és a struk-turalizmusnak mint módszernek az elterjedése miatt – a filozófia, az esztétika és a szemiotika érdeklődését is fel-keltette az építészet. Egyre többen próbálták meg feltárni a tér immanens karakterét. Megtermékenyítően hatott a gondolkodásra a japán építészetnek – és talán nem elha-nyagolható részben ennek közvetítésével – a keleti filozó-fia térfelfogásának a megismerése az európai építészet alkotó művelői és elemzői számára.

Mezős Tamás: Az építészeti tér fogalmának kialakulása.
Kortárs Építészet, 1999. 1. évf. 3. szám.

Makovecz építészetében a térfelfogása meghatározó, amivel azt is állítom, hogy Makovecznek van térkonceptci-

ója. A térteremtés képessége nála a sorsteremtés, a belső egzisztencia vállalásának spirituális erejével lesz ekvivalens az elemi egyközpontú centrális teret mozdtíja el és bontja ki egészen a belső teret burkoló héj frontális felnyitásáig. Emberi gesztusok, az ölelés, elfogadás, születés, az életbe indulás, elszánás, a magasabb rendű felé fordulás pillana-tai fogalmazódnak meg ezekben a térformákban, kimerít-hetetlen szimbolikus jelentéssűrűséggel.

Ekler Dezső: Ember és háza.
Bp. 2000, Kijárat, 35–38. old.

Első pillanatra talán furcsán hangozhat azt mondani, hogy a miskolci építészek a térrel foglalkoznak. Pedig a szó igazi jelentését tekintve ez kevesekről mondható el ...

A tér, mint közvetlen életkeret, az építés, mint az em-bernek saját, közvetlen ügye, az épített világba beágyaz-ható és onnan kinyerhető létfenntartó erő megteremtése, felkutatása és kibontása.

Pazár Béla: Térművelők. In: Bodonyi Csaba: Vallomások.
Bp. 2006, Kijárat, 24. old.

Ez a térszervezés tehát visszanyúlik egy ősbibb, egysze-rűbb világba, ahol a magántér még nem volt általános, az emberek egy nagy közösségben éltek. A lakópark ezt a közös életteret igyekszik hangsúlyozni, olyan életteret igyekszik létrehozni, amelyhez az emberek kötődnek, de nem az épületekhez magukhoz, nem az épített környezet-hez, hanem az épületeken belül létrejövő kapcsolatokhoz: az utcán való beszélgetésekhez, a szomszédi viszonyhoz a gyógyszertárban és a tenispályán, a közös horgászához, biciklizéshez egyszóval a közös „történetekhez”. Kérdés, vajon a mai világ magánterese, az emberi elmagányo-sodás, a mikrokozmosz beszűkülése, a családok atomizá-lódása, a társas kapcsolatok felszínese, nem mond-e ellent ennek a térképzésnek.

Lukács Zsófia: Kőerberek-Tóváros/ Terek és emberek az építé-szetelmélet tükrében.
Kortárs Építészet, 2006. 8. évf. 1. szám.

AZ ÉPÍTÉSZET NEM TŰRI A FECSEGÉST

Mielőtt az építkezés elkezdődne, alaposan fontolóra kell venni a megvalósítandó épület alaprajzának és felállításá-nak minden részletét. Három dolgot kell minden épületnél figyelembe venni (amint Vitruvius mondja), amelyek nélkül egyetlen épület sem érdemli meg a dicséretet: és ezek a hasznosság vagy kényelmesség, a tartósság és a szépség. Mert nem lehet tökéletesnek nevezni azt a művet, amely ugyan hasznos, de csak rövid időre, vagy amely hosszabb idő után nem kényelmes, vagy amely mindkettővel bír, de semmiféle kecsességgel nem rendelkezik ...

Palladio, Andrea: Négy könyv az építészetről. (1570). Ford. Hajnóczi Gábor.
Bp. 1982, Képzőművészeti Alap, 15. old.

Azoknak a művészeknek, akik örömet lelik a könyvek-ben, de kiváltképpen a szobrászoknak, festőknek és építé-szeknek igen hasznos az irodalmi műveltség, ugyanis meg-nyitja előttük mindazon művek megalkotásához szükséges ötletek útját, amelyek elkészítésébe belefognak ... hiszen miképpen boldogul az, aki nem tudja,hogy az épületek he-lyének kijelölésekor bölcsen ki kell küszöbölni a járványo-kat terjesztő szelek, az egészségtelen levegő, a kemény és nem egészséges víz bűzének és kigőzölgésének ártalmát.

Vasari, Giorgio: A legkiválóbb festők, szobrászok és építészek éle-te. (1550). Ford. Zsámboki Zoltán.
Bp. 1973, Magyar Helikon, 711. old.

A vízőblítéses toalett feltalálója, Sir John Harrington 1596-ban két prototípust készített ... Londont ekkor még nem érdekelte az ötlet, csak a 19. sz. elején kezdett el-terjedni az angol főnemes találmánya. Az ellendrukkerek szerint nem is volt ebben semmi újdonság, mert kezdet-leges formában már Minósz kréai király palotájában is használtak hasonlót, az időszámítás előtti 1700-as évek tájékán. Rómában néhány villában vízőblítéses árnyékszék volt, de a többség jó esetben edényt használt ... A ciszteri kolostorokban már a 12. században a fürdő- és konyha-helyiségeket folyó vagy patak felett helyezték el. Magyar-országban – hasonlóan Európához – a 15. században a ha-gyományos, gravitáción alapuló megoldást választották: elég csak a nagyvázsonyi várba elmenni, és megnézni, mit

is kell ezen érteni ... 1508-ban az egri püspökség szám-adáskönyvében nemes egyszerűséggel ezt írták: Item zarawzek 75 dinár ... Egerben akkor a zarawzek ára egy napszámos 19 napi bérének feelt meg, ezért arra lehet következtetni, hogy nem éjjeliedényről van szó, hanem egy ácsolt árnyékszékéről. Ez akkor már jobban elterjedhe-tett az országban, mint a 15. sz. elején, hiszen egy 1429-es iratban Georgius Polczonzaró nevet találhatjuk. Györgynek a Polczonzaró ragadványneve volt, amit azért kaphatott, mert egy gravitációs budít készítettett magának, és ez ak-kor még nagyon furcsának tűnt kortársai szemében.

E. Kovács Péter: Hétköznapi élet Mátyás király korában.
Bp. 2008, Corvina, 120. old.

Leonardo da Vinci ... építészeti munkái közül egyetlen hiteles híres emlék sem maradt meg, csak néhány vázlat, s írásaiban több, építészetet érintő megjegyzés. A milánói Ambrosiana Könyvtár őrzi Leonardo Codice Atlenticonak nevezett kéziratát. Ennek 76. lapján többek között leírja, hogy az árnyékszékek szellőzését a falazatban elhelyezett járatokon át kell biztosítani úgy, hogy a kürtők a tetőkön kívül érjenek. Az árnyékszékek előtt előteret kell kialaki-tani, és az ajtókat ellensúllyal kell ellátni, hogy önműködően csukódjanak.

Seidl Ambrus: Mesélő épületek – mesélő építészek.
Bp. 2004, Holnap, 88. old.

Kós építészete – ma már tisztán megítélhető – nem for-mai igényből született, s az időre esnek legszebb és leg-nagyobb alkotásai, amikor az európai és hazai építészek még a Jugendstil dekorációval küszködtek. Kós építészete funkcionális és szerkezeti elemekből indul ki s itt nálunk első s legigazabb követője annak az angol mozgalomnak, mely az ember igényeihez igazodó modern építészetet a népi építészetből, hagyományból kívánta megteremteni.

Pál Balázs: Kós Károly 80 éves.
Magyar Építőművészet, 1963, 6. sz. 43. old.

A rend az építészet egyik alapkövetelménye.

Le Corbusier: Új építészet felé. (1923). Ford. Rozgonyi Ádám.
Bp. 1981, Corvina, 134. old.

London, az új pályaudvar, részlet

London, a gyaloghíd a Tate Modern előtt

Portugália, Batalha

Genf, Wipo, Bogsch Árpád irodaháza

A ház voltaképpen egy lakógép. Fürdő, nap, hideg víz, meleg víz, tetszés szerinti hőmérséklet, higiénia, arányok alkotta szépség. A karosszék voltaképpen ülőgép stb.

Le Corbusier. 1923. Ford. Rozgonyi Ádám. Bp. 1981, Corvina, 89. old.

A kő komoran kivallja, mit zár magába; engesztelhetetlen; s az egész mű, az igazságnak megfelelően, hangosan kinyilvánítja szigorú rendeltetését.

Valéry, Paul: Két párbeszéd. Eupalinosz vagy az építész. (1923). Ford. Somlyó György. Bp. 1973, Gondolat, 27. old.

Az épület kvalitása nem egyéb, mint legegyszerűbb eszközök leghatásosabb alkalmazása.

Molnár Farkas: Az építészet mint művészet. (1927). In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 272. old.

Építeni annyit jelent, mint életfolyamatokat alakítani. Az épület alakja nem önmagáért van, formája csak az épület lényegéből, funkciójából következhet.

Gropius, Walter: A dessau Bauhaus-épületek. (1930). Ford. Horváth Katalin. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 244. old.

Az építészet nem tűri a fecsegést.

Bán Ferenc: Vallomások. Bp. 1997, Kijarat, 21. old.

A nyolcvanas évekre formálódtak egyre határozottabbá azok a tervezési elvek, az a hitvallásom, amely szerint ma is dolgozom, s amelyekkel bizonyos fontossági sorrendet, mondhatni törvényeket fogalmazok meg, valamely tervezési feladat elemzése, értelmezése, megemésztése és megoldása folyamatára. A mindenkori hasznosság, használhatóság, a mindenkori befogadó környezettel való párbeszéd kötelezettsége, a külső és a belső egyanyagúsága-

nak gondolata, a terek, térformák vízszintes és függőleges összetettségének a bennük felszabadított, de irányított mozgások megszervezésének, megkomponálásának törekvése, a kor által felkínált legfejlettebb építéstechnikák és anyagok használatának evidenciája.

Finta József műhelye. Bp. 1997, Mundus, 15.old

Használjuk Le Corbusier mondását: „a lakás: gép” ... A lakásnak teljesítménye van. Értékelésekor – mint a gépkocsinál – egyetlen kérdést kell feltenni: mit tud?

Finta József: Építőkockák – Épületkockák. Bp. 1970, Corvina, 38. old.

AZ ÉPÜLET LÉNY

Ha tehát a természet úgy alkotta meg az emberi testet, hogy tagjai arányukkal egész alakjának feleljenek meg, úgy látszik, a régiek jó okkal döntöttek úgy, hogy az épületek felépítése során az egyes tagok szintén pontosan megfeleljenek méretükkel az egész mű megjelenésének.

Vitruvius: Tíz könyv az építészetről. I. e. I. sz. Ford. Gulyás Dénes. Bp. 1988, Képzőművészeti Kiadó, 73. old.

Az építészet az egyetlen művészet, amely képes felhasználni a természetet.

Boullée, Étienne-Louis: Gondolatok az építészet fontos és hasznos voltáról. (É. n.). Az építészet poézise. Ford. B. Szűcs Margit. Bp. 1985, Corvina, 23. old.

Az építészet problémája csak akkor közeledik a megoldás felé, ha teljes mélységében megismeri az emberi életnek mint összjelenségnek a biológiai lét egészével való kapcsolatát. ebben az összefüggésben az egyik legfontosabb komponens az ember megfelelő elhelyezése a térben, a tér megértése, s az építészetnek, mint az egyete-

mes tér tagolásának szemlélete. az építészet gyökere a tér problematikájának megoldásában, gyakorlata a konstrukciós problémában rejlik.

Moholy-Nagy László: Az anyagtól az építészetig. (1929). Ford. Mándy Stefánia. Bp. Corvina, 198–199. old.

Az ember alkotásai nem kelnek versenyre a természettel, és nem is irányulnak ellene. A természet és a civilizáció megmaradhatnak egymás mellett, ha tiszteletben tartják egymás határait.

Bayer, Herbert: A környezetalakításról. (1942). Ford. Horváth Katalin. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 353. old.

A művész szépség nem bizonyítható úgy, mint a matematikai igazság. S bár e szépség a természetből fakad, ahhoz, hogy ráérezzünk és szerencsésen alkalmazzuk, olyan tulajdonságok tömegével kell rendelkezünk, amelyeket a természet fösvényen osztogat.

Boullée, Étienne-Louis. Építészet. Tanulmány a művészetről. Az építészet poézise. Ford. B. Szűcs Margit. Bp. 1985, Corvina, 32. old.

Wright vízesésháza klasszikusan organikus épület. Egyetlen hatásvadász, felesleges részletet sem tartalmaz. Úgy tapad a környezetéhez, mint csiga a házához. Nyitott könyv, olvasható, visszalapozható. Ezt a könyvet gyakran leveszem a polcról.

Erdélyi Zoltán: Vallomások. Bp. 2003, Kijarat, 28. old.

Az általános és egyedi filozófia paradigmájának példaként bizonyára így van: a való életben nem bizonyosan. Hajlékkal mindenki bír (kivéve persze – mert kivétel nélkül nincs szabály – a hajléktalanokat). Lakással („házzal”) azonban csak kevesen; olyannal, amely egyben a benne lakót (élőt, alvót, álmodót – kivált az „álmodót”) is magában foglalja. Vagy azért, mert nem mindenkinek állnak rendelkezésére azok az anyagi feltételek, amelyekkel

olyan tető alatti, falakkal határolt teret szerezhet magának e földön, amely az ő jelenlétét tartósan magába építi, s majdan a hiányában is megőrzi őt. Vagy azért, mert nem mindenkinek állnak rendelkezésére azok a szellemi feltételek, amelyekkel be tudná építeni és be tudná rendezni az általa megszerzett, erre megfelelő, tető alatti, falakkal határolt teret.

Meg azért is, mert lakásukat az emberek valaha a maguk kezével építették, a maguk kezével létrehozott tárgyakkal tették használhatóvá (és élvezhetővé, amíg az ember számára a használhatóság egyik elidegeníthetetlen tulajdonsága); később olyan kézművesek végezték el ugyanezt, akik a lakókkal többé-kevésbé közvetlen kapcsolatban álltak. Ma azonban mind az épületek, amelyekbe költözünk, mind a tárgyak, amelyek lakhelyünket betöltik, olyan tőlünk távol előállított ipari termékek, amelyek előre, s a velünk való minden érintkezés, eszme- és ízléscsere nélkül jöttek létre. Legfeljebb korunk ízlését (és lehetőségeit) jellemzik, nem a mi sajátos ízlésünket (lehetőségeinket).

Somlyó György: Egy lakás leírása. In: Hatvany Lajos – Gink Károly: Beszélő házak és tájak. Bp. 1989, Officina Nova, 203. old.

A ház az emberért van: ennek megfelelően a házkutatás egyik legfontosabb fejezete a házban élő ember és a ház viszonyának vizsgálata. Az ember mindazt, amit művelődésében elért, a házban valahol érvényesíti és kifejezésre juttatja, a közösség teremtő kedve talán itt nyilatkozik meg a leghatározottabban. A ház bizonyos mértékben elárulja az ember életmódját, műveltségintjét, ez adja meg a lehetőséget a magasabb életformák felé.

Vajkai Aurél: A magyar nép építkezése és lakáskutatása. Bp. 1948, 8. old.

– Mi a Makovecz-stílus? Milyen a Makovecz-féle építészet?
– Organikus és kanonikus.
– Mi az, hogy organikus?
– Ennek a meghatározásnak kettős értelme van, az egyik a wrighti örökség, vagyis hogy az épületnek szervesen kell a tájba illeszkednie ... Az organikus építészet másik jelentését bővebben kell kifejtenem.

Az én építészetem humanizált építészet, emberközpon-tú. Mindig az arc berendezésére, fiziognómiájára figyelek,

Lisszabon, a világkiállítás része

Pécs, a dóm

Sopron óvárosa

Hvitträsk

mert nemcsak a kifejeződés helyét, hanem a formáját is megtalálom benne. Megnézel egy arcot, közvetlenül hat rád. Az én számomra attól olyan érdekes a világ, hogy meglátom benne azt, amiből az Úristen kivonult. Az emberi arc imaginárius földrajz.

Ezért hasonlítanak épületeim az ember arcára, fejére, a háztető meg az agykoponyára. A házaimat ... „látó” házaknak neveztem el, szemük van – a két ablak vagy a két ajtó – szemöldökük, orrféljük is, ez az ablakköz. Mindezzel a belső lényeket szeretném kifejezni, azt, hogy az épület – lény ...

– Mi az, hogy kanonikus?
– Nem megváltoztathatatlan szentírási szöveg. Ha kánon-t mondok, nem megdermedt dogmára gondolok nyilvánvalóan, hanem rendre, olyan rendre, mint az emberi test felépítésének a kánonja ... – Az ember, az ember arca, teste szervezete szimmetrikusan szerveződik. A szimmetria mint lényegszerűség az én építézetemben önmagához szervezi az épület funkcióját és szerkezetét. És még sohasem tapasztaltam, hogy ebből valami erőltetett dolog született volna ... A szimmetria a legfontosabb vízió számomra ...

Frank János: Az épület – lény. Interjú. (1980). In: Makovecz Imre műhelye. Szerk. Gerle János. Bp. 1996, Mundus, 81–82. old.

Az emberiségnek nincs jövője. Nincs bocsánat az állatok és Növények elleni vétségekre. A természet hamar megszabadul Tőlünk. Mi meg úgy teszünk, mintha minden rendben menne
Tovább, a megszokott úton. Szakmáztatunk, politizálunk. Bénán bámulom a handabandát. Süllyedő hajón áll a bál!
A Mentőcsónak ülései elúsznak.
Na, haver – most tervezz egy jó házat!

Bán Ferenc: Vallomások. Bp. 1997, Kijarat, 24. old.

Az organikus építészet számunkra nem stiláris vagy formai jegyeket jelentett, ez az évek során egyre világosabbá vált.

A feladatot abban láttuk, hogy a szociológiai közterek és sémák elvetésével a lokális hagyományokat és kultúra-

kat visszahelyezzük a maguk értékrendjébe, s ezeknek a hajdan működő struktúráknak új arcot adjunk.

Vincze László: Vallomások. Bp. 2000, Kijarat. 33. old.

Az úgynevezett gazdaságosság és lényegében a logisztikai elvek azok, amelyek a világunkat többek között az építéset területén is tönkreteszik, mert egy-egy ésszerűnek vélt elvet abszolutizálnak és az összes többit háttérbe szorítják. A jó építészet nyitott valamennyi szempont iránt, amely egy hely s egy épület kapcsán felmerülhet ...

Például azon a helyen, ahol építkezünk, 150 évvel ezelőtt átszaladt egy nyúl – mondaná mesterem, Makovecz Imre. És a nyúl éppolyan reális volt, mint a hely maga, mert ott van évmilliók óta. Azon a helyen lehet, hogy állt egy ház valamikor, ahogy a szomszédjában ma is házak állnak. A föld alatt különféle kőzetek vannak, a szomszéd-ságban sajátos építőanyagok jellemzőek, színek, felületek, fények. A klíma is figyelemre méltó, mert nincs két hely, ahol azonos volna. Más a széljárás, mert más a domborzat, mások az emberek és más a hely szociális klímája is. Másként beszélnek, mások a szokások, más módon árnyalat a családi élet. Másként süt a nap, más a táj. Fontos, hogy milyen színekből és milyen növényi anyagokból „épül” a környék. Mindez jó esetben befolyásolja, hogy az ember milyen anyagokat, milyen színeket alkalmaz, kulturális vagy műszaki értelemben milyen tradíciókat próbál eleveníteni. Ezek csak esetleges szempontok, ezen kívül még rengeteg van ... Alapvető kérdés, hogyan kell olcsón építkezni, takarékosan, bölcsen, mégis tartósan és szép megoldásokat találva.

Ekler Dezső: Ember és háza. Bp. 2000, Kijarat, 9. old.

Az építés maga az eredendő bűn, amit csak úgy lehet jóvátenni, ha a természet megbontott egyensúlyát egy magasabb szinten állítjuk helyre.

Meggyesi Tamás: Makovecz Imre versenyuszodájának margójára. Új Magyar Építőművészet, 2001. 1. szám, 7. old.

Visszatérve az épület lény mivoltára, megállapítható építészetének kapcsolata az antropomorf építészettel,

azaz Rudolf Steiner antropozófikus filozófiai hatása. (Steiner Goetheanuma, mely pl. Goethe koponyájának áttétele az építészeti világba.) A antropozófia az embernek olyan megismerésmódot kíván keresni, mely által feltárul a „valódi” világ.

Ahogy Steiner állítja: „a művész az érzékelhető világ-nak kísérel meg olyan formát adni, hogy az szellemiségnek tűnjék.”

Makovecz stílusának megítélésében fontos helyet foglal el a nép-nemzeti kérdés ténye. Ő maga nem hisz a népi ihletésű magas művészetben. Valószínű, hogy a csárda-építészete során alkalmazott anyag – nevezetesen a nád – szolgáltatott okot arra, hogy „népies” építésznek nevezzék. Valóban hatott Makoveczre a népművészet, de ez olyan áttételesen jelenik meg nála, hogy korántsem nevezhető a népi építészet korszerű felhasználójának. Makoveczet nem ez a cél vezérelte. Munkáinak magyar jellege – ahogyan ő állítja – elkerülhetetlenül (akaratlanul) bekövetkezik, ha a steineri felfogás szerint él és alkot.

A templomépítés úgy ment végbe, mint Makovecz más közösségi épületeinek az építése.

Makovecz drámának nevezi az építést, mely legalább annyira fontos, mint az épület stiláris jellemzői. A Paksi templom építéskor segédmunkáért sőt kőműves munkáért nem kellett fizetni. Mintegy 3000 munkanapot dolgoztak a paksiak az építkezésen fizetség nélkül. Ez nemcsak egy közösségi életszellem kialakulását vagy újraéledését mutatja, hanem egyben azt is bizonyítja, hogy a – látszat ellenére – Makovecz épületei a valóságban olcsóbbak (illetve azok voltak), mint a nagy építővállalatok munkái. A templom 1991-ben készült el teljesen.

Olbert Krisztián: Egy határ-érzet. Kortárs Építészet, 2002. 4. évf. 1. szám.

MAGYAR FORMANYELV NEM VOLT, HANEM LESZ

Mint távoli ideál, mindig egy magyar nemzeti stílus megalkotása lebegett előttem. Nem én voltam az első és egyetlen, kit ez a gondolat foglalkoztatott. Elődeim úgy, mint kortársaim mind foglalkoznak a kérdéssel: Ybl, Weber, Hild, Pollack állandóan hevesen vitatták a tárgyat. De mindannyian arra a végeredményre jutottak, hogy magyar stílusú épület nem lehetséges, mert eddig sem volt ... Feszl volt az egyedüli, kinek művészi képzelete keresztül

tudta törni a hagyomány e korlátait, s aki a budapesti Vigadó építésénél az akkori divatos építési irányzatnak némi magyaros ízt kölcsönözni próbálkozott.

Bennem azonban mindig erősebb lett az a meggyőződés, hogy törekvéseinket feltétlenül siker fogja koronázni, anélkül, hogy bármilyen előző stílusra támaszkodnunk kellene, miután egy stílus sohasem öröktől való, mindegyik kezdődött valamikor: ennélfogva éppen úgy lehetséges ma is egy új irányzat keletkezését, egy magyar stílus fölvirágzását megérnünk ...

A magyar népművészet tanulmányozása azután elvezetett az ázsiai népek művészetéhez, mert a két művészet között fennálló rokonság első pillanatra szembeötlött ...

Ezen tanulmányok és meggondolások hatása alatt készült az Iparművészeti Múzeum.

Azóta természetesen más véleményekkel vagyok a keleti művészet formáinak közvetlen felhasználásáról.

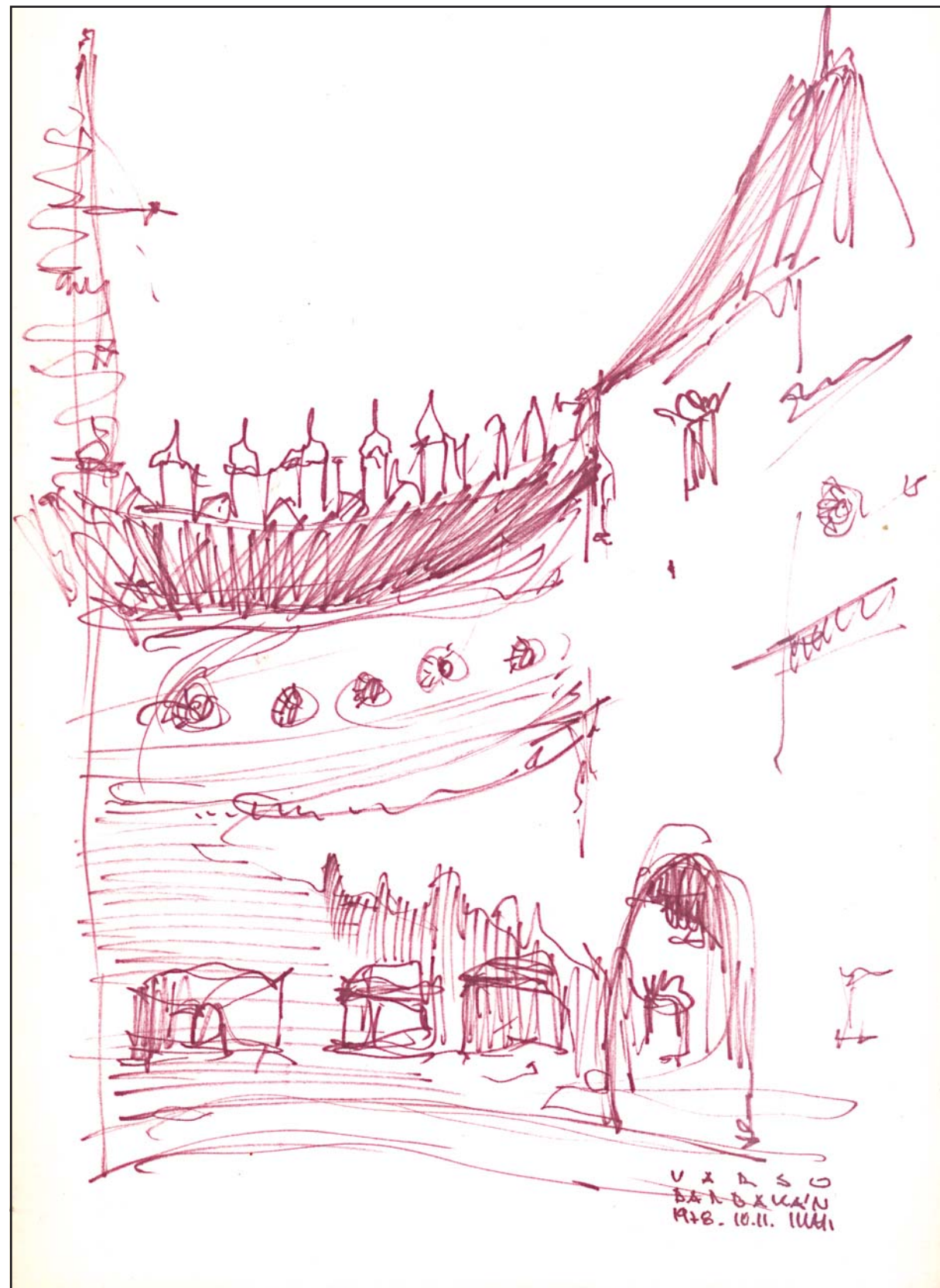
Ma, ha úgy néha az Iparművészeti Múzeum kapuját nézem, igazán haragszom rá. Egy kissé nagyon is „indus” nekem.

Most, hogy végigtekintek eddigi működésemen, megelégedéssel lehet megállapítanom, hogy a tények nekem adnak igazat. Egy új művészi kor alakulásának, egy új stílus keletkezésének lehetőségei ma már nem is képezik vita tárgyát. Egy magyar nemzeti irányzat lehetősége foglalkoztat mindenkit, még az ellenfeleket is; a népművészet gyűjtése, tanulmányozása és fölhasználása állandóan napirenden van.

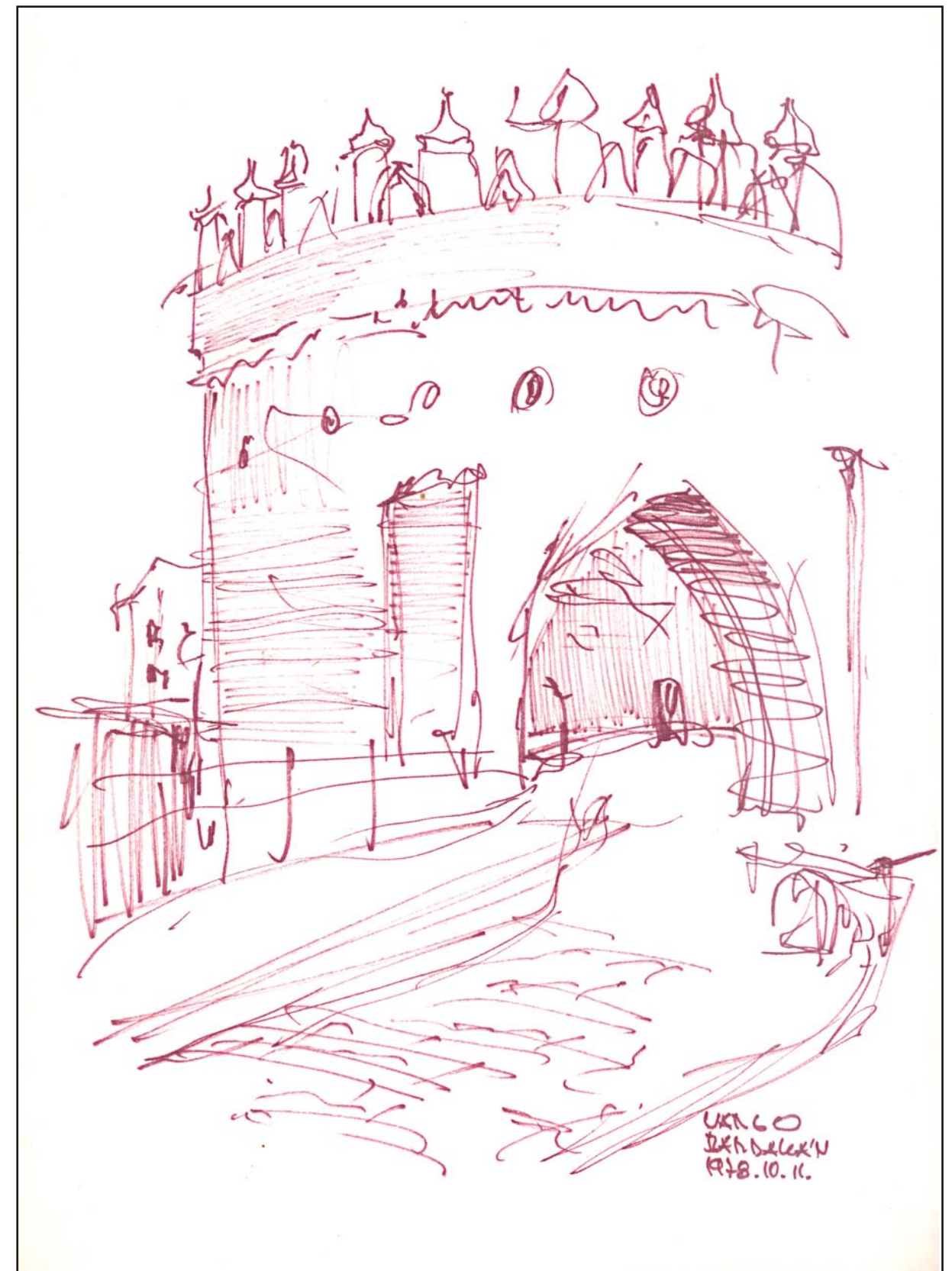
Amit eddig csináltam, az korántsem befejezett művészi készség. Ellenkezőleg, mindegyik művem egy-egy kísérlet, összességében is csak egy dadogás, egy ABC ahhoz a formanyelvhez, melyen egy későbbi utód, egy ihletett művész a képzőművészet ódáit, himnuszait megteremteni van hivatva. De ehhez nem egy ember, sem kettő szükséges, hanem egész nemzedék együttes működése.

Lechner Ödön: Önéletrajzi vázlat. (1911). In: Lechner Ödön 1845–1914. Emlékkiállítás a művész születésének 140. évfordulójára. Bp. 1985, O.M.F. Magyar Építészeti Múzeuma, 7., 9–10. old.

Meglepett, amit az Iparművészeti Múzeum körül tapasztaltam. Ez a vadonatúj palota az imént készült el, Lechner Ödön ebben mutatta be Budapestnek az utat, amelyen a magyar építőstílus felé indult. Sokat vérzett mellette, de tűrte a sebeket. Ebben a csendes emberben apostoli hivatástudat parázslott. – Magyar stílus, ki hallott

Varsó, barbakán, belül

Varsó, barbakán, kívül

Siklós, a barbakán kívül ▲ és belül ►

már ilyent – kérdezték megütközve. – De valakinek el kell kezdenie – volt a válasza. Gúnyolták érte ... Lechner tűrte és töretlenül folytatta.

Lyka Károly: Vándorlásaim a művészet körül. Bp. 1970, Képzőművészeti Alap, 196–198.old.

Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz. Mert kell lennie.

A legrégibb kortól kezdve napjainkig minden népnek, vagy legalább is minden kultúrnépnek megvolt a maga formanyelve. A régi kultúrnépek sohasem csináltak más formanyelvet, mint a magukét.

Csak a XVIII. és még inkább a XIX. század szobatudósai és szobaművészei kezdtek a „stílusokkal” dolgozni. Vagyis azzal, ami nem az övék, nem az ő koruké volt, hanem másoké.

És ebben a hazugságban nevelték fel az építészeket, a festőket és a szobrászokat. A jelszó mintha ez lett volna: „Mindig csak a másét, csak a régi népek formáit használni! Csak ne a mait, ne a magunkét és ne a mi népünkét! Hiszen „a magunké” úgy sincsen még, és ami van, az rossz! Hát akkor maradjunk inkább csak annál, ami már 500 évvel ezelőtt jó volt, kipróbált volt, szép volt”. Ezt a nagy művészi hazugságot, az önmegtagadásnak, a sajátosság megölésének ezt a korát „klasszicizmusnak” keresztelték el. A ma, a holnap, a lüktető ezerszínű élet ki volt közösítve. Nemzeti érzést, modernizmust kitaszítottak a művészetből, a formanyelvből.

Nos hát, hol a magyar stílus? – kérdezi gúnyosan a naiv kétkedés, vagy a kaján impotencia ... Hol van ez a magyar formanyelv?

Nos, tehát, a magyar formanyelv igenis megvan a magyar népnél; mégpedig határozottan, felismerhetően. A járatos szem hamar megtalálja jellegzetes vonásait. Nekünk ezt a magyar népstílust meg kell tanulnunk, mint valamely nyelvet. Ki kell találnunk szabályait, bele kell mélyednünk sajátos szellemébe, hogy majdan mint kultúreberek belevigyük e formák szellemét a mai kor nagyobb, fejlettebb, sőt monumentális építő feladataiba.

A magyar formanyelv ma ott tart, ahol százötven év előtt tulajdon édes anyanyelvünk. El volt hanyagolva, elhagyatva, főuraink megvetették és németül beszéltek, nemeseink és az országgyűlés nyelve latin volt és íme most?! Nyelvünk és irodalmunk bármely nyugat-európai nyelv színvonalán áll. Pedig a magyar nyelv első vállalkozásait szakasztott úgy gúnyolták és nevelték, mint most

a magyar formanyelv első megnyilatkozásait. Mi lett volna a magyar irodalomból, ha Mária Terézia idején a gárdisták megadják magukat? És miért hagynók el a magyar formanyelvet, amikor az maga sokkal könnyebben érvényesülhet, mint maga a nyelv?!

De a magyar formanyelvnek is megvannak a maga gárdistái. És a gárda meghal, de nem adja meg magát.

Lechner Ödön: Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz. (1906). In: Lechner Ödön (1845–1914) emlékkiállítás a művész születésének 140. évfordulójára. Bp. 1985, O.M.F. Magyar Építészeti Múzeuma, 12–13.,old.

Lechner Ödönnek kellett jönnie, hogy építőművészetünket új utakra terelje. Első nagyobb műve a budapesti Iparművészeti Múzeum palotája. Szakít, igaz, a műtörténeti formákkal, de csak az európaiakkal. A palota belsejében a szerkezet közl még keleti ízű. Lechner abból indult ki, hogy keleti nép vagyunk, hogy nemzeti jellegű építészeti szerkezetformánk nincs. Legjobb tehát azt valamely, esetleg velünk vonatkozásban volt keleti néptől átvenni. A magasrendű építészeti cél, amelyet maga elé tűzött, elhallgattatta benne azt a gondolatot, hogy minden rendű átvétel máris megkötöttséget jelent. Mihelyt e kérdésen túltehetette magát, egész hévvel fogott a többi formaelem alakításához. Itt egy olyan technika s oly anyag kötötte le figyelmét, amely hosszú fejlődésnek örvendett a magyarság kezén: az agyag, a kerámia. Majolikából formálta tehát a szerkezet és a keretek formáit. S mert a majolika örömmel fogadja magára a színt s mert népies művészkedésünk egyik bélyege a határozott, élénk szín, a majolikaformák is feltűnő szín hordozóivá lettek. Ezek szegélyezik az ablakokat, ezek szegik be a kupolák, a tető silhouettjét. A hatás újszerű volt, távol állott a politechnikumok leckéitől, tehát temérdek támadásra adott okot. De a kísérletet nem ejtette el a mester. Csak radikálisabb lett és végérvényesen lemondott még a keleti vonatkozásokról is. Ezzel formaalkotása szabaddá lett. Nem kötötte többé semmi, csak a művészi stílus őselemei. Csak anyagára, a kiszabott feladatra kellett azután gondolnia ...

Még azoknak is, akik váltig ragaszkodtak a műtörténeti formákhoz, be kellett vallaniok, hogy ez az építészet új és független. Különbözik egyben a modern német, angol, francia formanyelvtől is. Rajta van tehát a helyi bélyeg. ..

De csak a legnagyobb nehézségek leküzdése árán folytathatta a mester ezt a munkásságát. Megtörte az utat

az építőfiatalság számára, amely eszméin lelkesülve viszi előbbre a modern építészet ügyét.

Lyka Károly: A modern építészet. In: A művészet könyve. Bp. 1909. Athenaeum, 537–543 old.

A műegyetemi hallgató az építészeti fakultáson megtanulja a történelmi stílusokat. Pontosan tudja, hogy mi jellemzi a román kort, a gótikát ...

– Hát azt mi nagyon tisztességesen megtanultuk. És akkor elindul Erdélyben és látja, hogy itt nem éppen az van és nem egészen úgy van, mint ahogy a műegyetemen tanulta. Mi ez a különbség?

– Az van, és mégis más. Rajtunk keresztül ment át valamennyi stílus, mindeniket asszimiláltuk és mindenikhez adtunk mi is valamit. Az európai stílusok egyedülvaló egyéniséget nyertek itt nálunk.

A történeti stílusok közül melyiket kedveli leginkább? – A román korit és a korai gótikát. A gótika itt Erdélyben sokkal egyszerűbb, mint nyugaton és közvetlenebbül származott át a román kori művészetből. Szimpla, egyszerű stílus. Nálunk a gótikát nem csinálták végig: nem jutottak el a támívhez, megállapodtak a támpillérnél. Az nemcsak nagyobb tudást igényelt, de sokkalta nagyobb költségekkel is járt. Mi mindig szegények voltunk. Vagy legalább is nem voltunk gazdagok. Ezeket én mind végigtanulmányoztam. Persze már nem a műegyetemen, hanem a helyszínen. Az öreg Schulek Frigyes megtanított arra, hogy önállóan eligazodjunk az életben a műemlékek között. A mi évfolyamunknak a román kori építészetet tanította, mert akkor éppen arra került a sor. Nem bántam meg, hogy ezt tanultam tőle. Jó alap volt. Aztán könnyen felismerhettem, hogy az erdélyi népi építészet a korai gótikát vette alapul, azt fejlesztette tovább, egészen a barokk korig. Itt nem is volt idő a díszes gótikára, arra, amilyenre nyugaton fejlődött. Jött a török ...

És mi történt a barokkal?

– Az is erdélyivé honosodott. Különbözik mire már hozánk ért, jelentős változásokon ment keresztül. Mindehütt módosítottak rajta valamit: vettek el belőle és tettek hozzá. Bécsen keresztül ékezik Magyarországra s onnan ide. Mária Terézia korának bécsi barokkja már nem az, ami volt az olasz, a francia. A magyarországi még tovább egyszerűsödött. S minél keletebbre jött, annál szimplább lett. És annál inkább összefonódott a korábbi stílusokkal, melyek akkor már népi mesterek keze nyomán mindenütt elterjedtek. Néhány jezsuita templom kivételével, melyek-

nek idegenből hozták a tervét, onnan jöttek a fundáló mesterek is, a barokk építészet is helyi jellegűvé vált. Itt nem léphetett fel olyan új mestergárda, mely a régi építészetet fenekestül felforgassa. Lassú átmenetben ötvöződtek a stílusok. A barokk is beleszívódott a népi építészetbe. Ezt elsősorban a Székelyföldön figyelhettem meg. Sok barokk épületet rajzoltam falun és városon egyaránt. Szerettem őket.

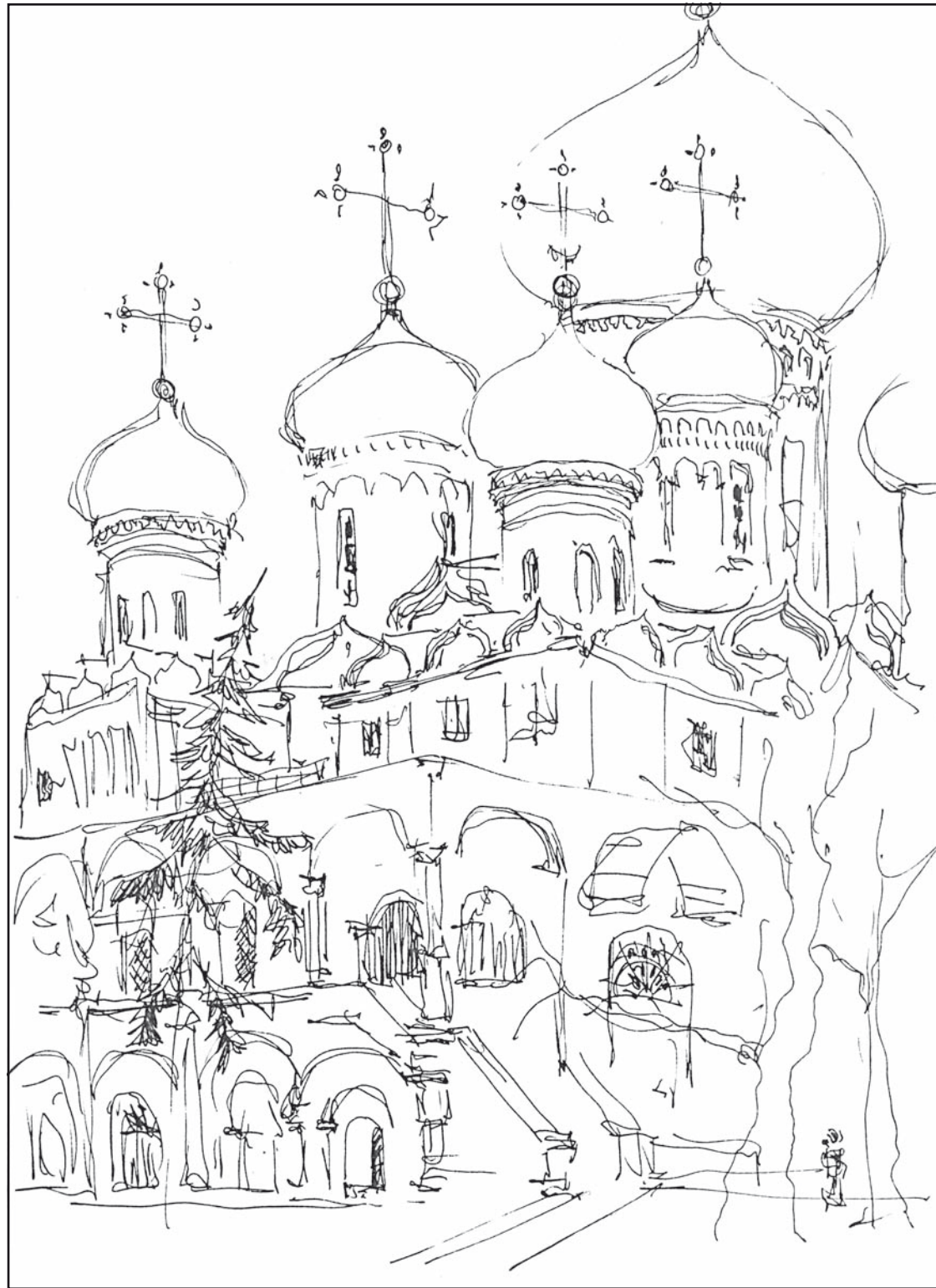
Egy-egy barokk vonalat terveiben is felhasználta? Ha kinézek az ablakon, a Rákóczi úton Károly bácsi egyik házát látom. Oromfala mintha a tordai polgárházakra emlékeztetne?

– Igazad van. A tordai házak különösen tetszettek nekem, s mint jól mondod, ennek a szemközti háznak a tervezésekor felhasználtam az ott megkedvelt vonalakat ...

„A legszebb élet, amit magamnak el tudtam képzelni”.

Benkó Samu beszélgetései Kós Károllyal. Bukarest, 1978, Kriterion, 70–72. old.

A nemzeti stílus kezdeményezésében két egymástól eltérő úttörővel találkozunk, az egyik Lechner Ödön, aki úgyszólván a semmiből teremtette meg egyéni értékű stílusát, míg a másik a hagyomány szilárd talajára épít ... Ez Wigand (Thoroczkay-Wigand Ede), a tanár, építőművész s író. Ha ... a nemzeti sílustörekvéssel akarunk foglalkozni, mely talajunkban gyökeredzik s elvitathatatlanul alapjául szolgálhat a fejlődésnek, akkor Thoroczkay az, ki elsőnek készen érkezett stílusával, amelynek megállapítható irodalma is van ... „A Ház” 1908-ban külön számot ad ki Wigand-ról, szövegében Margitay mondja: „... olyan ez az ember, hogy a neve nélkül a magyar művészet el sem képzelhető, nem mert európai magasságon egyedül mozog, de számításba is csak ő jöhet ...” A Magyar Iparművészet 1909. évfolyamában „Thoroczkay W. E. újabb munkái” címen Lyka írja: „... oly sokszor megbotránkoztam a budapesti házak, telepek borzalmas prózáján, hogy művészünk munkáján jól esett felüdülnöm. Íme egy ember, aki a magyar építészet legfontosabb törvényét megérezte s életet önt alkotásaiba ... ő az, aki egy talpalatnyi rögn megveti egy ház alapját. Bizonyára minden építészünk közt a legnagyobb tértágító stb – Sokat tanult Erdélyben, de önmagát, s nem a másnak művészetét fejlesztette.” ... A „Tér és forma” 1927. novemberi száma írja Wigandról: „Az építőművész, tanár, író működése ismerete, újabb méltatásra nem szorul ... Festőnek indult, a vászon szűknek bizonyult s áttért az építésre ... az országház építésénél tölti az álstílusok

Hagyományos orosz hagymakupolák

Moszkva, Osztankino, a templom és a tv-torony

undorában utolsó hét szűk esztendejét. Bekopog nála az élet s feloldja nyomott béklyóiból. Egyénisége hirtelen bontakozik ... Az 1907-es év pálfordulást jelent életében. A „Művészet” közli „Az én falum” tervei csudásan érett tudásának, magyar lelkének alkotásait. Népi lélekkel ihletett stílusa kész ... Az ifjúságra lenyűgöző a hatása, kezdeményezését magukévá teszik ... Ötleiteit azonban csak variálják, annyira, hogy rajzmodorát is utánozzák, bár lényegében nem tudják fejleszteni ... Ma az építőművészetben a hollandusok állnak az élen. Ők állapították meg vezérelvül a nemzeti hagyomány megőrzését, amely megóv a kalandos eltévelyedésektől. Az 1930-ban rendezett nemzetközi építészeti kongresszusunkon ... ezt keresték, vagyis a különleges magyar építőstílust. Wigand építészetét ítélték ebben leggyökeresebbnek, s többi nemzetek építészetét is leginkább érdeklőnek.

Wigand Architectura. (Wigand Ede): Válogatott munkáim 1907–34. Bp. 1936, 7–13. old.

Mikoron az élet hejit, háztájikot, széjje-hosszatjába ki-nézték, környöskörnyű megszömlélék, hogy férős lögyön; számot adtanak a hej netán való kapaszkodásáró, hogy baj ne essék a rakodó szekérbe takarulás üdőjén. Ennek erányába helyezék a csúrt, meredőkön, hosszattjába, hogy a lőtőrő’ gördülő víz ne vághassa főggyt. Törökbuzakasnak, ebháznak, katlannak, kútágasnak, hágós tyúkrekösznek s ganajdombnak illő hejöt keröstenek.

„Egy tarka tyúk, hét bogojás,
Az odvarba nincsön tojás.”

Az épség rendösön a be’sóság keskön, méjön bényúló ódajába kerűt, бүтүje utcafelé, előtte e’terű a kűs sátoroskert párjáva’, közibe a kűső udvar. Jó meghányás-vetés után eccöribe meglépik az épség hejit, hogy benntájéka szűkösre ne bizonyújjon, meg nem felejközve, mekkora csöpögött kíván az esztörhé ajja, a szomszéd felől ...

Thoroczkai-Wigand Ede: Cserényös házak. Bp. 1916, Táltos, 10. old.

Legelőször ki kell jelentenünk, hogy azokat, akiket modern építéseknek nevezünk, őszinte csodálattal és szeretettel töltik el a hamisítatlan népi művészet, a valódi parasztház és a nagy művészeti korok remekei. Például a modern építések nemzetközi szervezete múlt évi kong-

resszusát Athénben tartotta – a résztvevők kivétel nélkül elragadtatással beszélnek a görögség remekműveiről, a szigetek házairól és városairól, a még ma is élő népi-es építészetről. Ha alkalomadtán utazunk, érdeklődésünk főként azoknak a vidékeknek szól, amelyek a lakosságnak még romlatlan, mindennapi alkotásait tárják elénk.

Breuer Marcel: Előadás Zürichben. (1934). Ford. Szentkirályi Gyula. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 279–280. old.

... mondatainak ősies zamatát, tiszta magyarságát őszinte, bámuldozó szemmel becsülöm.

Gárdonyi Géza: In: Wigand Architectura. (Wigand Ede): Válogatott munkáim 1907–34. Bp. 1936, 10. old.

Magyarország minden korban lépést tartott a nyugat-európai kultúra irányával, és nemcsak bele tudott illeszkedni a nyugati keretekbe, de mindenkori szellemi felkészültségénél fogva fejleszteni is tudta azokat ... Vagyis a magyar építészet története azt igazolja, hogy minden korban együtt tudtunk haladni az illető kor szellemével és stílusával; történelmi hagyományainkhoz hűek tehát akkor leszünk, ha ma a jelenlegi korszerű irányzatban építünk, és pedig lehetőleg mentül jobban és mentül szebben.

Amennyiben a fentiek alapján megállapodtunk abban, hogy ma Magyarországon egyedül a korszerű építési irányzat életképes, felmerül az a kérdés, hogy mi adja meg mai korszerű építészetünk magyar jellegét? ...

Egy nép építészetének, mint minden népi alkotásnak tulajdonságai a nép jellemvonásaiból adódnak; ezek viszont az illető nép természete, vérmérséklete, gondolkodásmódja, életviszonyai, klímája, hagyományai és sajátos szokásai nyomán hosszú idők folyamán alakultak ki, s a tudat alól kiütköznek, mint minden téren, úgy az épületeken is, rájuk nyomva bélyegüket ...

És ha most a magyar építészetre vonatkozólag tesszük fel ezt a kérdést, akkor azt az eredményt kapjuk, – és ez a jellemzés eléggé egyöntetűen megegyezik a külföldieknek rólunk szóló megállapításaival – hogy a mi munkáinkat az erős ritmusérzék, eleven lendület, dinamika, valamint a színes és festői hatásokra törekvés jellemzik, s e tulajdonságok teljesen megfelelnek alaptermészetünk-

nek és megnyilvánulnak más művészi termékeink sorában is ...

A faji jelleg minden magyar építész munkáján önmagától, minden külön erőlködés és mesterkéeltség nélkül kell, hogy kiütközzék, mert ez annak egyedüli igaz megnyilatkozása ...

Ne azon vitatkozzunk tehát, hogy miképpen tegyük építészetünket magyarrá, hanem először tegyük azt a nagy átlagában nívóssá; a magyarság kérdése majd önmagától oldódik meg, mert a magyar jelleg a tehetséges magyar építész jó munkáján önként kiütközik anélkül, hogy ezt a tervezés előtt külön programba venné.

Kotsis Iván: A mai magyar építészet. (1939). In: Szontagh Pál: Kotsis Iván. Bp. 2003, OPKM, 76–87. old.

A jeles finn építész a modern építészeti mozgalom második nemzedékéhez sorolják az ornamentikát mellőző, az épület rendeltetését változatos és célszerű kubusokkal hangsúlyozó, s ezért a funkcionalizmusnak – vagy általános elterjedése miatt nemzetközi stílusnak is – nevezett építészet kiemelkedő jelentőségű követőjének-alakítójának tekintik.

Aalto építészettörténeti érdeme, hogy művészetet vitt a sivár funkcionalizmusba és kiemelte azt a lélektelen puritanizmusból.

Ma már világosan látszik, hogy Aalto különbözött korának többi építésztől. Elsősorban azoktól, akik a korai funkcionalizmus korában a radikálisan puritán kompozíciókban, a lapos tetős, fehér színű kubusokban vélték elérni a modern építészet nemzetközi arcával az időtlen művészetet. Aalto kötődött a finn népi építészethez, országa természetes építőanyagainak, a fának és a kőnek kifejező erejét lehetőleg kihasználta. Kompozíciói nem szorítkoztak a Bauhaus és a holland Stijl építései, a stuttgarti Weissenhofsiedlung mintalakóházainak tiszta és szigorú térmértani tömegeihez, már első műveiben túltette magát ezeken a kötöttségeken és saját nyelven beszélt.

Kubinszky Mihály: 100 éve született Alvar Aalto. Magyar Szemle online. Új folyam VII. 5. szám.

... csupán annak az építészeti alkotásnak lehet világviszonylatban (nemzetközileg) is megbecsült művészi értéke, mely a korszerű funkcionális feladatának teljesítésén kívül egyidejűleg a maga szűkebb világának levegőjét, szí-

nét, illatát, valamint emberének (népének) sajátos lelkesége szerinti formszemléletét is sugározza ...

– A népi építészet pusztá másolása: végzetes tévedés, sőt hiba, s a múlt építészeti hagyatékának új életre támasztása: anakronizmus. Viszont népi építészetünk és építészeti hagyományaink – véleményem szerint – az egyetlen biztos fundamentumpár, melyen népünk építő-és formaalakító szellemében és építészeti hagyatékunk tanulságaival a még ma is vajúdó modern építészeti stílusának világviszonylatban is megbecsült magyar (nemzeti) változata is megvalósítható volna.

Balás Éltés András: Rövid riport Kós Károllyal. Magyar Építőművészet, 1973, 6. sz. 58. old.

A magam munkájában természetes ösztönömnek és tudatos törekvésemnek megfelelően a népművészet jeleinek felismerését, és ezzel összefüggésben egy hiteles huszadik századi magyar építészet előkészítését tartom.

Előszó. In: Makovecz Imre műhelye. Szerk. Gerle János. Bp. 1996, Mundus, 5. old.

Ha Magyarországon nem terem olyan építész, aki ... a saját maga magyarországi problémáiból kiindulva jut el egy originális gondolathoz, amely az ország határain kijutva ütőképes lehet, akkor Magyarországon valójában nem jön létre építészet, nem jön létre számottevő gondolat, és az a magyar építész, aki nem hiszi, hogy ugyanolyan értékű ember, mint bárki a világon, és az ő népe sem alávalóbb, mint bármelyik nemzet a világon, az nem fog tudni létrehozni számottevő eredményt.

Ekler Dezső beszélgetése Makovecz Imrével. In: Makovecz Imre műhelye. Szerk. Gerle János. Bp. 1996, Mundus, 115. old.

Ha azt kérded, van-e sajátos magyar építészet, azt válaszolom: nézd meg a nyírbátori haranglábas gótikus református templomot. Európa volna szegényebb, ha ez a kis templom nem épült volna meg a világcsodálta észak-német és francia gótika templomaival együtt.

Kerényi József: Vallomások. Bp.1998, Kijarat, 102. old.

Pécs, az egyetem könyvtára

Zánka, a Knézi ház

Sopron, Karlovits ház

Sopron, Templom utca

A népi építkezés alakulását csak az adott korszak teljes társadalmi környezeti összefüggésrendjében szabad vizsgálni és értelmezni, helyes és kerek kép csak így alakulhat ki. Csupán ilyen kapcsolatrendszerben válhat világossá előttünk az a tágak szerint változó kép, amely a népi építkezést alapvetően jellemzi. A francia és magyar főúri kastélyok, templomok, kolostorok között csekélyebb az eltérés, mint a zalai és békési parasztházak között, amiben nincs semmi meglepő, ha kulturális rendszerekben gondolkozunk, amelyek meghatározott társadalom termékei ...

Családi házak esetében a falu és város közötti építészeti különbség megszűnése napjaink tényei közé tartozik; a technikai korszerűség valóban elengedhetetlen követelmény. De ez nem zárja ki azt, hogy a hagyomány esztétikai forrásaiból merítsünk, sőt, egyenesen kíváncsú lenne, mert a túlzott mértékű, és mindenre kiterjedő integráció végezetül sablonokat alkot csupán, amelyek nyomasztó környezetet teremtenek. ... A japán építőművészet a modern és hagyományos formák szintézisével vált világhírűvé, a holland lakótelepek szintén jó példák erre, és a román építőipar is készít olyan előre gyártott elemeket, amelyek tudatosan képviselik a vélt nemzeti építészeti formákat. Hasonló törekvések svájci, osztrák, orosz stb. területen is megfigyelhetők.

Barabás Jenő – Gilyén Nándor: Magyar népi építészet. Bp. 2004. Mezőgazda, 16. és 194. old.

APOLLÓ A DEMOKRÁCIÁBAN

A 20. század második évtizedében jelentkező új képzőművészeti irányzatok, mindenféle új „izmus” közül a neoplaszticizmus hat az építészetre legkedvezőbben ... hívei a De Stijl folyóirat köré csoportosultak. Az „új Plaszticitás” formatörvénye a tiszta geometriai strukturalás (tovább már nem egyszerűsíthető alapformák, síkbeli négyszögek és térbeli hasábok dinamikus viszonya), melyet az objektív rendezés törvénye diktál, és mint ilyen, minden sallangot mellőz ...

Ilyenformán olyan nemzedékeket sikerült kiképezniök, akik alkalmassá váltak a Bauhaus műhelyeinek vezetését átvenni és akiknek soraiból a modern építészet nagy mesterei kerültek ki. Ők aztán továbbfejlesztették és szerte a világon elterjesztették a Bauhaus-eszméket.

Az építést a funkció, az anyag, a szerkezet felől megközelítő szemlélet, az objektív formálási elv – mely az építés valóságában gyökerezik – a Bauhausban teljesedett ki és vált a modern építészet alapjává.

Bucur Horváth Ildikó: Építészet mérnökszemmel. Bukarest, 1995, Kriterion, 112. old.

Fél évszázaddal megelőzve korát, Mies közvetlenül az első világháború után, szinte teljesen észrevétlenül egy sor merész, meg nem alkuvó tervet készített. Ezek a tervek az újkor építészetének egyik értékmérőjévé váltak. Mindig elvekben gondolkodott, s az volt a célja, hogy egyre nagyobb egyszerűséget és tisztaságot érjen el terveiben ... A fal funkciójának általa kialakított új felfogása megmutatkozik abban a módon, ahogy a falfelületek és a nagy, üvegezett nyílások egymás mellé állításával a belső és külső teret látszólag egybefolyatja, és az „univerzális térről” alkotott definíciója új fejlődési lehetőségeket adott a flexibilitás elvének.

Gropius, Walter: Apolló a demokráciában. Ford. Veress Anna. 1967. Bp. 1981, Corvina, 124. old.

... Mi bauhausosok kutatók vagyunk: keressük a harmonikus művet, a szellemi és lelki energiák tudatos szervezésének eredményét. Minden emberi műnek célja van, és az alkotó világa tekint ki belőle. Ez életének útja. Így lesz a mi munkánk kollektív irányú, egész népre szóló, világnézeti demonstráció ...

Meyer, Hannes: A Bauhaus és a társadalom. (1928). Ford. Horváth Katalin. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 248–249. old.

Építésszek, szobrászok, festők: vissza a kézművességhez! Mert nincs „hivatásos művész”! Nincs lényegi különbség művész és kézműves között. A művész a kézműves magassabb szintje. Az ég kegyelme a megvilágosodás ritka pillanataiban, amelyek az akarattól függetlenek, a művész keze

munkájával önkéntelenül is művészetet teremthet; elengedhetetlen azonban valamennyi művész számára, hogy a művesség alapjaival tisztában legyen. Hozzuk létre tehát a kézművesek új testületét, az osztálykülönülés gőgje, a művészek és kézművesek közé falat emelő fennhéjázás nélkül! Akarjuk, gondoljuk el, teremtsük meg közösen a jövő új épületét, amely egy alakban lesz minden: építészet, plasztika, festészet, s a kézművesek millióinak keze nyomán emelkedik majd egykor az ég felé, mint egy új, eljövendő hit kristály-jelképe.

Gropius, Walter: A weimari Állami Bauhaus manifesztuma. (1919). Ford. Tandori Dezső. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1875, Gondolat, 49–50. old.

A Bauhaus ezért tűzte ki maga elé azt a feladatot, hogy egy olyan kísérleti központot teremtsen, amely a technikusok, kereskedők, és művészek együttes munkájával megpróbálja összegezni a lakóépületre vonatkozó valamennyi gazdasági, technikai és formai eredményt. E munka célja a lakóépületek lehető legnagyobb fokú tipizálása és variálhatósága. A fontos probléma megoldása az épületelemek tipizálásában és a lakóegységek összeszerelésében keresendő, vagyis az új technikai és az új térbeli adottságok alapján egy olyan nagyméretű „építőszekrény” megteremtése a cél, amelyből a lakók száma és igénye szerint különböző lakógépek állíthatók össze.

Ez a feladat áll korunk művészi és technikai fejlődése előtt.

Gropius, Walter: Az Állami Bauhaus eszméje és felépítése. (1923). Ford. Kurucz Gyula. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 65. old.

... Ha nem akarunk céltalanul tévelyegni, fel kell ismernünk, mi az, amit ránk szabtak, ami számunkra megfelel. Kiegyenlítve a szöges ellentmondásokat; szeretve a legtávolabbi múltat és a legtávolabbi jövőt egyaránt; elfordulva a reakciótól és az anarchizmustól is; az öncéltól, az egyes éntől a tipikus felé; a problematikustól az érvényes és szilárd felé haladva válhatunk a felelősség hordozóivá és a világ lelkiismeretévé. Tevékenységet, művészetet, tudományt és technikát átfogó és egyesítő, kutatásban-tanításban-munkában működő idealizmus fogja az ember építészeti remekművét felépíteni, mely csupán szimbolizálja majd a világra kiterjedő

épületet. Ma nem tehetünk többet, mint hogy átgondoljuk az egésznek a tervét, megvetjük az alapokat, és előkészítjük az építőköveket.

De
Vagyunk! Akarunk!
És alkotunk!

Schlemmer, Oskar: Az első Bauhaus-kiállítás manifesztuma. (1923). Ford. Horváth Katalin. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó. Bp. 1975, Gondolat, 177. old.

Az új építészetet az új építőtechnika és építéstudomány támasztja alá. Az alaprajzi elrendezések tudományos jellegű vizsgálata, a lakás és más épületfunkciók ismeretei, az egészségvédő és gyakorlati elvek minden nemzetiségtől függetlenek. Nemzetközi az építőtechnika is, a sztatika tudománya, az akusztika, a szigetelések rendszere, az anyaggal való korszerű gazdálkodás, szóval minden új dolog, ami az építészetet a mai képére változtatta. Minél jobban teszünk eleget ennek a számtalan új szempontnak, annál jobban fognak hasonlítani épületeink azokhoz a példaadó külföldi alkotásokhoz, amelyeknél az új elvek először érvényesültek maradéktalanul. A nemzetközi jelleg tehát bátorítólag hat ránk, mert az eddigi helyi korlátaink fölött általános nívót jelent ...

A nívótlanság épp úgy nemzetközi, mint a nívó.

Mi ezekből a tanulság a laikus számára: Ne ítélje bolsevistáknak azokat, akik tiszta humanitásból és igazi szaktudásból szociális jellegű új építkezéseket akarnak minden ember számára osztálykülönbség nélkül. És ne tartsa nemzetietlennek azt az építészetet, amely általános kívánalmaknak eleget téve, nemzetközi színvonalat jelent.

Molnár Farkas: Fogalomzavar az építészet és a politika körül. Nyugat, 1934. 20. sz.

Manapság köztudott: Sok üvegtábla és fémes fény a lakásban: Bauhaus-stílus. Lakáshigiénia lakályosság nélkül: Bauhaus-stílus. Csőbútor: Bauhaus-stílus. Nikkelezett állványú lámpa, ernyője matt üveglap: Bauhaus-stílus. Kockás tapéta: Bauhaus-stílus. Nincs kép a falon: Bauhaus stílus. Kép a falon, de vajon mit is jelent: Bauhaus-stílus. Nyomtatvány vastag fejlécekkel, és groteszk típusú betűkkel: Bauhaus-stílus. minden kisbetűvel: bauhaus-stílus. MINDEN NAGYBETŰVEL: BAUHAUS-STÍLUS ... A

Moszkva, Kreml

Róma, a Spanyol lépcső

házépítés és lakberendezési termelés gépesítése sürgető szociális-gazdasági és szociálpolitikai követelmény. A gépi termelés feltétlen következménye lesz, hogy automatikusan kivet minden formai bizonytalanságot, ami a használati eszközök személytelen semlegességét és tökéletes célszerűségét akadályozhatja. Igen fontos és termékeny az a gondolat, amely szerint a Bauhaus-termelést az efféle standardizáló törekvés szolgálatába kell állítani, és a Bauhausban képzendők ki a korszerű építő- és lakásipar előmunkásai. Csak valóban követésre találjon ez a gondolat, és ne csússzon formalizmusba, amint az a Bauhaus gyakorlatában megesik.

Kállai Ernő: A Bauhaus tíz éve. (1930).
Ford. Mezei Ottó. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó.
Bp. 1975, Gondolat, 252–254. old.

... az áttörés megtörtént, a letűnt stílusok formalizmusa megtört, az építőművészet a technika korának megfelelő arculatot öltött, s az ember a gondolkodáshoz, a meggyőződés őszinteségéhez tért vissza. A közönység korábbi nemtörődömsége az építészeti kérdésekkel szemben szűnőfélben van, s a legszélesebb körökben is felébredt az érdeklődés irántuk, mert e kérdések szorosan kapcsolódnak a mindennapi élethez, s valamennyiünket érintenek.

Gropius, Walter: Az új építészet mérlege. (1934).
Ford. Molnár Farkas. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó.
Bp. 1975, Gondolat, 293. old.

... az 1927-es weimari Bauhaus sokak által megtagadott, aztán újból megszeretett építészeti közléseiben – megint a sima felületek és mély árnyékú plasztikák, hófehér falak, fekete árnyékok és lebegtetés, mely elragadtat – számomra ma a legjobban megközelíthető építészetet jeleni, amilyen például Richard Meier fehér falakról álmódó építészte.

Vadász György: Vallomások.
Bp. 1997, Kijarat, 17. old.

A szerteágazó feladatok közös nevezőjét ... a városépítészetben lelik meg növendékeink. Ez a stúdium világítja meg az ember és épület, épület és város legmélyebb összefüggéseit. Végezetül összeáll a kép, a nagy szinté-

zis: bevezetjük diákjainkat az építészet esztétikájába, a művészet lényegébe, rávezetjük őket, hogyan kell alkalmazniuk eszközeit az építésben, miként lesz az épület – műalkotás.

Tanulmányaik során azonban növendékeinknek magukévá kell tenniük korunk mindent meghatározó szellemiségét is. Ismerjék fel, hogy jelenünk részben egyezik, részben pedig anyagi és szellemi téren egyaránt különbözik a régi koroktól. Okuljanak a múlt épületeiből: ne csupán nagyságukat és értéküket tekintsék mércének, hanem tanuljanak tőlük eleven szemléletet is. Az építészet régi remekei is saját, soha vissza nem térő történelmi korukból nőttek ki, s eredeti, önálló alkotásra ösztönzik a mi növendékeinket is.

Mies van der Rohe, Ludwig: Vezérfonal az építőművészek neveléséhez. (1965).
Ford. Horváth Katalin. In: A Bauhaus. Szerk. Mezei Ottó.
Bp. 1975, Gondolat, 356. old.

Nagy korszak vette kezdetét.
Már él az új szellem.

...

A ház problémája a kor problémája. Társadalmak egyensúlya függ ma már ettől. Az építészet elsődleges feladata, hogy a megújulás korának hajnalán felülvizsgálja az értékeket, a ház alkotóelemeit.

A sorozatgyártás az elemzésen és a kísérletezésen alapul. A nagyiparnak foglalkoznia kell magával az épülettel és létre kell hoznia a sorozatban gyártott házak elemeit. Meg kell teremteni a sorozatgyártáshoz szükséges szellemi légkört. Alkotói légkört sorozatban gyártott házak építéséhez. A közvéleményt a sorozatgyártással készült házakban való lakásra hangolni. Megteremteni a légkört a sorozatban gyártott házak tervezéséhez.

Ha kitépjük a szívünkől és agyunkból a házról alkotott megcsontosodott elképzeléseinket, és a kérdést kritikus és objektív szempontból vizsgáljuk, elérkezünk a házszer-számhoz, a sorozatban gyártott házhoz, amely (morálisan is) egészséges és esztétikailag is szép, mint azok a munkaeszközök, amelyek életünk kísérői. És szép magától az élettől is, amit a művészi érzék nyújthat ezeknek a Pontos és tiszta szerveknek.

Le Corbusier: Új építészet felé. (1923).
Ford. Rozgonyi Ádám.
Bp. 1981, Corvina, 225. old.

Mit keres az új(ra)-Bauhaus „stílus” a jelenkor Magyarországn?

A múltat. Az építészettörténet egy Magyarországon ki nem élt pillanatát, melyet a késői leszármazottak most rehabilitálva idéznek újra ... Ám a közhelyessé kopott mondas – kétszer ugyanabba a folyóba nem léphetünk – most kíválsóan szemlélteti a distanciát, ami az újra értékelt Bauhaus hagyománya és a ma bauhausi modorban fogant házak létalapja között fennáll. Az előbbit a spontán progresszió, ez utóbbit a mégoly jó szándékú nosztalgia táplálja.

Félelem az építészeti gondolkodásban érvényesülő radikális gondolatoktól.

A kortárs magyar építészet tárgyalt új(ra)-bauhausos ága, zömmel fiatalok számára, a modern hagyományát jelenti. A korszerűség fogalma számukra jelentéssel, mozgósító erővel bír, noha különös ellentmondás, hogy egy nyolcvan évvel ezelőtti mozgalom formai megoldásainak megidézésével teszi mindezt. Annak a mozgalomnak a leleményeivel, amely épp a most mechanikusan visszaidézett formajegyek segítségével demonstrálta hajdanán, hogy az építészet mélyreható technológiai forradalmat élt át. Ez a változás a vasbeton és az üveg megjelenésével kialakuló szerkezeti lehetőségeket a társadalmi és egyéni szükségletek tömeges megoldásának szolgálatába állította.

De ez akkor volt.

Bojár Iván András: Új(ra)-Bauhaus? Látszani, kötődni: lenni. Építészfórum, 2002. szept.20.

A minőségi modern építészet legfontosabb jellemzői a következők: alapvetően bentről kifelé építkezik, tehát a funkciója határozza meg az arányrendszerét, formavilágát. Nincs egy fő homlokzata, hanem gyakorlatilag az épület minden oldala egyenrangú szerepet visz. Leegyszerűsített formákkal, kubusokkal operál és egy jellemző forma az egyik homlokzatról átvezethet a másik homlokzatra. Mondjuk szerintem a tisztán vett Bauhaus sok esetben túlságosan dogmatikusan érvényesítette szabályrendszerét, viszont magyarországi hatása már jóval emberibb vonulatot jelentett.

A Napraforgó utcai mintalakótelep ötlete is német példán alapult. 1931-ben épült ez a 22 darab egyszintes családiházból álló utca a Magyar Mérnök és Építész Egylet kezdeményezésére, a Fővárosi Közmunkák Tanácsának közreműködésével.

Legyen a mi origónk mondjuk az 1990-es év, hiszen a gatyaváltást megelőzően, meg azt követően is elképesztő

dolgokat műveltek ezekkel a házakkal. Habár a legkeményebb eltorzítások a 90-es éveket megelőző időszakban érték az utcát.

A Kádár-kor jellegzetes igénytelenségéről árulkodnak a tetőteraszokra és erkélyekre beépített télikertek és egyéb sufnyszerű építmények hajópadlóból, meg lambériaelemekből. Tragikus látni azt a barbárságot, ahogyan az építőművészet ilyen megcsúfoláson megy keresztül ... A szomorú az, hogy ezek a praktikus megoldások ma sem állnak távol szétzilált társadalmunktól. ... Na az még rendjén van, ha mondjuk egy eleve silány minőségű ház szereznek ilyen kis alkotóelemek, hiszen ott szerkes evolúcióról van szó, de amikor mondjuk egy Kozma Lajos, vagy Molnár Farkas által tervezett épülettel művelnek ilyet, az azért elég durva.

Gasper: Magyar Bauhaus – és ami maradt belőle. tajkep.blog.hu

Gropius fel sem tételezte, hogy van művész, akit nem tart hatása alatt a technikai haladás. Hitte, hogy nincsen magasztosabb, művészhez méltóbb és korszerűbb feladat, mint a mindenkit boldogító tömegtermelés minőségivé tétele, egy megszelídített, átlalikesített, az európai kultúra szűrőjén átengedett amerikanizmus meghonosítása ... Ez jelentette a haladást: a tökéletesen racionális, „művészi” formák sallangjaitól mentes, s épp így esztétikus, magas minőségi színvonalú építészeti mű, amely etikai értékeket is képvisel, hiszen funkcionális, a köz szolgálatában áll. A haladásnak ezen az útján Gropius végtelen távlatokat, az össz-társadalmi boldogságig erő fejlődési lehetőségeket látott.

Forgács Éva: Bauhaus. Jelenkor, 1991, 18. old.

A Bauhaus formavilága különösebb görcsök és megfontolások nélkül visszatért közibénk. Frankó, megbízható derékszögek, síkok, amelyeket a teljesség felé mutató hajóablakok oldanak emlékeztetéssé. Szerencsés esetben! Mert azért még átleng rajtuk olykor-olykor az elmúlt évek építészeti potpourrijának karalábés, karfiolos odörje. De ne akadjunk fenn minden terméskő-furnérból hazudott lábazon! A lényeg az, hogy divatba jött a Bauhaus. Most először. Hiszen a maga korában divattá válni nem tudott. Avantgárd volt szegény, s mire közkeletűvé vált, már nem az volt, ami. Korán jött. Nincs is ezzel semmi baj.

Egyiptom, kőszervezet

Mexiko, a Nap Útja a piramissal

Mindössze 70–80 évnek kellett eltelnie ahhoz, hogy az építetők, megrendelők magukhoz közelinek érezzék.

Szóval, hogy én örülök a Bauhaus formai visszatérésének. Egyszerű járókelőként maradéktalanul. Ennél már csak annak örülnék jobban, ha ezzel együtt az építészeti gondolkodás is felpeszdülné, és megszületne néhány olyan ház, amely minden lehetséges módon alkalmazkodik az új életformához. Aztán már csak 60–70 évet kell várunk rá, hogy divatba is jöjjenek.

Réz András: Kultúrpláza. Neohaus.
Réz András.hu

A JÖVŐ VÁROSA

Gaudi nyilvánvalóan nem kételkedett abban, hogy építészete fontos és megszívlelendő üzenet lesz a jövő számára. Egy ízben megkérdezték tőle, hogy a Sagrada Familia a nagy katedrálisok egyikének számít-e. Így felelt: „Nem, az eljövendő újak közül az első”.

Zerbst, Rainer: Antoni Gaudí i Cornet – Az építészetnek szentelt élet.
Ford. Udvarhelyi László.
Bp. 1992, Taschen/Vince, 33. old.

Az újságokban szinte naponta jelennek meg érdekes képek és színes leírások a „jövő városairól”. Helikopterek szállnak a levegőben ezeken a képeken, s ülnek rá a toronyházak tetejére. Alagutak csőerdeje bujkál a földfelszín alatt; a hatalmassá növekedett közlekedés autósztádái, gyorsvasútjai, mozgó járdái a föld alá „szorulnak” a sokszintes pincékben kialakított autóparkolókkal együtt. Az új városelképzelések lakóházformái néha már alig hasonlítanak azokra az épületekre, amelyek ma még körülvesznek bennünket. Bonyolult gépszerkezetek ezek, a lakások és házak között kígyózó folyosócsövekkel, furcsa alakú gyorsfelvonó-tornyokkal s kábelekre függesztett lakásdobozokkal. Olyan terveket is láttam, amelyek óriási átlátszó műanyag kupolával fedik le az egész települést. A „városfedőn” átragyog a napfény, de esőtől, hótól, jégtől nem félnek az ottlakók. A csodálatos félgömb alatt mindig meleg lesz és zöld növényzet pompázik. Az elektronikus agyak, az atomerőművek kora megteremti majd a könnyű, rendkívül

szilárd és plasztikusan alakítható, mindentudó műanyagok korát. Az új anyagok új építészetet is teremtenek majd; az új építészettel együtt új városok születnek.

Finta József: Építőkockák – Épületkockák.
Bp. 1970, Corvina, 44. old.

Le Corbusier lép az emelvényre ... a Nemzetek Palotájáról beszél, minden mondatát taps vagy ellenséges bekibálások szakítják meg. A közönség nem ezt akarja hallani. Beszéljen nekünk az építészetről! – kiabálnak. Le Corbusier eleget esz a kérdésnek, beszél a gépkultusz felvirágzásáról, az Akadémia, az utánzás és az üres formalizmus végéről. A forradalom befejeződött az elszánt ellenállás és az ellenséges reakciók ellenére, amelyet az elkerülhetetlenül halálra ítélt iskola tanúsít. Új problémával kell szembenéznünk, ami napról napra sürgetőbben jelentkezik: az urbanizáció kérdésével.

Vago, Pierre: Egy mozgalmas élet.
Bp. 2002, Holnap, 56. old.

Mihez kell az orosz szocializmust hasonlítani? De meg lehet-e egyáltalában egy pillanatban rögzíteni, hogy valamilyen más, már kialakult s viszonylagos nyugalomban lévő társadalom mellé tehessük? Ha meg lehetne rögzíteni, akkor az első összehasonlítás kétségtelenül a régi, cári Oroszországgal kínálkoznék. De Szovjetország lényege (amit az utazó első pillantásra tapasztal) az örök alakulás, a nyughatatlan erjedés. Mai eredményeit maguk a rendszer alakítói is szinte csak melléktermékeknek tekintik. Földszintes házban már lakhatnánk, mondják, de mi emeletes palotát rakunk s közben, ha kell, barakkokban is meghúzzuk magunkat. Még nem készültünk el, tehát semmihez sem vagyunk hasonlíthatók, legfeljebb ahhoz, amik tavaly voltunk.

Illyés Gyula: Oroszország.
Nyugat, 1934. 20. sz.

Maga a „szocreál” politikai meggondolásokból született, vagyis az építészetet olyan kifejezési eszközként használta, melyről úgy gondolta, hogy feladata társadalmi méretekben hatni. Meg akarta mutatni a tömegeknek, hogy ugyanazokkal a formai eszközökkel – melyet

a felső osztály produkált egy évszázaddal előbb – ez a társadalom is tudja produkálni a tömegtermelésben azt, amellyel ennek a társadalmi rendnek a kiválasztottságát akarta bizonyítani.

Jurcsik Károly: Vallomások.
Bp. 1998, Kijarat, 12. old

S mert a tartalom állandóan változik, fejlődik – változik a társadalom, a társadalom gondolatvilága, s változnak ezzel térigényei, növekszenek gazdasági lehetőségei, fejlődik építészeti technikája, stb. – az építészeti formának is változnia, fejlődnie kell.

Az alakuló szocialista építészet formái tehát nem lehetnek régiek, vagy ilyen régiekből lényegbeli változtatás nélkül átköltöztek, hiszen a régi formák elmúlt társadalmaknak, létrehozójuknak elmúlt tartalmát hordozzák

Major Máté: Zűrzavar mai építészetünkben.
In: Vita építészetünk helyzetéről.
Bp. 1951, Magyar Képzőművészek és Iparművészek Szövetsége Építőművészeti Szakosztály, 17–28 old.

A tervezésben az építészet egyik legalapvetőbb törekvése nyilvánul meg: a jövőre gondolás.

Granasztói Pál: Városaink sorsa.
Bp. 1976, Magvető, 69. old.

Korunk törekvései, bár divergálnak is, mégis összegződnek. A különféle törekvések mind olyan építészeti irányába mutatnak, amelyben az anyag-szerkezet-funkció-tér sajátos új egységet képez. Magas fokú tudatosság és érzelmi telítettség hatja át ezt az építészetet, amelyben a technika, tudomány és művészet egyetlen bonyolult, összetett, nehezen megközelíthető – hosszú előképzést és egyéni belső fejlődést feltételező – alkotó folyamatban válnak eggyé. Ebben az összegződésben szerkezet és forma, tér és struktúra, funkció és esztétikai rend, megformáltság és tartalom együttesen nyernek értelmet, az építészet sokféle meghatározó összefüggése, eleme, tényezője egyetlen magasabb rendű egységgé válik.

Vámossy Ferenc: Korunk építészete,
Bp. 1974, Gondolat, 222. old.

1980-ra mintegy 250 új várost, több száz lakótelepet és „mikrorajont”, összesen 580 millió négyzetméternyi lakóterületet, valamint nagyszámú középületet és ipari objektumot adnak át a szovjet építők ...

A szovjet építések számára idegen és korlátozt az ortodox építészet funkcionalizmusának aszketizmusa, amely nem számol a mai ember érzelmvilágával és aktuális szükségleteivel. A város és a lakás esztétikája egyenértékű a modern ember más aktuális szükségleteivel. Nyilvánvaló, hogy a fejlett szocialista társadalomban a városépítés és maga az urbanizációs folyamat is jórészt az iparszervezés elveit kiegészítő kulturális szervező tevékenység alapelvei szerint folyik. A térbeli környezet örömet okoz a szemnek és a léleknek, nem nyomja el az embert, hanem inkább önbizalmat és biztonságérzetet kelt benne ... az egész társadalom élénk érdeklődéssel kíséri a szovjet építések alkotó munkáját. Mindenki előtt világos ugyanis, hogy egyáltalán nem közömbös kérdés: a kommunista társadalom felépítéséhez mennyire intenzíven járul hozzá emberközpontú tevékenységük – az építőművészet.

Korszerűség – feladatok és távlatok.

Georgij Orlov a Szovjet Építőművészek Szövetsége első titkárának nyilatkozata a szovjet építészet időszerű problémáiról.
Magyar Építőművészet, 1973, 1. szám, 58. old.

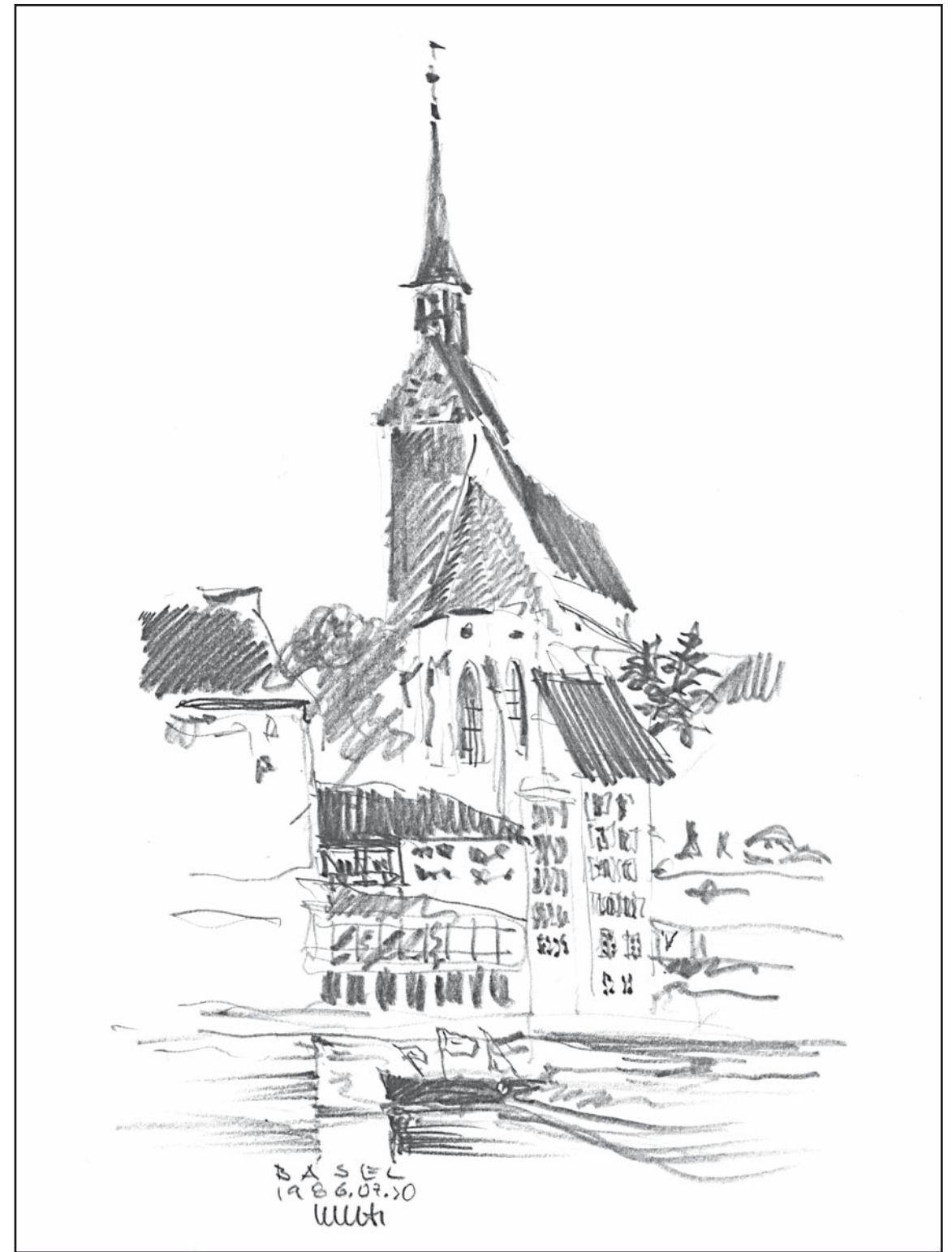
A lakótelep lakója ... készen kapja egész környezetét, amelyet éppen ezért nem érez magáénak. Közvetlen környezetét, a lakását azonban maga rendezi be, s minél inkább módja van erre anyagilag, annál jobban érzi magát benne, annál szívesebben tartózkodik otthon. Az ellentét a lakás és a külső környezet között így egyre élesebb, és ez egyben azt is jelenti, hogy egyre inkább bezárkózik az ember a természet elől ... azt hiszem, a következő évtizedek legnagyobb gondja az lesz számunkra, hogyan tudjuk biztosítani a lakótelep lakóinak alkotó részvételét saját környezetük kialakításában ...

Szokolay Örs: Néhány gondolat építészeti környezetünkről.
Magyar Építőművészet, 1973, 4. szám, 57. old.

... a magyar falu abba a veszélybe került, hogy a civilizálódás teljesen jogos igényeivel és lehetőségeivel olyasmit hoz létre, amiből hiányozni fog minden kultúrának talán legfőbb jellemzője: az emberi otthonosság és szépség. Mintha az újriformálódó hazát cserbenhagyták volna épí-

Sidney az ezredfordulón

Basel, Rajna-part

tészei! Kétségtelen: azokat a régi falvakat sem világhírű művészek hozták létre, hanem helyi építők, esetleg még csak nem is pallérok. De mintáikat a százados szegénység célszerűsége mellett a százados hagyomány szelleme is formálta: s ott volt abban az anyag kényszere mellett az alkotás vágya, a szépség igénye és öröme is. Napjaink falusi építészetéből pedig mintha éppen ez a kettő hiányoznék.

Keresztury Dezső: Milyen lesz az ország? Népszabadság, 1969. nov. 15.
Bp. 1981, Corvina, 355. old.

Talán nekünk, építészeknek legfontosabb feladatunk a falu házainak, telepítésének megoldása lenne ...

Jánossy György: Gondolatnaplók 1959–1963.
In: Jánossy György építőművész. Szerk. Ferkai András.
Bp. 2001, 6 BT Kiadó, 110. old.

A „poétikai funkció” a jövő városában mindinkább az iparilag sokszorosítható s bőkezűen terjeszthető formák irányába fejlődik. Egyre több automata tárgy jelenik meg. A „térdinamizmus” a kibernetika segítségével előbb-utóbb bekebelezi a hangot és a táncot is, s nyilván egyfajta szuperlátványosság irányába fejlődik tovább. A „kinetikus plasztika” a maga „mozgásélményeit” a látómező elmozdulásával teremti meg a nyilvános helyeken s a nagy kollektív rendezvényeken ... A hagyományos előregyártott burkolókockákat, valamint a kinetikus plasztika továbbfejleszthető eredményeit véve alapul, olyan murális rendszert dolgoztam ki, melynek szerves integrálása révén az épület „emberibbé” tehető ...

A jövő hatalmas méretű építkezéseinél, legyenek azok városi és falusi lakóházak vagy középületek, a plasztikai szépség integrálását már előre számításba lehetne venni. A színes épületelemek informatikán és jövőtervezésen alapuló előregyártásakor a kibernetikára föltétlenül szükség van. Ez pedig a technológia számos ágát érinti, az építőiparon s a festékanyagokat előállító vegyiparon belül éppúgy, mint az olyan klasszikusabb építőanyagok vonatkozásában, mint a kezelt fémek, az üveg, a cement vagy a kerámia.

Végül pedig gépünk segítségével igen fontos pszichológiai kísérleteket is végezhetünk. Amikor a különböző látványokat kínáljuk, egyúttal azt is megkérdezhetnénk a

nézőktől, melyiket választják és miért? Ezzel az esztétikai ízlésfajták statisztikai megoszlásának birtokába jutnánk. Utána már semmi sem áll útjába, hogy a művészet belépjen a termelés, fogyasztás mindennapos áramába.

Vasarely, Victor: Színes város. Ford. Vigh Árpád.
Bp. 1983, Gondolat, 145–164. old.

Az utópisztikus várostervek korlátai más vonatkozásban ismerhetők fel. Elsősorban fogantatásukban; olyan építészek készítik, akik kitörni akarnak a társadalmi, gazdasági körülmények okozta korlátokból, talán nem jutnak kedvükre való és a haladást szolgáló megbízásokhoz, s emígy a jövőre vonatkozó építészeti elképzeléseiket, többnyire grafikusán ábrázolva, csak ekképpen fogalmazhatják meg.

Granasztói Pál: Városaink sorsa.
Bp. 1976, Magvető, 128–129. old.

– Hagyományos értelemben építészetről már régen nincsen szó. Ami van, az antitézise az építészetnek. A logisztikai építészet: barakk-építészet, az ideiglenes lerakatok, felvonulási utak építésze.

– Milyen lesz a jövő évezred emberének háza?

– Talán vályogból lesz, meg alig kiégetett téglából, hetven centi vastag falakkal, napenergia fűtéssel, önellátó gazdálkodással. Tértakarékos és helytakarékos lesz a ház, jól szerkesztett közösségi terekkel.

Ekler Dezső: Ember és háza.
Bp. 2000, Kijarat, 108. és 113. old.

Ez a messzi időre való előrelátás, a jövő fejlődési irányának megsejtése, minden szükségletnek organikus összekapcsolása az, amit városépítésnek neveznek. És ez a legsebbe, leglelkesebb művészi feladat.

Vágó József: Budapest művészi újjáépítése.
In: Hogyan épüljön Budapest? Szerk. Juharos Róbert.
Bp. 2005, Vertigo Publishing, 199. old.

„Öko”-ház az ókor óta létezik, és nem más, mint a generációk őrizte hagyományokon alapuló mesterségbeli

tudás felhasználásával megvalósított épület, mely figyelembe vette a szél, a nap, a légáramlatok, a növényzet, a vízfelületek és a természetes fényadta lehetőségeket. Régióta ismert és természetes anyagokat használtak, ezeket tapasztalatokra támaszkodva építették össze.

Lányi Erzsébet: Ökológia és építés.
Új Magyar Építőművészet, 2001. 1. szám, 40. old.

... az igazán jó megoldástól még távol vagyunk. A folyamatok megértéséhez először az elméleti kérdéseket kellene tisztázni. Mint korábban kifejtésre került, ma ismét érzékelhető a változatlan és a változó építészetről alkotott vélemények ütközése. A szemlélet egyfajta ingaszerű jelenségeként, korunkban ismét felmerült a mozgás, mozgathatóság, a módosíthatóság igénye.

Kalmár Miklós: Az intelligens otthon építészeti vonatkozásairól.
Kortárs Építészet, 2004. 6. évf. 3. szám.

Feltűntek a láthatáron az u.n. öntervező épületek is, melyeket a – tévedések elkerülése végett – építészek terveznek. Míg az építész sikere tradicionálisan azon múlt, hogy miként képes milliónyi bonyolult folyamatot ... építészeti formába önteni, ez esetben az épület végső formáját már nem az építész határozza meg. Az építész az épület megszületéséhez vezető folyamatok egymáshoz való viszonyát határozza meg algoritmusokkal, melynek eredményeképpen az építész által tervezett „program” ezernyi alternatívát képes felkínálni.

Kimpián Judit: Építészet – intelligens alkotóelemekkel.
Régi-Új Magyar Építőművészet, 2005. 4. szám, 39. old.

M. K.: Egyik elméletem az, hogy az építészet akkor mozdul előre, akkor válik progresszívvé, amikor az építészek elkezdik feszegetni a határaikat – nemcsak a megismerés határait, hanem úgy általában mindent: a technológia, az anyagiség, a fizika, a gondolatiság határait.

K. J.: Trafo-beli előadásában Christian Sumi is kimondta, hogy az építészet váltásban van. Hogy ezt miről ismerhetjük föl? Először is olyan jelentőségű anyagok jelennek meg napjainkban, mint a beton volt a 19. század második felében, vagy a vasbeton. Sumi olyan üvegekről beszél,

amelyek a fény hatására megváltoztatják tulajdonságaikat. De beszél teljesen új szerkezetű, új technológiával készülő rétegelt fa konstrukciókról is.

M. K.: Egész máshol, nem építészeti könyvben olvastam a folyékony kristály fogalmáról. Én is úgy gondolom, hogy új anyagok vannak születőben. A kérdés csak az, hogy mennyire vagyunk felkészülve ezek befogadására, mennyire tudunk nyelvezetet találni rá, mennyire van módszerünk hozzá, hogy ezeket felhasználjuk, vagy valamilyen formában értelmezzük, természetesen építészeti fogalmak útján?

Moscu Katalin: Rendszerelméletek vonzásában.
Interjú Kapy Jenő építésszel.
Kortárs Építészet, 2004. 6. évf. 1. szám.

Id. Pieter Brueghel egyik Bábel tornya című festménye a bécsi Kunsthistorisches Museum kiállításán látható (a másik toronykép Rotterdamban van). A képet a Coop Himmelb(l)au személyes élményként láthatta és láthatja az osztrák fővárosban és már a kezdetekben zászlajára is tűzte azt, építésze szinonímjaként értelmezte. A szabadon szárnyaló fantázia és az emberi akarat által építhető fel ugyanis a torony, amely a felhőket ostromolja. A mai építész feladata tehát az, hogy befejezze a tornyot: az összezavart nyelvet és világunk összes divergenciáját alapadottságként kell kezelnie, a zavart nem megszüntetnie, hanem újraértelmeznie, újraépítenie (dekonstruálnia) kell.

Bun Zoltán: Kék Bécs.
Kortárs Építészet, 2004. 6. évf. 1. szám.

Nem látjuk, hogy a világ eldübörög mellettünk? A legkevésbé sem Zaha Hadidról van szó, hanem rólunk. Meg az összes többi messzi távol tartott tervezőről, Steven Hollról, Frank O Gehry-ről, Álvaro Sizáról, Renzo Pianóról, korunk nagy építészeti kreatóiról, akik apránként körbe építik Magyarországot, itt-ott elhelyezik kézjegyeiket az ex-blokk országaiban, egyszersmind hozzájárulnak a régió európai vagy globális kulturális integrálódásához. E folyamat feltartóztatásában vitézkedünk nagyon, már amennyiben magas színvonalú építészeti gondolat magyar földre való beengedéséről esik szó ... Ilyenkor ... politikus, hatóság, hazai építésszakma összezár és legott kiutálja a kvalitást erről a mind szikesebb 93 ezer

A widsori kastély

Sidney. Tűzoltóhajó, hadihajó, és a városközpont az ezredfordulón

négyzetkilométerről. Lássuk be: pocsékok vagyunk. Pro-vinciálisak, irigyek és féltékenyek.

Bojár Iván András. Oktogon, 2008. 2. WérGidA 2008. július 8.

Alig fél év alatt készült el az ország első, nemzetközi előírásoknak is megfelelő passzív háza. A szadai otthon négyzetméterenkénti ára 230 ezer forintra jött ki. Mí-nusz tíz fokban annyi energiát használtak a fűtésre, mint amennyit egy porszívó fogyaszt ... A falak ötven centi vastagok, ebből harminc centi a külső szigetelés, tizenöt centi a beton és öt centi a belső szigetelés ... A szűk-séges energia zömét egy ötszáz literes víztartályba épí-tett fűtőszál segítségével nyerik. A szálát fűtő energiát részben napenergia segítségével állítják elő, illetve végső esetben a hálózatról táplálják. (Az ötszáz literes tartály-ból nyerik a használati meleg vizet, továbbá a padlófűtés is innen megy.)

Népszabadság, 2009. február 6.

Élhetőbbé akarja tenni a harmadik világ hírhedt viskóvá-roseit Gerd Niemöller német feltaláló és cégvezető, ezért az észak-németországi Kielben bemutatta a szegényeknek szánt kartonházát. Az alapanyag műgyantában áztatott, vízhatlan, megerősített méhsejtszerkezetű papír. A föld-rengésbiztos házak első változata 36 négyzetméteres, és a forgalmazók szerint az alapozással együtt sem kerül többé 5000 dollárnál. A svájci The Wall cég által forgalmazott bungaló iránt állítólag több afrikai ország is érdeklődött, Nigéria már meg is rendelt 2400-at. A hangzatos nevű univerzális világház egyben munkaalkalmat is teremt a rá-szorulóknak, hiszen Niemöllerék csak az alapanyagot és a gépsorokat adnák, az elemeket és az olcsón dolgozó he-lyiek gyártanák.

Papírházat a szegényeknek. HVG, 2009, 4. szám, 41. old.

SZERETEM BUDAPESTET

A főváros főként azért emelkedhetett a világ legszebb városainak sorába, mert a Vár mint eszmei középpont a Várhegyre mint a tájszépség gyűjtőpontjára települt, s az-zal szervesen összeforrott ... Csak a Várhegy beépítésével született meg esztétikai értelemben Budapest, mint a világ egyik legszebb városa, mint önmagába zárt, oszthatatlan egység, mondhatnánk művészi alkotás.

Pogány Frigyes: Terek és utcák művészete. Bp. 1954, Építésügyi Kiadó, 155. old.

Százötven évvel ezelőtt ez a ma oly gyönyörű és virágzó város pusztá romhalmaz volt, döngölt falait lerombolták, házait a földdel tették egyenlővé, lakói elmenekültek a mindenfelől fenyegető pusztulás elől. Ebben az időben egy török pasa ült Buda várában, s Magyarországnak csaknem a felét uralma alatt tartotta. Tehát mindössze százötven esztendő alatt nőtt föl ekkorára ez a város: nyomorúságos romhalmazból Európa egyik fővárosává!

Paget, John: Magyarország és Erdély. (1850). Ford. Rakovszky Zsuzsa. Bp. 1987, Helikon, 96–97. old.

Budát tervszerűen építették. IV. Béla és építőmesterei tudták, mit akarnak. A városnak, utcarendjének, ház-tömbjeinek, várfalai megvonásának, várkapui elhelyezésé-nek, utcái és terei kijelölésének műve éppen olyan tudatos munka volt, mint amilyen a város első nagy temploma, a háromhajós Nagyboldogasszony-templom alaprajzának kijelölése ...

A vár utcarendjét a hegy testéhez szabták ... A város-szerkezetnek ez az anatómiája a későbbi periódusok épít-kezéseit is meghatározta.

Zolnay László: Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Bp. 1982, Magvető, 341–342. old.

A budai Vár mai építészeti együttese csakúgy, mint min-den ódon város, történeti olvasókönyv, szabadtéri múze-um. Téglából és kőből. Ennek a történelmi olvasókönyv-nek lapjai házak, betűi műformák. Tördelésük utcarend.

Kolumnái impozáns térfüggönyök: várfalak, bástyák, tor-nyok. Minden kövük megannyi vallomás. Buda esetében olykor fájdalmas tanúvallomása ez a múltnak, a magyar nép elmúlt, zivataros századainak.

Zolnay László: Az elátkozott Buda. Buda aranykora. Bp. 1982, Magvető, 24. old.

A régi Pest szépségek helyett csak ábrándoknak és ál-moknak silány téglákba foglalt anyagát hagyta reánk.

Hatvany Lajos: Hányatott élet. In: Hatvany Lajos–Gink Károly: Beszélő házak és tájak. Bp. 1989, Officina Nova, 453. old.

Midőn Budának roppant bércfokáró! Szédülve Pestnek tornyait tekintem, S a száz hajókat rengető Dunát, A nagy Dunának tündér kerteit És a habokkal küzdő szép hidat, Melyen zsibongva egy világ tolong; Midőn körültem minden él s örül S újabb meg újabb érzelemre gyújt; Itt a tanult kéz nagy remekjei, Ott a dicső ész alkotásai Az élet édes bájait mutatják, S mindazt előttem testesülve látom, Amit magamban csak képzelhetek: Kívánhat-é még többfélét szemem?

Berzsenyi Dániel: Vitkovics Mihályhoz. (1815). In: Hét évszázad magyar versei. 1. köt. Bp. 1966, Magyar Helikon, 893. old.

A Király utca 24-es szám Hild József tervei után épült 1860-ban. Budapest sokat köszönhet a Hild épí-tész-családnak. János fia József egymaga 917 tervet készített a város szépülésére. Nem lenne ilyen elegáns fővárosunk a Berlinben meg Bécsben végzett, jó ízlésű egyszótagosok, tehát a neoreneszánsznak is hódoló Ybl, a historizáló Steindl, a romantikus Hild-tanítvány Feszl, a Zeneakadémiát tervező Giergl és Korb, meg a kisebb tehetségű, de szorgalmas Brein vagy a gótizáló Schmahl nélkül. (Alpár neve kétszótagos, de beillene a sorba, mert eredetileg Schöcklnek hívták. Marad tehát

a két Pollack meg Hauszmann, Lechner és Schulek, mint rendbontó.) ...

A Király utca a legpestibb – írta Krúdy. Igaz? Merenghe-tünk a régi épületek kedvesen ódon hangulatán, megcsap bennünket a jellegzetesen kelet-közép-európai, s olykor mégis párizsias levegő, csóválhatjuk a fejünket látva az utca kopottságát, a hátsó traktusok lepusztultságát, de bizakodhatunk, hiszen megcsillannak feltámadása, vitali-tása nem is olyan halovány jelei ... Rehabilitációt tehát! De csínján. A Király utcának lelke van.

Sárközi Mátyás: A Király utcán végestelen-végig. Bp. 2006, Kortárs, 36–37, 88–89. old.

A századforduló idején – voltaképpen a múlt század kö-zepe és az első világháború között –, ... Budapest hirtelen épült ki metropolissá ... A századvég köztudomásúan az un. eklektikus, másként historizáló építészeti formák kor-szaka, a múlt valódi építészeti formáiból másoltaké, kever-teké. S Budapest ennek a korszaknak Európában talán a leginkább jellegzetes, a legnagyobb, helyesebben a legin-kább nagyváros-méretű városépítészeti produkciója ... Ezt az építészeti korszakot sokszor és joggal vitatják, kulisszá-nak, hazugnak mondják. S ebben van sok igaz is. Viszont Budapesten e korszak ma már nemcsak jelentőssé, hanem történetivé is vált, s valamiképpen valósággá, amit ekként el kell fogadnunk, értékeit – mert vannak és vonzanak – fel kell ismernünk. Többnyire nem egyes épületekben, művekben, hanem az egészben, a városban, a nagy, a vá-ros-méretű kiépülésben. Úgy véljük, hogy ... a valóságot, Budapest valóságát szolgáljuk, ha ezt a kulisszaszerűt, a gyakran már valóban talmít, a millenáris évek álpompáját is érzékeltetjük ... Ámde egy város úgy válik igazában vá-rossá, hogy minden kor rajta hagyja pecsétjét, majd ezek a pecsétek lassan egybeolvadnak, sajátos, más lényeket kapnak abban a kohóban, amit a városi, főleg a nagyvárosi élet forral.

Granasztói Pál: Budapest egy építész szemével. Bp. 1971, Corvina, 7–8. old.

Építészet dolgában olyasmi történt ebben a korszakban, ami azelőtt még sohasem: a tervezők a múlt összes stílu-sait művelték. Igaz volt ez Európa-szerte, így nálunk is. Sőt a műegyetemeken külön tanszéket kapott minden fon-tosabb stílus ... Az épületek, amelyek ilyen tanulmányok

Strömstadt a skandináv ősmasszívumon

Ciprus, görög romok

alapján keletkeztek, úgótikus, újrenaissance, újbarokk formarendet kaptak olasz, német, francia változatokban. Nagyobb utcákon végig lehetett sétálni a múlt stílusain. Természetes, hogy egy 19. századbeli építész nem gondolkodhatott s nem érezhetett éppen úgy, mint egy századdal korábban élt társa, és ezért rajzolóasztalukon sem születhetett meg olyan terv, amely harmonikusan beleillett volna a régi tervezők sorába. De ilyesmit a megrendelő közönség nem is kívánt: teljesen meg volt elégedve, ha bérháza – s ez a leggyakoribb feladat – mutatós, díszes lett. Igaz, hogy mindezt pótanyagokkal érték el, így az egykor kőben született rusztika most vakolat anyagából, az oszlopfő esetleg bádogból készült, a fő, hogy meglegyen az „úri” látszat. A nagyközönség, amely ügyis járatlan volt az építőművészetben, teljesen meg volt elégedve.

Lyka Károly: Közönség és művészet a századvégen.
Bp. 1982, Corvina, 86. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

Mátyás-templom. Valamikor nagy hegyes tornya volt. De így sokkal szebb, csonkán és építőállványokkal, sokkal stílusosabb. Ha megnéz, Uram, egy középkori városképet, a katedrális tornya mindig éppen épül. A kész torony modern és parvenű dolog.

Szerb Antal: Budapesti kalauz Marslakók számára. (1935).
Bp. 1991, Officina Nova, 22. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

A XIX. század pedig megismételte az összes stílusokat. A bécsi Sprenger – a berlini Schinkel hatása alatt – a klassziczáló stílust követte s ennek hatása alatt építettek Pollack Mihály, később Hild József, előbbi a Nemzeti Múzeumot, utóbbi a Lipótvárosi Szt. István-templomot, melyet Ybl fejlesztett tovább s Kauser József fejezett be. Az angol gótikus mozgalomnak visszhangja Steindl Imre tervezte országháza. A Semper-féle renaissance felújításának szellemében, de igaz művészi érzéssel készült a régi műcsarnok az Andrássy-úton (Láng Adolf tervei alapján), továbbá az Ybl Miklós tervezte Operaház.

A magyar stílus megteremtésére gondolt Feszl Frigyes, a Vigadó építője, amikor román és renaissance elemeknek mórral való egyesítése által szimbolizálja keleti eredetünket. A törekvés Lechner Ödönben, de más alapon folytatóra talált. Ő a régi magyar ornamentikát használta a felülelthatás élenkítésére, színes majolikával, pyrogranital gazdagon tagolva. A postatakarékpénztár, a kőbányai

templom stb. a magyar stíltörekvések nagyszerű remekei. Újabb művészgárda törekszik nyomában. A hagyományos formanyelven, de egyéni ízléssel több kiváló építészünk dolgozott, így a budai királyi palotánál Hauszmann Alajos, a budai Mátyás-templom újjáalakítója s a Halászbástya költői érzésű megteremtője, Schulek Frigyes, stb ...

Reinach Salamon: A művészet kis tükre. Ford. Lázár Béla.
Bp. 1933, Athenaeum, 294–295. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

Az Andrássy utat Podmaniczky Frigyes báró építette, akiről egyetlen utca sincs elnevezve Budapesten, mert a mostani Podmaniczky utcát nagybátyjáról, a telekadományozó Podmaniczky Endréről nevezték el.

Ez a bizonyos Podmaniczky Frigyes, a hajdanában „kockás bárónak” is emlegetett úriember, a Közmunka Tanács elnöke: szívbeli komolysággal és esküszerű fogadalommal gondolta Budapest felépítését, világvárossá emelését.

Voltak olyan férfiak, akik fogadalmaikat egy életen át nem felejtették. Ilyen volt P. Frigyes, aki a jövő időktől való meghatottsággal, regényhősi lelkesedéssel, a tizenkilen-cedik századbeli emberi elragadtatással nézegette a mai Andrássy út kopasz telkeit, a külvárosi tanyák udvarait, az Operaház helyén petyhüdő mocsarat a hozzátartozó betyárcsárdával együtt.

Sok lelki dilemmát is okozó megbeszélésen, tanácskozáson, sőt támadáson kellett átesni a főváros történetében legnevezetesebb bárónak, amíg a vad növényzettel, rákosi homokkal pusztai bojtorjánnal, elhagyottsággal, rosszhiszeműséggel és vadvizességgel is garnírozott Andrássy úti telkeket el tudta sózni olyan kezekbe, amelyek az építkezést is vállalták ...

Végre a gyanús csárdától is sikerült megszabadítani az épülő utat, Podmaniczky Frigyes maga járván éjszakánként (fokossal és pisztollyal) a nemkívánatos vendégség kipusztítása céljából, amiről regényt is írt; a vadvizet a mérnökök kiszáritották azon a helyen, ahol most a szfinxek nyújtózkodnak és hintók gördülnek a kapuihoz, s nagymélységű alapvető munkája a színháznak elkezdődhetett ...

Még messzire nyúlnak a pesti Sugár út számára kijelölt terület, a városerdő bozótjai: bokrok, fák, ligetek, ember nem lakta magányok már azon a helyen kezdődnek, ahol mostanában a Körönd palotái nézegetik egymást. Igaz, hogy odakint, a Városligeti tó környékén már katonai zenekar puffadja vasárnap délutánonként a legédesebb bécsi valcereket, de ide a közlekedést a Király utcai omni-

busz, vagy pedig a Fasorban vágtazó pesti bérkocsi szokta lebonyolítani, az Andrássy út villasorának még híre-hamva sincs a nyolcvanas években.

No de azért jár-kel Podmaniczky Frigyes a kőművesek malterosuhájában, karonfogva vezetgetvén nevezetes pesti dámákat, grófnőket és bankárokat az operai építkezések bemutatásánál, majd külföldi pénzkölcsönzőkkel tárgyalván a mind magasabbra nyúló állványok alatt, hogy minél hamarább megvalósuljon legszeretetreméltóbb álma, a pesti Sugárút, amelyet később aztán idősebb Andrássy Gyuláról, a kiegyezés miniszteréről neveztek el.

Krúdy Gyula: Pest-budai séták. (1932).
Bp. 1958, Magyar Helikon, 58–59. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

A központi vásárcsarnok egyik különlegessége az is – ami tudtommal az addig épült európai vásárcsarnokoknál még nem fordult elő –, hogy a pincében levő raktárak illetve a rakodó helyiség egy tágas alagút közbeépítése folytán közvetlen összeköttetésben van a Dunával, amely elrendezés az áruknak a hajókról való beszállítását nagyon megkönnyíti, illetve a szállítási költségeket lehetőleg csökkenti.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

Pecz Samu. Önéletrajz. (1920).
In: Születtem ... Magyar képzőművészek önéletrajzai. Összeáll. Csiffáry Gabriella.
Bp. 2002, Új Palatinus-Könyvesház, 406. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

A Mérnök és Építész Egylet 1879. évi közgyűlését követő ebéden mindenki szónokolt, csak Ybl, az alelnök hallgatott. Majd hajóra szálltak, hogy a Duna-szabályozás munkálatait tekintsék meg. A várbazár előtt, valószínűleg Hieronymi, felkiált: „Íme, az Ybl toastja.” Általános éljenzés, és ez megismétlődik a Vámház, a Ferencvárosi templom és végül Ercsi alatt, az Eötvös emlékműnél ...

A Magyar Mérnök és Építész Egylet 1882. december 5-én díszes ünnepség keretében ülte meg Ybl Miklós működésének 50. jubileumát ... Hieronymi Károly mondta az ünnepi beszédet. „Ybl a kezével beszél – mondta többek között –, a munka, a tett embere, neki van a hazában a legtöbb emlékköve. Hieronymi beszéde után Ambrozovits Béla szavalta el ünnepi ódáját: Mi a költő dala? Szó, mit tett nem követ. Te nem beszélsz, Te megszólaltatod a követ. – voltak a legmegkapóbb mondatai. Jóкаи javasolta, hogy Ybl tegye le a magyar Pantheon alapkövét. Szerinte

a „nemzetek előbb pusztulnak el, mint az építmények, de ha a nemzeti érzés erős, akkor nem”!

Ybl Ervin: Ybl Miklós.
Bp. 1956, Képzőművészeti Alap, 197–199. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

Micsoda grandiózus aránytalanságok! A királyi Várat és a híres New York kávéházat ugyanaz a Hauszmann Alajos építette. Kávéház és királyi vár együtt, egy fejben, habos rolád és korona, Habsburg világprovincializmus. Azok a boldog békeidők már akkor is csak álomként léteztek. A mostani nosztalgia tárgy maga is már egy (akkori) nosztalgia tárgya.

Budapest a régi álmait nevezi valóságnak.

Esterházy Péter: Egy kékharisnya feljegyzéseiből
Bp. 1994, Magvető, 179. old.

A Mátya-templom, a Mátya-hegy déli oldalán, a Mátya-hegyi kőbányánál

1891. március hóban kaptam a miniszterelnöki leiratot, melyben értesített, hogy Őfelsége engem nevezett ki a királyi Vár építésvezetőjének. Érdekes volt audienciám herceg Hohenlohe főudvarmesternél, aki a következő szavakkal fogadott: „Örülök, hogy csak most ismertem meg, s hogy nem igyekezett protekciómat kikényszeríteni, mint számos kollégája.”

Királyunk, Ferenc József, mindig nagy érdeklődéssel kísérte a budai Vár építési munkáit. Magyarországi tartózkodása idejében mindenkor referáltatott magának az építés előhaladásáról, gyakran bejárta az építés színhelyét és felvilágosításokat kívánt.

Ferenczy Ida, a királyné felolvasó- és társalgónője egy ízben felkeresett, és a felséges asszonynak azt a kívánságát fejezte ki, hogy lakosztálya előtt, a régi palota oldalán egy terasz létesíttessék, hogy Őfelsége ott szabad levegőben lehessen, egyszersmind annak a kívánságának is adott kifejezést, hogy a kertben épüljön egy kis kerti ház, szobával, melyben séta közben megpihenni, vagy rossz időben menedéket találni lehessen. Ferenczy Ida a felséges asszonynak ama további óhajának adott kifejezést, hogy a kerti ház magyar népies jellegben épüljön. Én a terveket elkészítettem és elküldtem Ferenczy Idának, aki bemutatta azokat Őfelségének, és miután jóváhagyta, megkezdtük az építést. Annak elkészülte után ... Őfelsége fogadott ... és néhány szóval elismerésének adott kifejezést: „Nagyon kedvesnek találom a magyar szobát, és szívesen fogok ott sétáim után pihenni.”

Szingapúr, a kikötő

Hong-Kong az ezredfordulón

1905. április hó 11-én a királyi Vár építésén közreműködő művészek és iparosok nagy küldöttsége jelent meg az építési irodában Thék Endre vezetésével, aki lendületes beszéd kíséretében adta át nekem azt az ezüst érmet, melyet ők tiszteletemre és ezen monumentális épület befejezésének emlékére verettek.

Az érem egyik oldalán arcképem van, melyet Stróbl mintázott, másik oldala mutatja a királyi Vár dunai homlokzat reliefjét, következő felírással: „A királyi Vár építőjének, a magyar építőművészet mesterének, a hazai művészek és iparosok.”

Hauszmann Alajos naplója.
In: Építész a századfordulón.
Bp. 1997, Gondolat, 200 old.

Székfoglaló értekezésem fejében szabadjon a tekintetes Akadémia előtt ... az állandó Országházról szólanom ... Terveim elkészítése alkalmával azon gondolatomnak óhajtottam kifejezést adni, hogy ami alkotmányos életünknek legfontosabb faktori: a törvényhozás két háza már az épület külsején is kifejezésre jussanak, úgy azonban, hogy a törvényhozás egysége, mint domináló eszme, mégis félreismerhetetlen alakot nyerjen. Azért a törvényhozás két háza: a főrendiház az épület északi, a képviselőház pedig annak déli részéből 4-4 toronnyal emelkedik ki – míg a törvényhozás egységének kifejezője az épület közepéből kiemelkedő kupola.

Steindl Imre akadémiai székfoglaló beszéde (részletek). (1899).
In: Sisa József: Steindl Imre.
Bp. 2005, Holnap, 117. old.

A városmajori templom legalább annyi vitát váltott ki, mint az Eiffel-torony Párizsban, vagy az Operaház Sydneyben. Ez volt az első vasbeton szerkezetű templom, hiányzott róla minden díszítés. Amikor a helyzet kezdett volna elmérgesedni, Kriegs Emil, a templom plébánosa , egy ügyes húzással Rómába utazott, és egyenesen a pápától kért jóváhagyást Árkay Bertalan terveire ... Fölösleges, önmagáért való díszítés nincs rajta, ami van, mind funkciót végez, így a plafon is, melynek minden egyes gerendácskája „dolgozik”, hordja a terhet ... Maga az oltár is magas van, hogy a tömegem felülemelkedjen. A fal egyszerű, szürke beton, a ragyogó színes ablaknak csupán kerete. A plafon színessége a padló szürkességének ellentéte. Az

ablakok a szentek életének képes könyvei; ragyogásukkal ünnepiessé teszik a teret.

Szokatlan az újszerűségében, de aki jobban megnézi, látja, hogy minden, ami eltér rajt előző korok templomaitól, természetes, és az új anyag használatából szervesen következik.

Árkay Bertalan: A ma építészete. (1940).
Hegyvidéki olvasókönyv,
Bp. 2000, Bp. Főváros XII. Kerületi Önkormányzata, 113–114. old.

... megmutatnám a kápráztató század elejét és a múlt század végét, amit még itt-ott rejtetten megőrizve és védve, ölében vagy tenyerében kínál a város. Vannak gyönyörűségeink, hidak, paloták, öreg épületek és magukon viselik haló poraikban is azt a régi nemességet, melyek tárgyi és érzelmi vonatkozásai ott születtek a múlt századok hittel és tudással telített világában.

Vadász György: Vallomások.
Bp.1997, Kijarat, 17. old.

Pasarét. Pasáról szó sincs. Valami nagyon modern érzésű óriás kicsi skatulyákat rakott ki a villamos mentén, azután összeszedett egypár jó módú lilliputit és azt mondta: Itt lakjatok. És laknak. Kicsi autóikon be-beszaladnak kicsi bankjukba; akik egy skatulyába laknak, meglátogatják egymást, tavasszal egymás kicsi kertjeit dicsérgetik. Olyanok, mint az emberek.

Budapesti kalauz Marslakók számára. (1935).
Bp. 1991, Officina Nova, 23. old.

Mert mégis: a Város a világ elejéhez tartozik. A kevés hely közé, miken az emberiség lemérheti, milyen lesz a holnapja, szerencsés esetben. Behálózza a villámos vasúti hálózat, ürge méregzöld kocsijai a műszaki haladás legújabb színvonalát képviselik. Helyiérdekű visz a városkörnyékre, fogaskerekű és sikló a hegyekbe. Nálunk jár Európa első villámos földalatti vasútja – amikor Londonnak még csak gőzvonatúra futja. Nálunk működik Boston és Párizs után a világ harmadik telefonhálózata. A jégzaj megszűnése óta egyhuzamban folyik a merész ívű Vámház téri híd építése. A Nagykörúttal, a Sugárúttal, Kiskörúttal és a folyam két oldalát hatalmasan

szorító rakpartokkal áll a nagyszabású útrendszer gerince. Hosszú időre megszabja a város vázát ... Ezer utca s térből áll a város. Olyan lett, hogy ami megmaradt belőle ... túl háborún, bombázáson, békén, forradalom, egy mindenestül átalakult világtérképen, azt is a sűrű múltú földrész-kitüremkedésünk legszebb városai közé sorolja a világ.

Lengyel Péter: Macskakő. Detektívregény.
Bp. 1988, Szépirodalmi, 90–91. old.

... mai világunkat ... a kiegyezést követő építészeti konjunktúra, ez az ízlés határozza meg. Ha erre folyamatosan tudnánk vigyázni, ha ezzel az öröklött világgal tudnánk együtt élni – sokkal könnyebb lenne energiát, figyelmet, pénzt fordítani a régebbi korok kultúrájának maradvékaira, s könnyebb lenne figyelni a XX. századi közvetlen elődök által állított mércére is, hogy ne a meglévő helyére, hanem mellé, múltunkat tisztelve tudjunk mi is korunkra jellemzőt, az unokák számára becsülendőt alkotni!

Ráday Mihály: Városvédő beszédek I.
Bp. 1988, Széchenyi Könyvkiadó, 281. old.

A Király utca ... arra példa, ahogy egy város, vagy városrész lüktet az időben. Aluszik, majd fölébred ... Vannak természetesen jól látható változások, éttermek nőnek és kávéházak (Istambul étterem, Király Kávéház), pizzások és kebabosok, night-clubok és kínai éttermek. De a változások lényege inkább az emberekben van. Mások járnak most az utcán, vagy még inkább másképp járnak és másképp üldögélnek és másképp beszélnek. Negyven évig eszembe se jutott arra sétálni, most igen.

Esterházy Péter: Egy kékharisnya feljegyzéseiből.
Bp. 1994, Magvető, 181–182. old.

... a Lehel téri piac, ami a miénk, de mégsem szeretjük, mert „furcsa”. Személy szerint nekem örömet okoz az, hogy hallatja valaki az egyéni hangját, merész és bele mer vágni egy olyan ügybe, amiről már előre tudja, hogy sokakban ellenszenvet kelt ... Amikor először láttam meg, természetesen engem is a színessége, a sárgára, kékre, pirosra festett elemek hökkentettek meg.

Pedig régen biztos az Andrássy út vagy a Nagykörút házai is színesen pompáztak, csak nem ezt az arcukat ismerjük ma. Mint ahogy a görög szobrokat is gyönyörű fehérségükért is csodáljuk, holott azok is színezettek voltak eredetileg, csak hát az idő vasfoga ... Nem kell annyira messze mennünk ahhoz, hogy felfedezzük, voltak korok, amikor Magyarországon is mertek az építészek színesen pompázó épületeket tervezni, és azok még meg is valósulhattak, elég az Iparművészeti Múzeum épületére gondolnunk, Zsolnay-kerámiás tetejével, még ma is intenzív színeivel.

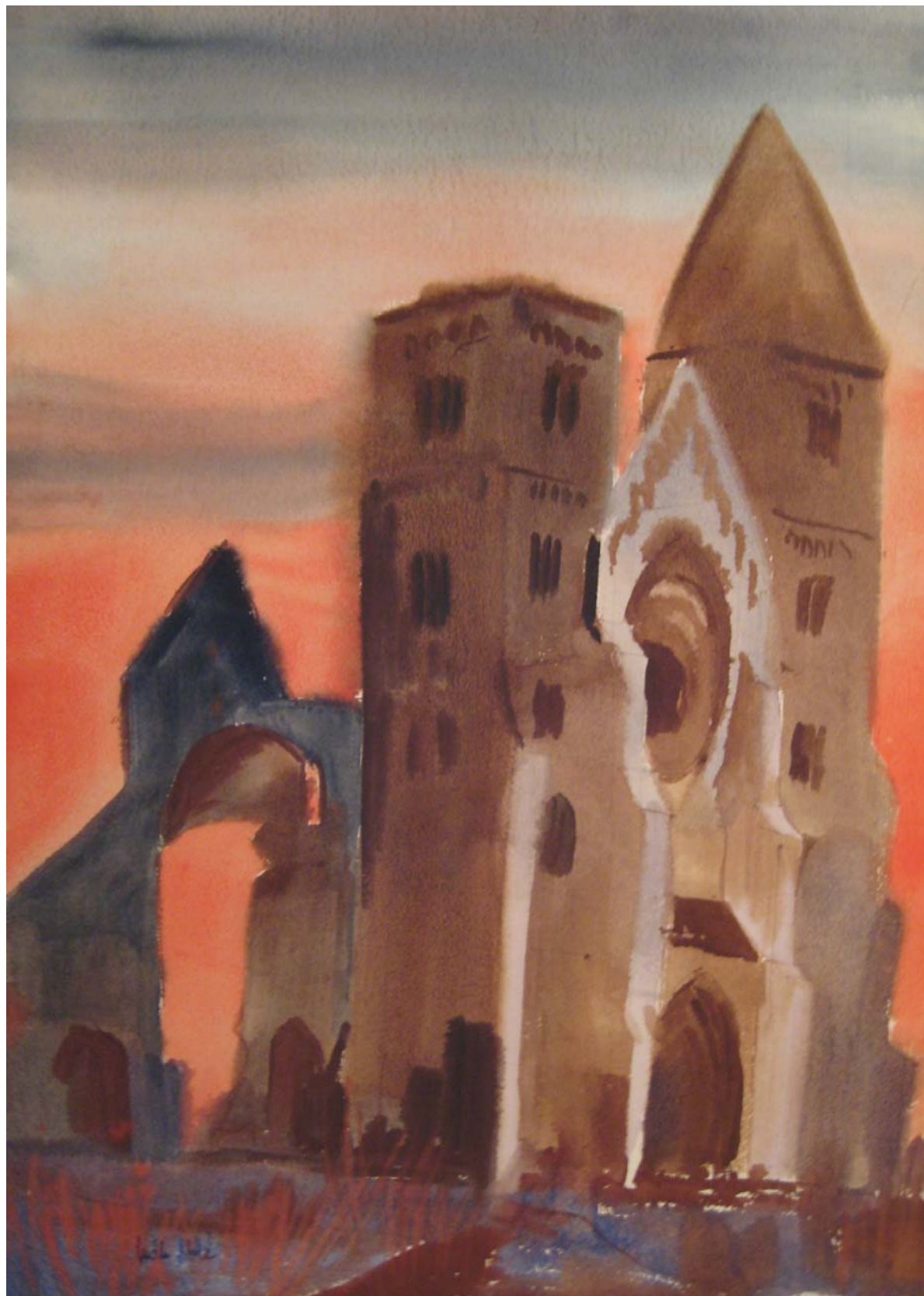
Lássuk bármilyennek, jónak, rossznak, szépnek vagy csúnyának: a piacot használják, életre kelt, posztmodern-ségével, színekavalkádjával jelen van Budapest életében.

Sárossy Zsuzsanna: Séta a Lehel téri piacon, avagy mit hoz(hat) a provokatív kofahajó.
Kortárs Építészet, 7. évf. 4. szám.

Sokan azt jósolják, hogy az ING székháza egyfajta városemblémává válhat. Őszintén megvallom, nem tudom. Nem merek jósolgatni. Az új épület ugyanis nem különül el építészeti környezetétől. Más, de nem kívülálló. Már kezdjük megszokni, jelenléte természetes. És ez a jelenlét azt mutatja, hogy Budapest számára természetes a „soknyelvű” építészet. Sőt, azt mondanám, hogy ez a város akkor él igazán, ha architektúrája minden korban vállalja önmagát. Akkor válik hamissá, amikor a jelen idejű építészeti objektumok megpróbálnak hasonlítani, beolvadni a múltbéli miliőbe. Ilyenkor csupán a múlttal önmagát legitimálni kívánó pöffeszkedő úgazdaság folyik le a falakról. A bátor, eredeti gondolatok azonban otthonosan érzik itt magukat. És talán mi is otthonosabbnak érezzük tőlük ezt a világot.

Réz András: Kultúrpláza. Az ING új irodaháza ...
Réz András.hu

Büszkék vagyunk erre a városra. És joggal. Alkony idején végigmenve a Margit vagy a Szabadság hídon, a rakpartok valamelyikén, a lélegzetünk elakad, hogy milyen gyönyörű a Vár, a Parlament, a hidak sziluettje, a Dunában tükröződő napfény. Ám ez a város ma is dédapáink városa. Minden, ami szép, nagyszerű, elegáns, alaposan végiggondolt benne, egyetlen emberöltő , a kiegyezés és az I. világháború közötti szűk fél évszázad alatt itt élők

Zsámbék, román templom

Olympia, dór oszlop

London, Tower

Gótikus templom belső tere

műve. Azoké a pesti polgároké, felmenőinké, akik nagy többségében a Monarchia különböző szegleteiből érkezve, német, szlovák, jiddis, román, horvát, vagy szerb anyanyelvvel kívántak magyarrá lenni, és végül együttes erővel váltak budapestivé. Azoké a pesti polgároké, akik érdekeiket és eszméiket összehangolva, közösen léptek fel, s vállaltak anyagi, egzisztenciális kockázatot is azért, hogy Budapest a nemzet felemelkedésének motorja, és egyben szimbóluma legyen.

A politikusi bátorság, a vállalkozói merészsége tette nagygyá ezt a várost jó száz évvel ezelőtt. Nagyravágyásuknak és összefogásuknak köszönhető, hogy ez a város akkor, európai, sőt világméretben is lenyűgöző fejlődési pályára lépett. Mégis kérdés, hogy a tehetetlen nosztalgian kívül mit tudunk mi, ük- és dédunokák ma felmutatni? Egy koszos és rendetlen várost. Egy koncepció nélküli várost. Egy nem szerethető várost, amelynek 300 ezren fordítottak hátat egy évtized alatt. Egy leszakadó várost, amely egyre kevésbé képes lépést tartani a fejlődéssel. Egy buta várost, amely nem alkalmas választ adni a nap, mint nap felmerülő kérdésekre. Egy tehetetlen várost, amelyben széthúzás van és politikai megosztottság, kicsinyes hatalmi harcokkal, zömmel arctalan, eredménytelen politikusokkal. Egy 23 kerületre, 23 városkára szabdalta Budapestet, mindenféle stratégia és nagyravágyó

cél nélkül. Huszonhárom egymáshoz láncolt kisvárost, amelynek előljárói helyi apró érdekektől vezetve fosztják ki, teszik tönkre külön-külön az egészet. Egy öntudat nélküli várost, amely nem ismeri, vagy nem fogalmazza meg sem valódi képességeit, sem elemi szükségleteit, amelyeket a közeli és távoli szomszéd városok versenye szab meg. És főleg egy olyan várost, amely nem tudja, hogy Budapest sikere nélkül Magyarország sikere is elképzelhetetlen!

Bojár Iván András: Szeretem Budapestet
– összefogni, hatni, tenni –.
In: Hogyan épüljön Budapest? Szerk. Juharos Róbert.
Bp. 2005, Vertigo Publishing, 151–152. old.

Ne felejtsd el a városmajori templom példáját! Ha valami nagy ugrás nem történik, éppen ilyen provinciális lesz működésünk, éppen ilyen kritikus, nem értő undorral nézi végig majd munkád az új, s még újabb generáció. A mű vagy önmagát védeni tudja, vagy elpusztul ...

Jánossy György: Gondolatnaplók 1959–1963.
In: Jánossy György építőművész. Szerk. Ferkai András.
Bp. 2001, 6 BT Kiadó, 111. old.

Machu Picchu

Moszkva, 100 év egymás mellett

TARTALOM

ELŐJÁRÓBAN AZ ÉPÍTÉSZET	
NÉHÁNY ALAPFOGALMÁRÓL	5
A funkció	6
Anyag és szerkezet	7
Az építészet társadalmisága	7
A tér	8
A tömeg	9
A stílusok	10
Az építész egyénisége	11
HELYETTEM VALLANAK	13
Az építészet feladata..., hogy hasson	13
Az igaz történelem az épített kő	16
Az építészet nem utánozó művészet	47
A tér csodája	54
Az építészet nem tűri a fecsegést	59
Az épület lény	64
Magyar formanyelv nem volt, hanem lesz	71
Apolló a demokráciában	86
A jövő városa	94
Szeretem Budapestet	102
Tartalom	119

A tanulmányt írta és a fényképfelvételeket,
útirajzokat készítette:

© **CSÁK MÁTÉ**
építész

Szerkesztette:
VADAS JÓZSEF

Címlapfotó:
Somogyi-Tóth Dániel
legifoto.hu

Nyomdai előkészítés:
PAUKER HOLDING KFT.
Felelős vezető: **MIKLÓS ÁRPÁD**
Tördelés: **KÓSZÓ IMRE**

Nyomdai munkálatok:
PAUKER NYOMDAIPARI KFT., Budapest
Felelős vezető: **VÉRTES GÁBOR**

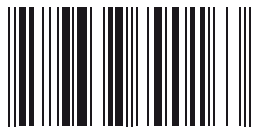
Felelős kiadó:
BATTA TAMÁSNÉ

Kiadja:
© **Körmendi Kiadó**
(Virtual Market Kft.)

H-1055 Budapest, Falk Miksa utca 7.
Tel.: 269-0763 Fax: 269-0237

e-mail: info@kormendigaleria.hu
web: www.kormendigaleria.hu

© Körmendi Kiadó
ISSN 12194506

9 789638 790163 >

ISBN 978-963-87901-6-3